

ნოდახ ღომოუხი

საქათვედო წახსუდი
საუქუნის ბოღოს და
ედუაჲდ შუვაჲდნაძე

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2011

რედაქტორი პროფესორი ომარ გოგიაშვილი

ბატონო ნოდარ,
 გულწრფელად მოგახსენებთ ჩემი ცხოვრების სხვა-
 დასხვა ეტაპებისადმი გამოჩენილი ყურადღებისათვის.
 მევეცდები ჩემი მადლიერება საქმით გამოვხატო.
 ჩემთვის სხვა დავალები არაა, ვიდრე
 სწავლა, რეკონსტრუქციის პროექტების
 დამუშავება, დროის გატარება,
 სხვათა დახმარება და მათი სწავლება.
 მთავარია, რომ ჩემი საქმიანობა
 ყოველთვის.
 თქვენთვის ვაძლევ ყურადღებას
 19.11.2010 წელი
 თბილისი.

ბატონო ნოდარ,

გულწრფელად მოგახსენებთ ჩემი ცხოვრების სხვა-
დასხვა ეტაპებისადმი გამოჩენილი ყურადღებისათვის.

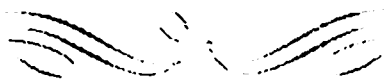
მევეცდები ჩემი მადლიერება საქმით გამოვხატო.

ჩემი აზრით, ამ შესანიშნავი ნაშრომის გამოქვეყნება იოლი
არ იქნება, მაგრამ, მე ვფიქრობ, თქვენ ავტორიტეტს წინ ვერ
ადუღებთან.

კიდევ ერთხელ დიდი მადლობა ამ ადამიანური ყუ-
რადღებისათვის

დრმა პატივისცემით,
ელეონორა შევარდნაძე

19.11.2010 წელი. თბილისი

უკანასკნელი რამდენიმე წლის მანძილზე საქართველოში სულ უფრო ძლიერდება არსებული ხელისუფლების მიმართ არა მარტო უბრალო უკმაყოფილება, არამედ საკმაოდ აგრესიული და მზარდი პროტესტი, ამ ხელისუფლების (განსაკუთრებით პრეზიდენტი სააკაშვილის) მიერ გატარებული ღონისძიებების მკვეთრად უარყოფითი შეფასება, პრეზიდენტის და მისი გუნდის გადადგომის მოთხოვნით.¹ მე მთლიანად ვიზიარებ ამ შეფასებას, ვუერთდები აღნიშნულ მოთხოვნას, მაგრამ ასეთ ვითარებაში ჩემთვის სრულიად მოულოდნელი და გაუგებარია მავანთა და მავანთა მიერ რალაცაში დადანაშაულება **ედუარდ შევარდნაძისა**, მისი ზოგჯერ უზნეო ლანძღვა და აფსურდული მოთხოვნა მისი დასჯისაც-კი.

მე არ ვაპირებ ედ. შევარდნაძის დაცვას – ეს მას არ სჭირდება! არ ვაპირებ მისი მმართველობის იდეალიზაციასაც: შესაძლოა მანაც დაუშვა რალაც შეცდომები, მაგალითად საკადრო პოლიტიკაში, მაგრამ ამასთან **მან იმდენი დადებითი გააკეთა ქვეყნისთვის, რომ ამის დავინწყება უმადურობაა, სრულიად გაუმართლებელი უმადურობა!** სწორედ ასეთმა უსამართლო მიდგომამ კიდევ ერთხელ ამაღებინა ხელში კალამი,² კიდევ ერთხელ და, თუ საჭირო იქნება, კვლავაც ავიღებ... გაივლის წლები, ჩვენი თაობა აღარ იქნება, ხოლო მომავალ თაობების ხელში დარჩებათ ცილისმწამებლური შეფასება ამ ჩვენი ეროვნული მოღვაწისა, დაწერილი უღირსი ადამიანების მიერ. ამიტომ უნდა დაინეროს სიმართლე! ასეთი შეფასება დღეს აუცი-

¹ ამ ჩემი შეფასება-მოგონებების წერას ვიწყებ 2009 წ.

² იხ. ჩემი წერილი: „ობიექტურობა და მადლიერების გრძნობა არ უნდა დავკარგოთ“, – გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 2004, 23-29/1.

ლებელია, რადგან ყოველ ნაბიჯზე ვხვდებით უღირსთა ქება-დიდებას და ღირსეულთა ლანძლვას.

უნდა აღვნიშნო, რომ ჩვენს საზოგადოებაში არიან ისეთი ვითომ პიროვნებები, რომლებიც ჩემს დადებით და მაღლიერებით – პირადით კი არა, ეროვნული მაღლიერებით – გაჯერებულ დამოკიდებულებას ედ. შევარდნაძისადმი ჩემი „კომუნისტური წარსულით“ ხსნიან და ამ პოზიციიდან გამქირდავ სიტყვებსაც არ იშურებენ ჩემთვის. თავისთავად ცხადია, ასეთებს მე არც საზოგადოების ღირსეულ წევრებად და არც „პიროვნებებად“ არ მივიჩნევ, მაგრამ მომავალი თაობის მკითხველისთვის რომ ყველაფერი გასაგები იყოს და არავინ დამაბრალოს რაიმეს დამალვა, გაყალბება, ან მიჩუმათება, დავინყებ ცოტა შორიდან.

ჩემი ოჯახური გარემო, ალზრდა, ძირითადი პრინციპები

მე დავიბადე და გავეიზარდე ტრადიციულ და ინტელიგენტურ ოჯახში: პაპაჩემი ცნობილი მწერალი ნიკო ლომოური ბრძანდებოდა; მამა, იულონი, პეტერბურგ-მოსკოვში (მაშინ ეს დიდი განათლების კერები იყო) განათლებამიღებული, ქართული აგრონომიული მეცნიერების ფუძემდებელთა პლეადას ეკუთვნოდა. განათლების მაღალ დონეზე იდგნენ მისი დები, განსაკუთრებით უფრო – თამარი, ივ. ჯავახიშვილის მოწაფე, საქართველოში ნუმისმატიკური მეცნიერების დამფუძნებელი.

დედა – ნატალია მახარაძე, უფრო მოკრძალებული წარმომავლობისა იყო, მაგრამ მასაც საუკეთესო განათლება ჰქონდა მიღებული (ჯერ თბილისში წმ. ნინოს ქალთა სასწავლებელში, მერე მოსკოვში, ბოლოს კი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში). ისიც დახვეწილი ინტელექტის ადამიანად ითვლებოდა. რუსეთში ჰქონდათ მიღებული განათლება მის ძმებსაც: უფროსს – ილიკოს დამთავრებული ჰქონდა „კადეტთა კორპუსი“ და საკმაოდ სწრაფი სამხედრო კარიერა გააკეთა: ოციანი წლებისთვის იყო „პოდპოლკოვნიკი“, წმ. გიორგის ორდენის კავალერი; უმცროსი – შალვა – ფინანსიურ-ბუღალტრულ საქმეს ემსახურებოდა.

საგანგებოდ უნდა აღვნიშნო, რომ ჩემი ოჯახი ანტისაბჭოურ-ანტიკომუნისტური განწყობის ნამდვილი კერა იყო. მამა 1921 წ. კოჯორთან წითელი არმიის წინააღმდეგ მოხალისედ იბრძოდა, დაიჭრა თვალში და მთელი სიცოცხლე შუშის თვალით დადიოდა. ბიძაჩემები, ცხადია, ასევე იბრძოდნენ საბჭოთა არმიის წინააღმდეგ (შავნაბადასთან), ხოლო ილიკო 1924 წელს ციხის საკანში ჩაცხრილეს ჩკ-ას („საგანგებო კომისიის“) სამეულის წევრებმა. ბუნებრივია, ზედმეტია იმის მტკიცება, რომ ასეთი ოჯახი არ შეიძლებოდა პროკომუნისტურ იდეოლოგიასთან მიახლოებულიც ყოფილიყო. ამ მხრივ მამა უფრო თავშეკავებული იყო თავისი განწყობილების გამოხატვაში, დე-

და - კი შეურიგებელი და აგრესიული იყო ყოველივე საბჭოურის მიმართ. იგივე განწყობას, აშკარად გამოხატულს, თუ შეფარულს, ვგრძნობდი ჩემის ოჯახის მეგობრებში, ვინც ხშირად იკრიბებოდნენ ჩვენთან - გერონტი ქიქოძისგან, სოლომონ ჩოლოყაშვილისგან, გიორგი რცხილაძისგან, ნიკო კეცხოველისგან, პლატონ ლეჟავასგან, ვარლამ ძიძიგურისგან, კათოლიკოს კალისტრატე ცინცაძისგან...³

აი ამ აურაში ვიზრდებოდი სულ პატარაობიდან; თანდათან ვიზრდებოდი, გონებას ვიკრებდი და იმავე განწყობას, განცდას, პრინციპებს კიდევ უფრო გააზრებულად და მყარად ვითვისებდი.

მერე მოვიდა სასკოლო ასაკი. სკოლაში თანდათან ასეთივე განწყობით გაზრდილ მეგობრებს - მალხაზ აბდუშელიშვილს, მერაბ მიქელაძეს, ედიკო პარმას და მათ ოჯახებს დავუახლოვდი და აქედან იგივე მუხტით ვიძაბებოდი.

და იყო კიდევ ერთი რამ. ჩემს ოჯახში და მის ახლობელთა, ჩემ საკუთარ მეგობართა გარემოში, მე იმთავითვე ვიზრდებოდი უმაღლესი პატრიოტული, ეროვნული შეგნებით, ეს იყო ჩვენი მთავარი ძალა, სტიმული, ცხოვრების წესის განმსაზღვრელი ნიადაგი, რომელზედაც აღმოცენდებოდა ჩვენი შემდგომი ცხოვრება და თითოეული ჩვენთაგანის პიროვნება.

...გადიოდა წლები. ბავშვობაში და მოზრდილ ხანაში შეთვისებული განცდები და პრინციპები იგივე რჩებოდა, მაგრამ მათ საფუძველზე ცხოვრება სულ უფრო ძნელდებოდა, საჭირო ხდებოდა გარკვეულ დათმობებზე წასვლა, ლავირება, უკან დახევაც... სკოლაში ჩემი წრე გადაურჩა კომკავშირელობას, მაგრამ აი უმაღლეს სასწავლებლებში იძულებულნი გავხდით კომკავშირშიც შევსულიყავით, მოგვიანებით-კი იქამდე მივიდა საქმე, რომ პარტიაშიც შევედით. დედა ნ თვე არ მელაპარაკებოდა.

საინტერესოა, რომ პარტიაში შესვლა მე მომთხოვა ჩემმა მასწავლებელმა სიმონ ყაუხჩიშვილმა, თავის დროს ორჯერ რეპრესირებულმა. მას მხარი დაუჭირა ასევე მეორე ჩემმა

³ ჩამოთვლილი პირნი იყვნენ XX ს-ის აღიარებული წარმომადგენელნი ქართული ინტელიგენციისა.

ხელმძღვანელმა ალიოშა წერეთელმა, 1937 წ. დაპატიმრებულმა, ციმბირში გადასახლებულმა და იქიდან 50-იან წლებში დაბრუნებულმა. ცხადია, ვერცერთ მათგანს პროკომუნისტურ განწყობას ვერავინ დააბრალებდა. მათი პოზიცია ასეთი იყო: პარტიის წევრებს, მაგრამ სხვა მხრივ უვარგის პიროვნებებს უკავიათ თანამდებობები, რომლებზედაც ჩვენ უკეთესად ვიმოღვანეებდით, ქვეყანას სარგებლობას მოვუტანდით... „შედი პარტიში, ჩაიდე ჯიბეში პარტიბილეთი, გადაიხადე სანევრო, მაგრამ იცხოვრე იმ პრინციპებითა და მრწამსით, რომლითაც ალიზარდე!“

თანდათან დრო იცვლებოდა, შენელდა კომუნისტური რეპრესიები, თუმცა იდეოლოგიური წნეხი და საკმაოდ დიდიც, მაინც არსებობდა. ცკ-ში, ტკ-ში, რაიკომებში ნელნელა დაწყობა დაწყებდა ახალმა განწყობამ, აქ გაჩნდნენ ღირსეული, წესიერი, ინტელექტუალური, ეროვნული განწყობის მქონე ადამიანები; ამ ორგანოებში მუშაობა, მით უფრო პარტიის რიგებში ყოფნა, აღარ იყო ჩვენთვის მიუღებელი, სამარცხვინო, დასაგმობი. მიუხედავად იმისა, რომ თანდათანობით სამსახურებრივ კიბეზე ზევით მივიწევდი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში პრორექტორის ჩემთვის დღემდე საამაყო თანამდებობასაც-კი მივაღწიე, მუდმივი კონტაქტები მიხდებოდა პარტიულ და სახელმწიფო ორგანოთა წარმომადგენლებთან, რაიმე სიახლოვეს მათთან, მხოლოდ ამისთვის, არასდროს ვგრძნობდი და მათი ნომენკლატურის გამო არასდროს ვაფასებდი. მაგრამ, მეორე მხრივ, უფროსი თაობიდანაც გამოჩნდნენ ყოველმხრივ ღირსეული პიროვნებები – ნიკო კეცხოველი, გიორგი ლეონიძე, ძმები შოთა და აკაკი ძიძიგურები, ილია ვეკუა..., რომლებიც კომპარტიის წევრები იყვნენ. ჩემი თაობიდანაც, ჩემს ახლობელთა წრიდანაც გამოჩნდნენ ყოველმხრივ დასაფასებელი პირები, რომელთაც დაიკავეს ცკ-შიაც და სხვაგან მაღალი ადგილები, მაგრამ ეს არ გვიშლიდა მათთან მეგობრობას და დღემდე ჩემთვის ირაკლი ციციშვილის, ალიკა ალექსიძის, რომან მიმინოშვილის, ვალერი ასათიანის, ირაკლი მენაღარაშვილის და სხვათა შეფასებაში, როგორც მოღვაწეების, პიროვნებების, ერისკაცებისა, მათი თანამდებობები არაფერს აკნინებდნენ.

და აი, ასეთ დროს 50-იანი წლების ბოლოს, თუ 60-იანის დასაწყისში, გაიჟღერა გვარმა „შევარდნაძე“. პირველად მე ამ ადამიანის შესახებ გავიგე ქუთაისში, როდესაც იგი აქ კომკავშირის საქალაქო თუ რაიონული ორგანიზაციის მდივნად დასახელდა. შემდეგ იგი თბილისს დაუახლოვდა – მცხეთის რაიკომის პირველ მდივნად დაინიშნა, შემდეგ უკვე თბილისის პირველი მაისის რაიკომის მდივნად, 1965 წლიდან საქართველოს საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის მინისტრად (ე.ი. იგივე შინაგანი საქმეების მინისტრად), 1972 წლის ივლისიდან კომპარტიის საქალაქო კომიტეტის პირველ მდივნად; ძალიან მალე-კი საქართველოს კომპარტიის I მდივნად გვევლინება, ე.ი. რესპუბლიკის პირველ პირად.

ჩემთვის ამას არავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. რას ცვლიდა, ვინ იქნებოდა რაიკომის, თბილისის, თუ რესპუბლიკის ცკ-ის პირველი მდივანი?! მოგვდიოდა კანტიკუნტი ხმები, რომ ედუარდ შევარდნაძე არის ძალზე ენერგიული პიროვნება, არ ურიგდება კანონდარღვევებს, არ იღებს ქრთამს, პირიქით ებრძვის მექრთამეებს და ა.შ. მაგრამ მერე რა? რამდენჯერ იყო, რომ დაინიშნებოდა რაიკომის მდივანი, თავდაპირველად ისიც პრინციპულად იქცეოდა, ებრძოდა კორუფციასაც, მაგრამ შემდეგ თანდათანობით ყველაფერი ჩვეულ რითმში წარმართებოდა. თვით სისტემა იყო ისეთი, რომ ხელს უწყობდა პარტიულ ხელმძღვანელთა დეგრადაციას. კი იყვნენ „კარგი“ რაიკომის მდივნები, რომლებიც ქრთამს არ იღებდნენ, მაგრამ გარკვეული წრეები მათ აფინანსებდნენ – ამის გარეშე მაშინდელ სისტემაში პარტიული ხელმძღვანელი ვერ იმუშავებდა. იყვნენ „ცუდი“ რაიკომის მდივნები, თუ ქალაქკომები, რომლებიც შეუზღუდველად თარეშობდნენ...

ედ. შევარდნაძის მოსვლით არაფერი შეიცვალა, ჩვენ ვერაფერს ვამჩნევდით და ეს არც გვიკვირდა.

მაგრამ შემდეგ მოხდა ინცინდენტი „დინამოს“ სტადიონზე 1977 წ. აღარც მახსოვს ჩვენ გუნდს ვინ ეთამაშებოდა (მოსკოვის ერთ-ერთი გუნდი იყო), მსაჯი საზიზღრად მსაჯობდა, ტრიბუნები სულ უფრო ღელავდნენ და ბოლოს ათასობით ხალხი მოედანზე გადაიქრა, მსაჯი გაიპარა, მოსკოველი ფეხბურთელებიც ჩვენმა სპორტსმენებმა ნაწილობრივ თითქოს

დაიცვეს, მაგრამ აუიოტაუი არ ცხრებოდა; წინ გამოვიდნენ „სპეცნაზელები“, მილიცია, ახლა უკვე მაყურებლებსა და მილიციას შორის დაიწყო განევ-გამონევა, სიტუაცია შეიძლება უმძიმეს ვითარებამდე მისულიყო, გამორიცხული არ იყო მსხვერპლი... და უცებ რას ვხედავთ?! მოედანზე გამოდის შევარდნაძე, ცკ-ის პირველი მდივანი სულ რამდენიმე თანმხლებლით... შედის ხალხში, იწყებს ლაპარაკს, იღიმება კიდეც, შემდეგ უფრო ღრმად შედის ამ გამძვინვარებულ ბრბოში, ვილაცას რალაცას ეუბნება, ვილაცას მხარზე ხელს არტყამს, ვილაცას ხელს გამოსდებს და გარშემო ხალხი მშვიდდება, თანდათან წყნარდება... ასე ამოიწურა ეს ინცინდენტი. ერთი სიტყვით მოხდა უჩვეულო ამბავი: ცკ-ის პირველი მდივანი არეულ, აღგზნებულ ბრბოში თვითონ ჩადის, ხალხს ამშვიდებს... არც მილიცია, არც ძალადობრივი ზომები, არც დაპატიმრება... ასე გადის სტადიონიდან, კვლავ ხალხის მასაში მიდის და საბოლოოდ ყველაფერი უმტკივნეულოდ სრულდება.

ჩვენ ყველანი გაოგნებულნი ვიყავით: როგორ, ცკ-ის პირველი მდივანი ასე უბრალოდ და უშიშრად ამგვარ ეგზალტირებულ ბრბოში გავიდა! რომელი ცკ-ის მდივანი იზამდა, იკადრებდა, გაბედავდა ამას?! ედუარდ შევარდნაძემ ეს გააკეთა, იკადრა, გაბედა... ასე გაჩნდა პირველი განსხვავებული დამოკიდებულება – იქნებ ეს მართლაც სხვანაირი ცეკას მდივანია, იქნებ რაიმე დადებითი, კარგი გამოჩნდა ცის სანთერზე?!

ამ პირველი უჩვეულო და რისკიან ნაბიჯს მოჰყვა ზოგიერთი სხვა მოვლენაც. კერძოდ ფინანსთა-კორუფციულ კლანთა დევნა. აქამდე თბილისში (და ალბათ საერთოდ საქართველოში) ასეთ კლანებს მნიშვნელოვანი როლი ენიჭებოდათ; გარდა სიმდიდრით გამორჩეულობისა, მათ ხელში იყო მილიცია, სასამართლო, მათ არსებითად ყველაფერი შეეძლოთ – სამსახურში ნებისმიერი კაცის მონყობა, უმაღლესში ახალგაზრდის ჩარიცხვა... მათ ყველა ზემდგომი ორგანოები მფარველობდნენ. საზოგადოება, განსაკუთრებით მისი პრინციპული, პატიოსანი ნაწილი, აღშფოთებული იყო ამ კლანების თვინებობით, ცდილობდა რალაც წინააღმდეგობა გაენია, მაგრამ თითქმის ვერაფერს ახერხებდა...

და აი მოვიდა შევარდნაძე და უცებ ამ ფინანსიურ კლანებს თანდათან „მოეხაზათ“, მათ დაუსჯელ თარეშს რაღაც ლაგამი ამოედო, ისინი ჯერ აქ ჩაყურდნენ, ზოგი ციხეში აღმოჩნდა, ზოგმა საქართველო მიატოვა. მე არ მინდა ვამტკიცო, რომ ასეთი ფინანსიური მაგნატები სულ მოისპო (ასეთი ჭორიც მოგვდიოდა, რომ თვით ედ. შევარდნაძის სანათესაოშიაც იყო ასეთი კლანი), მაგრამ მათი მოქმედება აშკარად შეიზღუდა, მათი თვითნებობა მრავალგზის დაისაჯა.

აქ მინდა გავიხსენო 1997 წ. პეტერბურგში ყოფნისას, ჩემი კოლეგა-მეგობრის ოჯახში ჩემთვის ადრე ცნობილი დეტექტიური რომანების ავტორის ჩინგიზ აბდულაევის გაცნობა. ჩ. აბდულაევი საკმაოდ კარგ ოჯახს ეკუთვნოდა, მისი ძმა იყო ცნობილი ფერმწერი და მოქანდაკე. თვით ჩინგიზს დამთავრებული ჰქონდა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, მონაწილეობდა სსრკ-ის სხვადასხვა რესპუბლიკებში კრიმინალურ დაჯგუფებებთან ბრძოლაში, ამდენად მისი რომანების უმეტესობა მის პირად გამოცდილებასა და რეალურ ფაქტებზე იყო დაფუძნებული. მე რომ გავიცანი, აბდულაევი იყო იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი. სწორედ ჩინგიზ აბდულაევმა ბევრ რამეში გამარკვია. მისგან გავიგე, რომ საბჭოთა კავშირში ყველაზე ძლიერი კერები კორუფციისა იყვნენ კავკასია (განსაკუთრებით ბაქო, საიდანაც იყო თვით აბდულაევი) და შუა აზია; საქართველოშიაც ფინანსიურ მაგნატთა მოქმედება საკმაოდ აქტიური იყო. მაგრამ, როდესაც 70-იანი წლების შემდგომ, მას მერე, რაც ცკ-ის პირველი მდივანი გახდა შევარდნაძე, საქართველოდან ეს ჯგუფები გაიკრიფნენ რუსეთში, განსაკუთრებით-კი ჩრდილოეთ კავკასიაში. სხვათაშორის, ჩინგიზის ცნობით, ზოგმა ბაქოც მიატოვა, რადგან ზოგჯერ მათაც წვდებოდა თბილისიდან შევარდნაძის „დამსჯელი ხელი“. სწორედ ეს ჯგუფები, ცხადია, არა მარტო საქართველოდან წასულები, აფინანსებდნენ მოგვიანებით ჩერქეზ სეპარატისტებსაც, ე.წ. „კავკასიის მთიელ ხალხთა კონფედერაციას“ და გარკვეულ დროს თბილისიდან გაქცეულ და დუდაევთან თავშეფარებულ ზ. გამსახურდიასაც. ეს მე მაშინ აბდულაევისგან შევიტყე, თუმცა თბილისშიაც ჩვენ ამას ვგრძნობდით; ბევრი რამ ხომ ჩვენ თვალწინ ხდებოდა.

მიუვბრუნდეთ ისევ ედ. შევარდნაძის რესპუბლიკის პირველ მდივნად მოსვლას. როგორც აღვნიშნე, ჩვენ ვხედავდით რალაც ცვლილებებს, ვგრძნობდით რალაც სიახლეს, მაგრამ ბოლომდე ჯერ კიდევ ვერ ვაცნობიერებდით. მაგონდება, იმხანად „ლეჩკომბინატში“⁴ მწოლიარე ავადმყოფი ნოდარ ღუმბაძე მოვინახულე. იგი მეგობრულ ურთიერთობაში იყო ედ. შევარდნაძესთან და ჩვენი საუბარი მალე მას შეეხო. ნოდარმა მითხრა: „დამიჯერე, რალაც ახალმა სიომ დაუბერა, შევარდნაძემ მომავლის რალაც იმედი გამიჩინა!“ ამას, ჩვენს გარდა, ბევრი სხვაც გრძნობდა. თუმცა იყვნენ უკმაყოფილებიც. ფინანსიურ დაჯგუფებათა მიმართ რეპრესიებმა, ბევრი მათი ნათესავის, დაახლოებული პირის პროტესტიც გამოიწვია. ხშირად ედ. შევარდნაძეს გადაჭარბებულ სიმკაცრეშიაც ადანაშაულებდნენ.

განსაკუთრებით მძიმე იყო მისთვის 1983 წლის ნოემბერში ახალგაზრდების ერთი ჯგუფის მიერ თვითმფრინავის გატაცების მცდელობა. ეს ტრაგედია დიდხანს იყო საზოგადოების განსჯისა და აღშფოთების საგანი და ედ. შევარდნაძეს ბრალდებოდა გამტაცებელთა სიკვდილით დასჯაც. ეს მძიმე და რთულად შესაფასებელი ფაქტი, ახლა – 27 წლის შემდეგ შეიძლება მიუდგომლად და უფრო მართებულად შეფასდეს. ეჭვს გარეშეა, რომ თვითმფრინავის გამტაცებელთა მხრიდან ეს აქცია თავიდანვე იყო დანაშაულებრივი შეცდომა: რა უფლება გაქვს შენი პოლიტიკური ამბიციური მიზნების განსახორციელებლად სასიკვდილო საშიშროება შეუქმნა სრულიად უდანაშაულო ადამიანებს, თვითმფრინავის მგზავრებს, რომელთა შორის იყვნენ ქალები და ბავშვებიც?! ამას დაუმატეთ თვითმფრინავში გამტაცებელთა მხრიდან ატეხილი სროლა, რომელსაც მოჰყვა მსხვერპლი და სხვა სრულიად გაუმართლებელი ქმედებები. სხვა საქმეა, რომ ახალგაზრდების სიკვდილით დასჯა არ იყო სწორი, ანგარიში უნდა გასწეოდა მათ ახალგაზრდობას, გამოუცდელობას. აბსოლუტური სიცრუეა, თითქოს ეს სასჯელი ედ. შევარდნაძის სურვილით მოხდა. ყველამ, ვინც

⁴ „ლეჩკომბინატი“ – ხელისუფლების წევრთათვის და დამსახურებული მოღვაწეებისთვის განკუთვნილი ელიტარული პოლიკლინიკა და საავადმყოფო ვაკეში, უნივერსიტეტის გვერდით.

მომსწრე იყო ამ გატაცებისა, კარგად და უეჭველად ვიცით, რომ ედ. შევარდნაძე მოწინააღმდეგე იყო ამ განაჩენისა, მოსკოვისგან ითხოვდა მათ შეწყალებას, მაგრამ ეს ქმედება მთელი კავშირის მასშტაბით ისე გახმაურდა, თან იმდენი მსხვერპლი ახლდა, რომ შევარდნაძეს არაფერი გამოუვიდა. რაც შეეხება ამ აქტის თანამონაწილის მღვდელი ჩიხლაძის სიკვდილით დასჯას, ამ საკითხზე დიდი დავაა, მე-კი პირადად მიმაჩნია, რომ, თუ-კი ვინმე იყო დასასჯელი, პირველ რიგში ეს იყო სწორედ ეს მღვდელი, რადგან ორგანიზატორი, შემგროვებელი ამ ჯგუფისა და მათი ფსიქოლოგიური მწვრთნელი იყო სწორედ იგი. რაც შეეხება ედ. შევარდნაძეს, მან იმას მაინც მიაღწია, რომ გამტაცებელთა ახლობლებს, ნათესავებსა თუ მეგობრებს, რეპრესიები არ შეეხო. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ დასჯილთა ნათესავების, თვით მშობლების ნაწილმაც-კი გაიზიარა შევარდნაძის უდანაშაულობა.

ამას მოჰყვა შემდგომი მოვლენები: ქართული ენის სტატუსის დაცვა, რაც უდავოდ მისი უდიდესი, განუზომელი დამსახურებაა და საზოგადოებაც ასე აღიქვამდა მის ქმედებას და დღესაც ასე ფასდება ეს აქტი. შემდეგ გავიხსენოთ თ. აბულაძის ფილმის „მონანიების“ მხარდაჭრა და მისი გადაღების მიღწევა(!). მაშინდელ პირობებში, მით უფრო ცკ-ის პირველი მდივნისაგან ეს იყო ძალზე დიდი გამბედაობა, ეროვნული განწყობის ილუსტრაცია, სარისკო ნაბიჯი, თან გამომჟღავნება უნარისა რთული მდგომარეობიდან გამოსვლისა.⁵ ეს თვისებები ედ. შევარდნაძემ მოგვიანებითაც გამოამჟღავნა, როდესაც 1989 წ-ის 9 აპრილის ტრაგედიის შემდეგ თბილისში ჩამოფრინდა და ამ მოვლენის უფრო საშიში ესკალაციის თავიდან აცილება მოახერხა.

ყოველივე ეს ჩვენ ედ. შევარდნაძისადმი ნდობას, პატივისცემას გვიძლიერებდა – ის აღარ მიგვაჩნდა შეჩვეულ პარტიულ მუშაკად. იყო სხვა ღონისძიებებიც, რომელთაგან ზოგი-

⁵ რამდენადაც ვახსენე „რისკი“, მინდა მკითხველს მივუთითოთ მაყვალა ბერიანიძის წიგნზე: „ედუარდ შევარდნაძე – რისკის მეფე“, თბ., 2003. ეს წიგნი შეიცავს ძალიან ბევრ მასალას ედ. შევარდნაძის სწორი, მიუდგომელი შეფასებისთვის.

ერთის შესახებ არაფერი ვიცოდი, ზოგიერთის მნიშვნელობა არ მესმოდა, მაგრამ სხვათაგან, სათანადო სპეციალისტთაგან ვისმენდი ედ. შევარდნაძის ამ ღონისძიებების საკმაოდ მაღალ შეფასებას, თანაც ასეთ შეფასებებში ყოველთვის აღინიშნებოდა მათი სიახლეც და ეროვნული მნიშვნელობაც, მე მახსენდება მამაჩემის ნამონაფარის და შემდეგ მისი მეგობრად ქცეული აკადემიკოს სერგო ღურმიშიძის აღტაცებული შეფასება იმ ღვანლისა, რომელიც ედ. შევარდნაძეს მიუძღვოდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისეთი ინსტიტუტების დახურვისაგან გადარჩენაში, როგორიც იყო ეკონომიკისა და ფილოსოფიის ინსტიტუტები. ამ ინსტიტუტების დახურვის მცდელობა, ცხადია, ისევ მოსკოვიდან მოდიოდა და აქ კვლავ გამოჩნდა, რომ ედ. შევარდნაძე ბედავდა რიგ საკითხებში მოსკოვს, საკავშირო ხელისუფლებას წინ აღდგომოდა.⁶

ბევრ ლაპარაკობდნენ იმხანად ე.წ. „ეკონომიკური ზონების“ შექმნის ექსპერიმენტზე, კერძოდ, ფოთისა და აბაშის რეგიონში. მე თავდაპირველად ამაში ვერ ვერკვეოდი, მაგრამ შემდეგ ეკონომისტებისგან და სხვათაშორის, მამაჩემის მოწაფეებისგან, კერძოდ ბადრიშვილისგან მივიღე კონსულტაციები და გავიგე, რომ აქ იგულისხმებოდა ამ ადგილისთვის დამახასიათებელი ეკონომიკური დარგების, აბაშაში სასაოფლო-სამეურნეო, ხოლო ფოთში აგრეთვე მეთევზეობის, ზღვასთან დაკავშირებული დარგების (თუ სწორად მახსოვს – მარილის წარმოებაც) ლოკალური განვითარება, რაც სპეციალისტთა განმარტებით, გამოიწვევდა ეკონომიკის დეცენტრალიზაციას, მოსკოვის პირდაპირი ზეწოლისაგან განთავისუფლებას და ერთგვარი ეროვნული თვითთავადობისათვის ხელის შეწყობას.

მე კვლავ უნდა აღვნიშნო, რომ ყველაფერი რაც საქართველოში მაშინ ხდებოდა, მე ცხადია არ ვიცოდი. მაგალითად, ჩემთვის სრულიად უცნობი იყო (და დღესაც არის) სოლიკო ხაბეიშვილთან ედ. შევარდნაძის ურთიერთობა, სხვა კონკრეტულ პირებთან – მოწინააღმდეგეთა, თუ მეგობრულად განწყობილებთან კონტაქტები. აშკარა იყო, რომ ედ. შევარდნაძეს

⁶ ს. ღურმიშიძე მაშინ მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი იყო.

ხშირად უხდებოდა ზევიდან – საკავშირო ცკ-დან დავალებათა და მითითებათა შესრულება, მაგრამ ამასთან მოქმედებდა დამოუკიდებლადაც, ზოგჯერ თვითნებურადაც. ერთი რომ, რასაც ჩვენ ვხედავდით, იყო საზოგადოებაში სულ უფრო მზარდი ნდობა ედ. შევარდნაძისადმი და მომავლის იმედი.

1985 წ. საკმაოდ მოულოდნელად ედ. შევარდნაძე საქართველოდან მოსკოვს გაიწვიეს, დააწინაურეს სსრკ-ის ცკ-ის პოლიტიბიუროს წევრად და საგარეო საქმეთა მინისტრად დანიშნეს. აქედან იწყება მისი უდიდესი წარმატებებით აღსავსე კარიერა მსოფლიო ასპარეზზე: მისი როლი „ბერლინის კედლის“ დანგრევაში, ცივი ომის შეწყვეტა ევროპაში, აშშ-თან ურთიერთობის გაუმჯობესება, წარმატებული პოლიტიკა ავღანეთში... მოკლე დროში იგი რამოდენიმე აკადემიისა და უნივერსიტეტის საპატიო წევრი, რამოდენიმე ქვეყნის და ქალაქის საპატიო მოქალაქე, საერთაშორისო ორდენების კავალერი ხდება.⁷

მერე ჩვენ რა? ჩვენს ქვეყანას, საქართველოს რა? ის ხომ ისევ კომუნისტურ-საბჭოური იმპერიის შემადგენლობაში რჩებოდა... მაგრამ მთლად ასეც არ იყო საქმე. ჩვენშიაც, ანტისაბჭოურად – ანტიკომუნისტურად განწყობილ ადამიანებშიაც, ედ. შევარდნაძის წარმატებები საერთაშორისო ასპარეზზე გარკვეულ კმაყოფილებას, ზოგჯერ აღტაცებასაც იწვევდნენ. ის ხომ ქართველი იყო! მსოფლიოში საქართველოს მიერ ასეთი სახელის მოხვეჭა ხომ საქართველოს წარმატებაც იყო და ვინ იცის, იქნებ გამოადგეს მომავალში მას...

და კვლავ მოულოდნელობა. ის რაც მლხდა 1990 წ-ის დეკემბერში, როდესაც ტელევიზიით თვალს ვადევნებდით (საკმაოდ ზერელედ) სახალხო დეპუტატთა ყრილობის მიმდინარეობას, კიდევ უფრო მოულოდნელი იყო. მაშინ უკვე მოგვდიოდა ხმები, რომ რუსეთში ყველაფერი რიგზე არ იყო, რომ გორბაჩოვის წინააღმდეგ რალაც ძალები ამოქმედდა, რომ ე.წ.

⁷ ედ. შევარდნაძის საგარეო საქმეთა მინისტრად დანიშნისა და მის პირველ წარმატებებზე მოკლედ და საკმაოდ დამაჯერებლად საუბრობს ზურაბ აბაშიძე თავის მეტად საინტერესო წიგნში „ცივი ომი, წარსული თუ დღევანდელი?“, თბ., 2009.

„პერესტროიკამ“ დაკარგა მხარდამჭერთა საკმაო ნაწილი... აი სწორედ ეს ინფორმაცია იყო მიზეზი იმისა, რომ ჩვენ ტელევიზიაში ვუყურებდით დეპუტატთა ყრილობის მიმდინარეობის ტრანსლაციას. და უცებ ტრიბუნაზე აღის შევარდნაძე და საკმაოდ მკვეთრად, კატეგორიულად აკეთებს განცხადებას: რადგან მისთვის ცხადი ხდება, რომ არსებობს დიქტატურის დაბრუნების საშიშროება, რადგან იგი ამასთან – კვლავ იმეორებს – დიქტატურის დაბრუნებასთან შერიგებას არ აპირებს, იგი „მიდის ხელისუფლებიდან!“ რა მოჰყვა ამას ყრილობაზე არ მახსოვს, მაგრამ აქ, თბილისში, ჩვენ გავოგნდით. იმ დროს, ასეთი ქმედება, ასეთი განცხადება, თანაც საჯაროდ, ყველას გასაგონად, აშკარა გმირობა იყო და ამან ჩვენში ნამდვილი ალტაცება გამოიწვია... შემდეგ ამას დაემატა ედ. შევარდნაძის აქტიური დაპირისპირება „გკჩპ“-სადმი,⁸ მისი, ელცინთან ერთად, ავტომატით ხელში ტანკზე ასვლა... ერთი სიტყვით, ჩვენი დადებითი განწყობილება ედ. შევარდნაძის მიმართ კიდევ უფრო გაიზარდა და ვფიქრობ, ამან განაპირობა ჩვენი – ჩემი და ჩემი წრის, რომელშიაც მე მაშინ მოვექეცი, მხარდაჭერა მოგვიანებით (1992 წ. გაზაფხულზე) მისი საქართველოში დაბრუნებისთვის და გამსახურდიასგან განთავისუფლებული საქართველოს სახელმწიფო სათავეში ჩადგომისადმი.

მე გამიგრძელდა ამ საკმაოდ ვრცელ პერიოდზე საუბარი, მაგრამ ჩავთვალე საჭიროდ ამის გაკეთება, რათა მკითხველმა გაიაზროს, რომ ყველაფერი ის, რასაც მე ქვემოთ ვწერ, არის არა ჩემი „კომუნისტური წარსულის“ იდეოლოგიური გადმონაშთი, ან ედ. შევარდნაძის მხრიდან ჩემს მიმართ რაიმე პირადული ამაგიტ გამოწვეული. მე ვწერ იმას, რაც იყო, ვწერ მიუდგომლად, სამართლით და ამის საფუძველია, როგორც ჩემი შთამომავლობა, ისე ჩემი აღზრდა და იმთავითვე შეთვისებული პრინციპები, რომლებისთვის არასდროს მიღალატინია.

⁸ ე.წ. „პუტჩი“, რომლის მიზანი იყო „პერესტროიკის“ ბოლოს მოღება და საბჭოური რეჟიმის აღდგენა (1991 წ. აგვისტო-სექტემბერი).

დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი წლები

ქრონოლოგიურად მე მივედი 80-იანი წლების დასასრულამდე და დამოუკიდებელი საქართველოს აღდგენამდე, ე.ი. ხელისუფლებაში ეროვნული მოძრაობის წარმომადგენელთა მოსვლამდე. ძალაუფლებურად, აქ მე უნდა ვისაუბრო ზვიად გამსახურდიას აღზევებაზე, მის მმართველობაზე, დამხობა-განდევნასა და ამის შემდეგ პირველ წლებში მიმდინარე პროცესებზე, ყველაფერ ამაზე ჩემი შეხედულებანი არაერთგზის მაქვს გამოქვეყნებული⁹ და აღარ ვაპირებდი აქ ამ საკითხების საგანგებო განხილვას, მაგრამ, როცა დავინწყე შემდგომ ჩემი მოგონებების შინაარსის გააზრება ჩემთვის აშკარა გახდა, რომ თუ ამ პრობლემებს მოკლედ მაინც არ აღვწერ და არ შევაფასებ იმას, რაც ჩვენთან ამ წლებში ხდებოდა, ბევრი რამ შემდგომ ვითარებათა აღწერაში გაუგებარი იქნებოდა, რაც მთავარია, გაუგებარი გახდებოდა მომავალი თაობებისთვის, ხოლო ჩემი ეს მოგონებები მომავალ თაობათა სწორი ინფორმაციისთვის არის გამიზნული. ეს მით უფრო აუცილებლად მივიჩნიე, რადგან ვერანაირი საშუალებებით ვერ ხერხდება ე.წ. „ზვიადისტთა“ ყალბი და ცილისმწამებლური შეფასებების აღკვეთა, შეფასებების, რომლებიც სწორედ მომავალი თაობის შეცდომაში შეყვანისა და ზ. გამსახურდიას პიროვნების სრულიად გაუმართლებელი განდიდებისთვის არის გამიზნული. ამიტომაც კიდევ ერთხელ ვთვლი საჭიროდ ამ მოვლენების ობიექტურ

⁹ იხ. ჩემი სტატიები ისეთ კრებულებში, როგორიცაა ყოფილი დისიდენტისა და პოლიტპატიმრის თ. ჭანტურიშვილის წიგნი: „სიმართლე ზვიად გამსახურდიას შესახებ“, თბ., 1999, გვ. 217-222, აგრეთვე ასევე ყოფილი ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერის ვ. რცხილაძის „ახალი კრებული“, თბ., 2003, გვ. 116-128; აგრეთვე ჩემს ნაშრომში – „ძირძველი ქართული მხარის – აფხაზეთის ისტორიისათვის“, თბ., 2008, გვ. 110-115, 125-135, აგრეთვე არაერთ ჩემს საგაზეთო სტატიაში.

აღწერასა და რეალურ, სწორ შეფასებას. ამდენად ამ თავის სანყისი ნაწილი შეიძლება თავისებურ პარაგრაფად გამოიყოს – „მე და გამსახურდიები“. საქმე ისაა, რომ ჩემი კონსტანტები გამსახურდიას ოჯახთან ბევრად ადრე დაიწყო, ვიდრე ზვიადი გახდებოდა შესამჩნევი ფიგურა და პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოვიდოდა.

მე სულ პატარა, ათი-თორმეტი წლის ბიჭი ვიყავი, როდესაც მამასთან მოსულ მის მეგობართა წრეში დავაფიქსირე მწერალი კონსტანტინე გამსახურდია. კვლავ მინდა აღვნიშნო, რომ ჩემს ოჯახში საკმაოდ ხშირად იკრიბებოდნენ მეტად ღირსეული პიროვნებები, იმ დროისთვის ცნობილი ადამიანები, ამიტომ არაფერი განსაკუთრებული არ იყო ჩვენთან კონსტანტინე გამსახურდიას სტუმრობა. მაგრამ გარკვეული დროის მერე მე შევამჩნიე, რომ მამას არ სიამოვნებდა მისი მოსვლა, რადაცნაირად ხასიათი უფუჭდებოდა. კიდევ უფრო მოგვიანებით, როცა მე უკვე წამოვიზარდე და გავიგე ვინ იყო კონსტანტინე გამსახურდია, მამას ვკითხე მისი განწყობის მიზეზი და მამა მომიყვა, რომ ჯერ კიდევ 1921 წ. გერმანიაში მისი ყოფნისას, აქ შეხვდა ბერლინში კონსტანტინეს, რომელმაც მას ფული გამოსტყუა, აღარ დაუბრუნა, დაემალა და მამას მოუხდა საშინელი გაჭირვებით სამშობლოში დაბრუნება... ცოტა ხანში, შემთხვევით მოვკარი ყური, როგორ ებუზღუნებოდა მამას გერონტი ქიქოძე – „რად გინდა, ეს კონსტანტინე რომ მოდის აქ?!“ და კიდევ უფრო გვიან ჩემთვის ცნობილი გახდა, რომ კ. გამსახურდიას შესახებ არსებობდა ძალზე ბევრის უარყოფითი შეხედულება, მას აბრალებდნენ დანაშაულებრივ ქმედებებსაც-კი, კერძოდ იყო მითქმა-მოთქმა, რომ ის ჩკ-ში დასმენებსაც-კი აკეთებდა... მე არ ვიცი, რა იყო მართალი და რა დაუსაბუთებელი, მაგრამ შემდეგ, როდესაც მე უკვე პირადადაც გავეცანი მას, ჩემთვის აშკარა გახდა, რომ მისი პირადი თვისებები, ამპარტავნობა, ადამიანთა მიმართ ქედმაღლური ქცევა და ა.შ. მართლაც მასთან ურთიერთობას მძიმეს ხდიდა და ქმნიდა ერთგვარ საფუძველსაც ჭორების გაჩენისთვის. საინტერესოა, რომ მაგალითად მამაზე, გერონტი ქიქოძეზე, სოლომონ ჩოლოყაშვილზე ისიც-კი არ მოქმედებდა, რომ ის ამ დროისთვის აღიარებული იყო დიდ მწერლად. მახსოვს, გამოვიდა კონსტან-

ტინეს „დიდოსტატის მარჯვენა“. საზოგადოებაში დიდი გამოხმაურება გამოიწვია ამ ახალმა რომანმა, მე მამიდამ მიყიდა ეს ნიგნი, ნავიკითხე, ალტაცებაში მოვედი, მაგრამ მამამ არ მოინდომა ნაკითხვა – „მაგისი არაფერი მაინტერესებსო“. ცოტა ხანში მე შემთხვევით გამოვიჭირე მამა, როცა ის გვიან ღამით ამ რომანს კითხულობდა, როცა მე თავზე წავადექი, მითხრა: „არ მინდოდა გაგეგოთ, რომ მაინც დავინტერესდით. მაგრამ არ მოვტყუებულვარ, მისთვის დამახასიათებელი პრეტენზიულობითაა დანერილი და დიდი არაფერია!“

გარკვეული დროიდან კონსტანტინემ შეწყვიტა ჩვენთან სიარული. არ ვიცი, მამამ აგრძნობინა თავისი განწყობილება, თუ რა იყო, მაგრამ ასე მოხდა. სანამ ჯერ კიდევ გვსტუმრობდა, მან რამდენჯერმე ზვიადიც მოიყვანა. პირველი პრეტენზიულობა, რაც მეც არ მომეწონა, იყო ის, რომ ეს პატარა ბიჭი ჩოხაში იყო გამოწყობილი; ამასთან იყო საოცრად არაკომუნიკაბელური, ყოველთვის თითქოს გაბუტული და ჩვენს ეზოში მის ტოლ ბავშვებთან რომ გამყავდა, არ სურდა მათთან თამაში.

კონსტანტინე გამსახურდიასთან დაკავშირებით უნდა მოვიგონო კიდევ ერთი ფაქტი, რომელიც 1951 წ-ის 14. X მოხდა.¹⁰ ბიძაჩემმა, შალვა მახარაძემ დამირეკა: პიონერთა სასახლეში კონია გამსახურდიასთან შეხვედრაა, საინტერესო იქნებაო და მოდი. მე წავედი; კარებთან ბიძაჩემი და მისი სამი მეგობარი – ალიოშა ალავიძე, ზურია ჭაჭიაშვილი და ტუპია იაშვილი¹¹ დამხვდნენ. შევედით დარბაზში, კონსტანტინემ თავისებური ლექცია ჩაატარა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების შესახებ და ძალიან მალე ილია ჭავჭავაძის კრიტიკაზე გადავიდა; ის ამტკიცებდა, რომ ილიამ და აკაკიმ ქართული ენა „შერყვნეს“ (ეს ტერმინი იხმარა ზუსტად), მათი საქმე გა-

¹⁰ თარიღს და იქ მომხდარს ზუსტად ვაფიქსირებ, რადგან შემომრჩა მეორე დღეს გაკეთებული ჩანაწერი, რომელიც დღემდე მაქვს შენახული.

¹¹ ესენი იყვნენ საკმაოდ ცნობილი თბილისელი ინტელიგენციის წარმომადგენლები, ხოლო მესამე – ტუპია იყო პაოლო იაშვილის ძმა.

აგრძელეს გოგებაშვილმა, კლდიაშვილმა, შიო მღვიმელმა, ნიკო ლომოურმა. შემდეგ გადავიდა პირდაპირ შეურაცხყოფაზე და მეტად ემოციურად განაცხადა – „ილია ადრე იყო მოსაკლავი!“ უკანა რიგებში მსხდომი შალვა, ალიოშა, ზურია და ტუპია ადგნენ, ადგილიდან მიაძახეს: „შე გარენარო! ერის მოლაღატევ!“ და გასასვლელისკენ წავიდნენ, სანამ დარბაზს დატოვებდნენ დედაც შეაგინეს და ერთ-ერთმა მიაძახა – „შე ჩათლახო!“ ეს ყველამ გაიგონა, მათ მაშინვე სხვებიც აჰყვნენ და დარბაზი თითქმის დაცარიელდა. ამ ლექციას ბევრი ხალხი ესწრებოდა, მაგრამ მე არსად მინახავს ამ ამბის დაფიქსირება – ეტყობა დიდი მწერლის სახელის შებღალვას ერიდებოდნენ. მე-კი საჭიროდ ვთვლი გავიხსენო, რადგან, როგორც პიროვნება, ის აშკარად ღირსი იყო ბიძაჩემისა და მისი მეგობრების რეაქციისა.

დღეს, როდესაც მე ამ ჩემი მოგონების საბოლოო „თეთრ“ ვარიანტს ვწერდი, მოხდა უჩვეულო ამბავი: თითქოს საგანგებოდ გაზეთმა „საქართველოს რესპუბლიკამ“ (25 ივლისი, 2009) გამოაქვეყნა რუბრიკით „ისტორიის ლაბირინთებში“ რომელიღაც არქივში შენახული ვრცელი წერილი კონსტანტინე გამსახურდიასი, რომლითაც მან მიმართა საქართველოს ცკ-ის პირველ მდივანს კანდიდ ჩარკვიანს (სამწუხაროდ თარიღი არ ჩანს) და მას ინფორმაციას აწვდის რა საშინელ მძიმე მდგომარეობაშია ქართული მწერლობა და ერთ-ერთ მაგალითად მოაქვს ჩემს მიერ პიონერთა სასახლეში მომხდარი ფაქტი, რასაკვირველია შერბილებული და მისთვის ხელსაყრელი ფორმით. ეს წერილი ცალკე განხილვის ღირსიც არის, მაგრამ, ჯერ ერთი, თვით კონსტანტინე ადასტურებს ჩემს მიერ აღწერილ ფაქტს, მეორე – როგორი შესაფასებელია, რომ იგი თავის პრობლემებზე ჩივის ცკ-ის მდივანთან და მესამე იგი წერილის დასაწყისში პირდაპირ წერს, რომ ადრე რიგი წერილებისა „უალრესი შეჭირვებისას გამიგზავნია ამხანაგ ლავრენტისათვის“ (ე.ი. ბერიასთვის!!). ზევით მე ვწერდი, რომ კონსტანტინეს შესახებ „არსებობდა მითქმა-მოთქმა, რომ ის ცკ-ში დასმენებს აკეთებდა“ და მე მიმაჩნია, რომ დღეს „საქართველოს რესპუბლიკამ“ ეს მითქმა-მოთქმა დოკუმენტურად დაადასტურა.

განეაგრძნობ ჩემს მოგონებებს. ზვიად გამსახურდია 1955 წ. შევიდა თსუ-ის დასავლეთ-ევროპის ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე და მე მას უკვე აქ შევხვდი. იმთავითვე აქაც საშინლად განვენწყვე მის მიმართ – ისევ ძალზე ამაყი, ქედმაღალი, თავის თავზე დიდი წარმოდგენის მქონე იყო, ხშირად პირდაპირ უზრდელიც.¹² ამასთან არ გამოირჩეოდა რაიმე განსაკუთრებითი წარმატებებით არც სწავლაში, არც შემოქმედებაში და ამიტომ ის ქედმაღლობა მის მიმართ მხოლოდ გაღიზიანებას იწვევდა და არა მარტო მისი ლექტორების, არამედ მისი თანაკურსელების მხრიდანაც. შეიძლება მითხრან, რა საჭიროა დღეს გამსახურდიების (მამისა და ვაჟის) ამ თვისებებზე ლაპარაკი. სავსებით სამართლიანია ასეთი პოზიცია, მაგრამ მე ამას ვიხსენებ, რათა გასაგები გახდეს, რომ ზ. გამსახურდიას ე.წ. „მოღვაწეობის“ საშინელი დამახასიათებელი მხარეები კანონზომიერად მოდიოდა მისი პირადი თვისებებიდან, რომლებიც მას ნაწილობრივ შემკვიდრეობით ჰქონდა გადმოცემული, ნაწილობრივ-კი აღზრდით შთაენერგა.

რაკილა გამსახურდიების ოჯახზე დავინყე ლაპარაკი, უნდა აღვნიშნო მისი სრულიად განსხვავებული პერსონა – ზვიადის უფროსი და თამარ გამსახურდია, თამრიკო (ჩვენ ასე ვეძახდით) გარეგნულად ლამაზი, ამასთან უსათნოესი, მოკრძალებული, თავმდაბალი, კდემამოსილი ქალი, ჩვენი მხრიდან (მოუხედავად ჩვენი ასაკისა და მასთან სიახლოვისა) მხოლოდ პატივისცემას და მეგობრულ სიყვარულს იმსახურებდა.¹³ მე მაშინ ხშირად მესმოდა: „ეს თვისებები თამრიკოს დედისგან, მირანდა ფალავანდიშვილისგან დაჰყვა, ხოლო მამისგან, საბედნიეროდ, მხოლოდ ნიჭი“.

¹² საინტერესო ფაქტები ზვიადის (აგრეთვე კონსტანტინეს) პიროვნული დახასიათებისთვის მოაქვს ცნობილ მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს ვახტანგ ჭელიძეს: „მაოხრებელი მკვდარი“, ლს, 18. IX, 1998, იგივე კრებულში: „სიმართლე ზვიად გამსახურდიას შესახებ“, გვ. 7-19 (ქვევით – „სიმართლე...“).

¹³ ნახეთ თ. გამსახურდიასადმი მიძღვნილი კრებული: „მშვენიერება მოსილი სევდით“, თბ., 2007.

და აი, თამრიკოს მიმართაც გამომჟღავნდა ზვიადის სა-
შინელი „ზვიადი“ ხასიათი: თამრიკო გათხოვდა ძალიან კარგ,
თბილისში ცნობილ და ყოველმხრივ მიღებულ სპორტსმენზე
(კალათბურთელზე), მაგრამ ის არ ეკუთვნოდა ძალიან ელიტა-
რულ ოჯახს და თამრიკოს არჩევანი არ მოეწონა არც კონ-
სტანტინეს, არც ზვიადს; მათ იუკადრისეს მისი წარმომავლო-
ბითი დონე და იმდენი ჰქნეს, რომ აიძულეს თამრიკო გაშორე-
ბოდა ქმარს და აი, სრულიად ახალგაზრდას მას განუკურნებე-
ლი სენი შეეყარა და 36 წლის ასაკში გარდაიცვალა 1973 წ.
სიკვდილის წინ ის ემუდარებოდა მამას და ძმას, რომ მიეცათ
მასთან მისვლის უფლება მისი მეუღლისათვის, მაგრამ ეს მუ-
დარა აუსრულებელი დარჩა და ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი
როლი ისევ ზვიადმა ითამაშა. ამით აიხსნება, რომ თამრიკოს
უახლოესი მეგობრები წყევლიდნენ ზვიადს და ზიზღით არიან
გამსჭვალულნი მის მიმართ.

აი ესაა ძალიან ზერელე და არასრული სურათი ზვიად
გამსახურეისი, როგორც პიროვნებისა და ადამიანისა. მე სა-
ჭიროდ ჩავთვალე მისი ეს დახასიათება აქ მომეტანა, რათა გა-
საგები გახდეს ჩვენი დამოკიდებულება მისდამი. მე და ჩემი
გარემო მას ძალზე უღირს პიროვნებად ვთვლიდით და მისი
არაფერი გვჯეროდა, ხოლო როდესაც მოგვიანებით გამომ-
ჟღავნდა მისი ასეთივე უარყოფითი თვისებები როგორც პო-
ლიტიკოსისა და, მით უფრო, ჩვენი ქვეყნის უზენაესი ხელისუ-
ფალისა, ჩვენ მას, ცხადია, ვერ ვიგუებდით.

გარკვეულ დრომდე ჩვენ ძალზე ზოგადად ვიცოდით ზ.
გამსახურდიას საქმიანობისა და ეროვნულ მოძრაობაში მისი
მონაწილეობის შესახებ. ეს გასაგები იყო, რადგან მას სერიო-
ზულად არ ვუყურებდით. მეორეს მხრივ, მთელ საბჭოთა კავ-
შირში ვითარება აშკარად იცვლებოდა: თვალნათლივ ჩანდა
რაღაც არეულობა, ხელისუფალთა მხრიდან გაუნონასწორებე-
ლი მოქმედება. ამან შეუწყო ხელი მთელ კავშირში დისიდენ-
ტური მოძრაობის გააქტიურებას, რომელიც ჩვენში ამასთან
ატარებდა ეროვნულ ელფერსაც.

აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ უფრო ადრეც, ჯერ კიდევ ე.წ.
სამამულო ომის დროს, ჩვენთან იყო მცდელობა ანტისაბჭოუ-
რი შეთქმულებებისა და გამოსვლებისა და ჩემი წრის ხალხი,

ჩემი თაობის ახალგაზრდობა ყოველთვის სიმპათიით, თანაგრძნობით ვიყავით განწყობილნი იმ „ამბოხებული სულის“ მეორე ახალგაზრდებისადმი, რომლებიც პატრიოტული რწმენით იბრძოდნენ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. ჩვენ თანავუგრძნობდით არალეგალურ საზოგადოებას „თეთრი გიორგის“ შემქმნელებს, რომელთა შორის იყო ჭაბუა ამირეჯიბი, რომლის ხელმძღვანელი კი იყო შესანიშნავი ვაჟკაცი მუსტაფა შელია, რომელსაც მე პირადადაც ვიცნობდი...¹⁴ საშინლად განვიცადეთ ჩვენზე ორიოდე წლით უმცროსი ახალგაზრდების – გივი მალულარიას, ოტია პაჭკორიას, თენგიზ ზალდასტანიშვილის, ჟორეს ცინცაძის, შოთა ჯიჯაძის დაპატიმრება და გადასახლება... ვნანობდით, ვწუხდით, რომ მათთან ერთად არ აღმოვეჩნდით.

მაგრამ შემდეგ მეორე მსოფლიო ომი საბჭოთა კავშირის სრული გამარჯვებით დამთავრდა, ნახევარი ევროპა სოციალისტური გახდა, ქვეყნის შიგნით ვინც ხმა ამოიღო, ყველას სასტიკად გაუსწორდნენ... იმედი აღარ იყო, აშკარა ბრძოლა სრულიად უპერსპექტივო ჩანდა და, როგორც ზევითაც აღვნიშნე (იხ. I თავი), ჩვენ სხვა გზით ვცდილობდით ეროვნული საქმის კეთებას. თუმცა, როგორც ვთქვე, 60-იანი წლებიდან უკვე მთელ კავშირში დაიწყო დისიდენტური მოძრაობა და ჩვენთანაც ასპარეზზე გამოდის ე.წ. „ეროვნული მოძრაობა“ (ისინი თავის ორგანიზაციას „შელსინკის კავშირს“ უწოდებდნენ), რომლის მთავარი მიზანია საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვება. ცხადია, როგორც კი ჩვენთვის ეს ამბავი ცნობილი გახდა, კვლავ აგორდა ჩვენი ინტერესი, გაჩნდა რაღაც იმედი, ბევრ ჩვენგანს გაუჩნდა აზრი ამ მოძრაობას შეერთებოდა. მაგრამ როდესაც ჩვენ გავიგეთ, რომ მის სათავეში ზვიად გამსახურდია დგას, ჩვენი იმედი კვლავ გაქარწყლდა.

აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ მანამდეც არ იყო სრული მორჩილება პოსტსტალინისტური რეჟიმის მიმართ. გავიხსენოთ 1956 წ-ის 9 მარტის მოვლენები, როდესაც ჩვენი ახალგაზრდობა საკმაოდ აქტიურად გამოვიდა სტალინის კულტის

¹⁴ იხ. ჩემი – „მოძრაობა „თეთრი გიორგი“ და მუსტაფა შელია“, ლს, 6. VII. 2007.

დაგმობის წინააღმდეგ და ამას მოჰყვა არაადამიანური სისასტიკით ანგარიშსწორება აქციების მონაწილეთა მიმართ.¹⁵ ჩემი თაობის თბილისელთა უმეტესობა ამ მოძრაობას მაშინ არ შეუერთდა, რადგან სტალინის სახელით მოქმედება არ მიგვაჩნდა მართებულად. და მაინც გარკვეული ნიშნები გააქტიურებისა, პროტესტის გამოხატვისა აშკარად ჩანდა. უნდა უსათუოდ ითქვას, რომ ჩვენი მასწავლებლებისა და ჩვენი თაობაც მთლად გულხელდაკრეფილნი არ ვისხედით. მოვახერხეთ რა კომუნისტური ხელისუფლების გარკვეული ნდობის მოპოვება, საჭიროების შემთხვევაში ჩვენ გამოვდიოდით ჩვენი ეროვნული ინტერესების დასაცავად; შეფარვით, მაგრამ მაინც ვაკეთებდით ეროვნულ საქმეს. ამ მხრივ ყველაზე დიდი და სახელმძღვანელო მაგალითი მოგვცა ჩვენმა სასიქადულო მეცნიერმა და დიდებულმა პიროვნებამ **სიმონ ჯანაშიამ**. მან მოახერხა საბჭოთა ხელისუფლებასთან და თვით ისეთ მონსტრთანაც კი, როგორიც იყო ლავრენტი ბერია, საერთო ენის გამონახვა, **ნიკოლოზ ბერძენიშვილთან** ერთად მარქსისტი მეცნიერის სახელის მოპოვება ჯერ კიდევ 30-იან წლებში, და მერე რა? ზიანი მოუტანა რამე ჩვენ ერს, ჩვენ ქვეყანას? პირიქით, უდიდესი სამსახური გაუწია: უკომპრომისო ბრძოლა გაუმართა სახელმწიფოს უმაღლეს საფეხურებზე აღზევებულ ვითომმეცნიერებს, წამოაყენა დებულება ქართული სახელმწიფოებრიობის ძვ.წ. I ათასწლეულის შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბების შესახებ და უდიდესი შეტევებისგან დაიცვა ეს დებულება; მან მიაღწია ივ. ჯავახიშვილის რეაბილიტაციას, რეპრესიებისგან გადაარჩინა არაერთი ქართველი მოღვაწე, მაგალითად გამოჩენილი აღმოსავლეთმცოდნე გიორგი წერეთელი... უდიდესი მნიშვნელობის ფაქტად მიმაჩნია ის, რომ ს. ჯანაშიამ შემოიკრიბა და სწორ გზაზე დააყენა თავისი მოწაფეები და შემდგომი ე.ი. ჩვენი თაობაც. განა ჩვენი უშუალო მასწავლებლები – ვალერიან გაბაშვილი, შოთა მესხია, ვასილ კოპალიანი, დავით გვრიტიშვილი, ანდრია აფაქიძე... არ იბრძოდნენ ტალახაძე-სოსელიას და მათი დამქაშების წინააღმდეგ 50-იან წლებში ქართული სახელ-

¹⁵ ოფიციალურად დალუპულთა რიცხვი 26 იყო, რეალურად კი 100-ზე მეტი.

მნიფოებრიობის პრობლემის ეროვნულ ნიადაგზე გადასაწყვეტად.¹⁶ ამ ბრძოლაში ხომ ჩვენი, ჩვენი თაობაც მონაწილეობდა. განა ჩვენი თაობა არ ეკამათებოდა ულტრამარქსისტულად განწყობილ ისტორიკოსებს საქართველოს ისტორიაში ქრისტიანობის როლის მართებული გააზრებისათვის და ასეთი მაგალითების დასახელება, სხვებისაც შეიძლება.

დღევანდელმა ახალგაზრდობამ და მომავალმა თაობებმა შეიძლება ეს ვერ გაიაზრონ, მაგრამ ასე იყო! ძალზე ძნელი იყო ამასთან ბრძოლა, არა მარტო ძნელი, ფრიად საშიშიც. საშიში იყო იმის მტკიცება, რომ საქართველოში სახელმწიფოებრიობა ჩამოყალიბდა 1000 წლით ადრე, ვიდრე რუსეთში! საშიში იყო ქრისტიანობისთვის, ან ნებისმიერი რელიგიისთვის მნიშვნელობის მინიჭება ერის სულიერი კულტურის ჩამოყალიბებაში. მაგრამ ჩვენ ამას ვაკეთებდით, ფრთხილად, დიპლომატიური გზებით... ხმამაღლა, აპლომბით ვახმიანებდით მარქსის, ენგელსის, ლენინის, გარკვეულ დრომდე – სტალინის ციტატებს, ხოლო მთავარ, წამყვან დებულებებს მათ საფარველს ქვეშ ვიკვლევდით და ვადგენდით. ან თუნდაც 1978 წ. 14 აპრილს ენის საკითხზე ამტყდარ მოვლენებში (იხ. I თავი) სწორედ ჩვენი ინტელიგენცია და კერძოდ ჩვენი თაობაც არ დადგა ეროვნულ პოზიციაზე და არ შეუქმნა სათანადო საყრდენი ედ. შევარდნაძეს?! მე დღევანდელ დღესავით მახსოვს რუსთაველის პროსპექტზე, მთავრობის სახლისკენ მიმავალ დემონსტრანტთა შორის ნოდარ დუმბაძე, აკაკი ბაქრაძე, ჯანსუღ ჩარკვიანი, გურამ ფანჯიკიძე, ისტორიკოსები ოთარ ჯაფარიძე, ნოდარ ნაკაშიძე, კარლო მეშველიანი, ექიმი თემიკო ჩირგაძე და მრავალი სხვა. და რადგან მე ისინი დავინახე, მეც ხომ იქ ვიყავი.

¹⁶ საქ. სსრ-ის გენერალური პროკურორი ილარიონ ტალახაძე და იუსტიციის ნარკომის მოადგილე გიორგი სოსელია; აღნიშნულ მოვლენებზე იხ. ჩემი „ბრძოლით მოპოვებული ჭეშმარიტება“, ხსმ ნარკვევები, წ. IX, თბ., 2004, გვ. 192-205.

მაშასადამე ჩვენ „წითელი ინტელიგენცია“, ან „შეშინებული ინტელიგენცია“ კი არ ვიყავით,¹⁷ არამედ პარტიული სამოსელისა და ნიღბის ქვეშ დამალული პატრიოტებიც და ერის სასარგებლოდ მოღვაწენიც.

ყოველივე ამაზე მე ასე ვრცლად შევჩერდი, რათა მკითხველისთვის გასაგები გახდეს, რამდენად მიუდგომელი და მორალურად გამართლებულია ის, რასაც მე ქვევით ვწერ და ის ქმედებებიც, რომლებსაც მე აღვწერ.

* * *

უმნიშვნელოვანესი როლი ზ. გამსახურდიასადმი დამოკიდებულების საბოლოო ჩამოყალიბებაში ითამაშა მისმა ე.წ. „მონანიებამ“, როდესაც მან დაპატიმრებულმა რადიოთი, ტელევიზიით, პრესით აღიარა თავისი დანაშაული (საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე!), გასცა თანამოაზრეები და უცხოელი ჟურნალისტები. ხომ ყველამ ვნახეთ, ვისმინეთ და ნავიკითხეთ, როგორ შეაჩვენეს იგი „დისიდენტებმა“, უცხოეთის პრესამ. ამავე დროს ჩვენთვის ისიც ცნობილი გახდა, რომ, როდესაც მისი თანამზრახველნი მ. კოსტავა, ვ. რცხილაძე, თ. ჭანტურიშვილი, ვ. ჟღენტი და სხვანი, გადასახლებულნი საკონცენტრაციო ბანაკებში იხდიდნენ სასჯელს, ზვიადი ჩრდილოეთ კავკასიაში, ვითომ გადასახლებაში მყოფი, ნადირობასა და ღრეობაში ატარებდა დროს. ეს ხომ ფაქტია და ამის შესახებ არაერთგზის დაინერა და ითქვა კიდევ.

მაგრამ გავიდა რამდენიმე წელი და ზ. გამსახურდიამ ნელ-ნელა კვლავ დაიმკვიდრა დისიდენტის და ეროვნული მოძრაობის ბელადის სახელი, მაგრამ ამჯერად უკვე მის გარშემო შეგროვდნენ უმეტესად ახალი და ყოვლად უღირსი, არაფრისმაქნისი, ბევრი თვალსაზრისით უზნეო სახეები. ეროვნული მოძრაობის პირველ ეტაპზე გამსახურდიას გვერდით იდგნენ ფრიად ღირსეული ადამიანები (თ. ჭანტურიშვილი, ვ. რცხილაძე, მ. ოძელაშვილი, ვ. ჟღენტი, დ. ლომსაძე და სხვ.), 80-იანი

¹⁷ ასე გვინოდა გამსახურდიას ერთ-ერთმა ყველაზე ტვინგათხელებულმა დამქაშმა და მთავრობის წევრმა პეტრიაშვილმა და ეს ჩვენი სალანძღავი სახელი აიტაცეს სხვა „ზვიადისტებმაც“.

წლების მეორე ნახევრიდან, როცა ეს მოძრაობა განსაკუთრებით გააქტიურდა, მეტი თავისუფლება მოიპოვა, ეს ხალხი აღარ ჩანდა ასპარეზზე – ზოგზე ალბათ საკონცენტრაციო ბანაკებმა იმოქმედა, ზოგი-კი „მონანიებულ“ გამსახურდიას განუდგა... გამონაკლისს წარმოადგენდა მერაბ კოსტავა, რომელმაც ერთადერთმა შეუნდო ზვიადს და მისი ერთგვარი რეაბილიტაცია-ც-კი სცადა. დიახ ზვიადის გარემოცვაში ერთადერთ ღირსეულ პიროვნებად მ. კოსტავა ჩანდა, მაგრამ თავისი ინტელექტით არც ის გვიზიდავდა მაინცდამაინც.

ასეთ ვითარებაში ჩვენ კიდევ გაგვიჩნდა ერთი საფუძველი ამ დისიდენტურ მოძრაობას განვრიდებოდით: „როგორ მოვლათ და მონანიებულ გამსახურდიას, იდიოტ წერეთელს, ან უქნარა ასათიანს, ან მით უფრო თამარ ჩხეიძეს დაუვდგეთ გვერდით?!” და აქ იყო უდავოდ ჩვენი შეცდომა: თავის დროს მივუშვიტეთ ეს ხალხი, მივეციტ გზა ლიდერობისაკენ და ახლა მათი მეთაურობით გაშლილ მოძრაობას აღარ ვეკარებოდით. ალბათ შეიძლებოდა ფრთხილად შეფარვით, გამოზომილად ეროვნულ მოძრაობაში ჩართვა, მისი წარმართვაც ისე, რომ არც მკვეთრი რეპრესიები გამოგვეწვია და ეს მოძრაობაც უფრო სწორი, უშეცდომო გზით წასულიყო; იქნებ მაშინ არც „ზვიადიზმი“ ჩამოყალიბებულიყო. აი აქ ვხედავ მე ჩვენი თაობის შეცდომას.

ამ დროის საბედისწერო შეცდომების და დანაშაულთა ყველაზე ნათელი ილუსტრაცია მოხდა 1989 წლის 9 აპრილს, ე.ი. ზუსტად 22 წლის წინ,¹⁸ როდესაც თბილისში საბჭოთა ხელისუფლება გაუგონარი სისასტიკით გაუსწორდა ეროვნული დამოუკიდებლობის მოთხოვნით გამოსულ ათიათასობით ადამიანს, გაუსწორდა ტანკებით, ხელნიჩბებით და მომწამლავი გაზით, რასაც მოჰყვა მსხვერპლი და ასობით მძიმედ დაშავებულ ადამიანთა – მათ შორის ქალებისა და ბავშვების განწირვა. რასაკვირველია ეს იყო რესპუბლიკის მაშინდელი ხელისუფლების (ჯ. პატიაშვილის) აშკარად მცდარი მოქმედება. ასეთი ტრაგიკული დასასრულის აცდენა შეიძლებოდა: მაგრამ, მე მინდა ამჯერად ამ მოვლენის სხვა მხარეს შევხეხო: როდესაც

¹⁸ მე ამ სტრიქონებს ვწერ 2011 წლის 8 აპრილს.

ინყებოდა ეს საპროტესტო მოძრაობა, ხალხის ალტყინების ორგანიზაციაში განსაკუთრებით აქტიურობდნენ „ეროვნული მოძრაობის“ მაშინდელი ლიდერები – ზ. გამსახურდია, მ. კოსტავა, ი. წერეთელი, თ. ჩხეიძე... ჩვენ, პირადად მეც, ვცდილობდით დაგვერწმუნებინა ისინი იმ საშიშროებაში, რომელიც ხალხს ელოდა, მოვეუწოდებდით უფრო ფრთხილი, გააზრებული მოქმედებისკენ; მათ დასაოკებლად გამოვიდა თვით კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II, მაგრამ ყველაფერი ამაო აღმოჩნდა. მომიტინგეებს სასტიკად გაუსწორდნენ... და სად იყვნენ ამ დროს ეს „ბელადები?“ ყველამ, აბსოლუტურად ყველამ, ერთის – ირაკლი ბათიაშვილის გარდა – თავს უშველა: როგორც კი ე.წ. ლენინის მოედნიდან ტანკები წამოვიდნენ, ყველა ისინი გაიქცნენ, გაიპარნენ, ყველანი გადარჩნენ!¹⁹ ჩვენ მაშინ კიდევ ერთი დამატებითი საფუძველი გავგიჩნდა ჩვენი ე.წ. ეროვნული მოძრაობის მიმართ უნდობლობისთვის.

რაკი ეს მოვლენები გავიხსენე, იმასაც ვიტყვი, რომ 9 აპრილის შემდგომი ვითარების განმუხტვას კვლავ ედ. შევარდნაძემ უშველა. იგი უკვე 10 აპრილს ჩამოფრინდა თბილისში, ხოლო 11 აპრილს ჩვენ ის ვიხილეთ ქუჩებში, აფორიაქებულ ხალხთან მოსაუბრე, თბილისის უნივერსიტეტში სტუდენტთა და პროფესორ-მასწავლებელთა დამწყნარებლის როლში. ედ. შევარდნაძემ მისთვის ჩვეული ოსტატობით შესძლო თბილისში ვითარების გამოსწორება და ამ არეულობის შემდგომი ესკალაციის აღკვეთა.

ასეა თუ ისე, 80-იანი წლებისთვის ეროვნული მოძრაობის სადავეები ხელთ იგდეს სრულიად უღირსმა პიროვნებებმა და ამას მოჰყვა ამ მოძრაობის უამრავი შეცდომა, რომელთაგან ბევრი დანაშაულის ტოლფასი და საბედისწერო იყო. ზემოაღწერილ ვითარებას დაერთო 80-იანი წლების ბოლოს საბჭოთა კავშირის თანდათან დაშლის უკვე სრულად აშკარა დასაწყისი, რამაც ჩვენთანაც ხელსაყრელი ნიადაგი შეუქმნა ეროვნული მოძრაობის წარმატებას.

¹⁹ ამ საკითხზე იხ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკაში“ 9. IV, 2011 წ-ის ნომერში დაბეჭდილი ბერდია ბედოიძის წერილი: „სიმხდალის მომენტი ქართულ პოლიტიკურ ელიტაში“.

1990 წ. საქართველოს დამოუკიდებლობა მოიპოვა; ხელისუფლება ხელთ იგდო ზ. გამსახურდიამ და მის გარშემო შემოჯარულმა საეჭვო ხალხმა. 1991 წ. 26. V ჩატარდა საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის საერთო-სახალხო არჩევნები. ზ. გამსახურდიამ მოაგროვა ამომრჩეველთა ხმების 86,52% და გახდა საქართველოს პირველი პრეზიდენტი.

მომავალმა თაობამ უნდა გაიგოს ერთი რამ: ქართველი ერის უმეტესობა ისე ელოდა საბჭოური რეჟიმისაგან განთავისუფლებას, დამოუკიდებლობის აღდგენას, რომ მზად იყო გაჰყოლოდა ნებისმიერ ძალას, ნებისმიერ პიროვნებას, ვინც ახერხებდა მასის (პირველ რიგში, ახალგაზრდობის მასის) მიმხრობას მაღალფარდოვანი, მყვირალა-პატრიოტული მოწოდება-ლოზუნგებით. ამის უნარი-კი ზვიადს ჰქონდა! სწორედ ამით აიხსნება ის უმაგალითოდ მაღალი პროცენტი, რომელიც მან არჩევნებში მიიღო.

ჩვენ (მე ვგულისხმობ ჩემს თავს და ჩემი მეგობარ-ნაცნობების საკმაოდ ვრცელ წრეს) იმთავითვე შიშით და დიდი ეჭვით ვიყავით შეპყრობილი მათი გახელმწიფების შედეგების მიმართ. მართალია, ხელისუფლებაში იყვნენ თავდაპირველად თითო-ოროლა ღირსეული ადამიანები, მაგრამ ძირითადი წრე საშინელ გროვას წარმოადგენდა. ჯერ ერთი, ჩვენ კარგად ვიცნობდით გამსახურდიას და მისგან სიკეთეს არ ველოდით. ამას გარდა მისი უშუალო თანამდგომთა წრე თავიდანვე ამულავნებდა თავის უნიათობას, უჭკუობას, პოლიტიკურ სიბეცეს და უზნეობას. და მიუხედავად იმისა, რომ ეს პირველივე დღეებიდანვე გამოჩნდა, მეც და ბევრმა ჩვენმა თანამოაზრემ განვაცხადეთ: „თუ დავინახავთ, რომ გამსახურდია ერის სასიკეთო საქმეს აკეთებს, პირველნი დავუდგებით გვერდზე“. ამას გულწრფელად ვამბობდით, ვფიქრობდით – საქართველომ ნატრი დამოუკიდებლობა მოიპოვა, ეს ყველა ჩვენგანს ავალდებულებს თავისი წვლილი შეიტანოს თავისუფალი საქართველოს მშენებლობის საქმეში; იქნებ ზვიად გამსახურდია გონს მოეგოს, ნელ-ნელა ჩამოიშოროს ბრძოლის პროცესში მის გარშემო შემოკრებილი უვარგისი და სწორედ თავისუფალი საქართველოს მშენებლობისთვის სრულიად გამოუსადეგარი ხალხი, მოიხმოს და გამოიყენოს ნორმალური, საღად მოაზროვნე ადა-

მიანები და სწორი გზით წარმართოს ქვეყანა. ვფიქრობდით, ვიმედოვნებდით ჟა ამავე დროს ეჭვი გვეპარებოდა. ისე ყველაფერი კარგი აგებდით, როგორც ძაიან მალე აგებდა ეჭვი. ჯერ ერთი, გამსახურდიას აზრადაც არ მოსვლია ნორმალური ადამიანების მიწვევა და მათი გამოყენება. დაიხლოვა ისინი, ვინც მასთან მიხობდა მუხლმოდრეკილი და მლიქვნელობით მიაღწია სხვადასხვა თანამდებობას. მ. კოსტავა აღარ იყო ცოცხალი.²⁰ თავდაპირველად თუ იყვნენ მასთან ნორმალური და ღირსეული ადამიანები, ყველანი თანდათან განუდგნენ და დარჩნენ მასთან პეტრიაშვილი-ასათიან-ქორიძე-ბურჭულაძეები. არც ერთი ნათელი სახე!

ძალიან მალე გაჩნდა გამსახურდიას და მის დამქაშთა მიერ შედგენილი „შავი სიები“, რომლებშიაც შეტანილი იყვნენ გასანადგურებლად გამიზნული ხალხის გვარები. დიახ, გასანადგურებელთა სიები, თანაც სხვადასხვა რიგით გასანადგურებელთა – პირველ რიგში, მეორე რიგში და ა.შ.²¹ არ ვიცი სტალინიზმის დროს იყო თუ არა ასეთი ნუსხები.

რამდენადაც ცნობილი გახდა, ეს სიები უფრო დაშინებისა და გაფრთხილების მიზნით დგებოდა, თუმცა იყო რამდენიმე შემთხვევა, როცა აღნიშნულ სიებში შეტანილი პიროვნებები საექვო პირობებში დაიღუპნენ, მაგალითად მონამღვით, ან საავტომობილო კატასტროფაში.

აღნიშნულ სიებს მოჰყვა პრესაში, რადიო-ტელევიზიაში ინტელიგენციის დევნა. მაშინ მომრავლდა ჩვენი სალანძღავი ეპითეტები, ხოლო ტელევიზიითა და გაზეთის ფურცლებიდან ჩვენი ერის ღირსეულ მოღვაწეთა პეტრიაშვილისეული ლანძღვა, გამსახურდიას სხვა თანამდგომთა მიერ ქართველ და

²⁰ მერაბ კოსტავა 1989 წ. საავტომობილო კატასტროფაში დაიღუპა.

²¹ ამგვარი სიების არსებობას ადასტურებს გამსახურდიას დროინდელი გენ. პროკურორი ვ. რაზმაძე, იხ. კრებული „სიმართლე...“, გვ. 33-76; იხ. იგივე კრებულში ჩვენი გამოჩენილი მეცნიერების ნოდარ კაკაბაძის და ალექსანდრე გვახარიას „ღია წერილი გაზეთ „ახალი საქართველოს“ მთავარ რედაქტორს ნ. გრიგალაშვილს“, გვ. 19-32.

არაქართველ, გამსახურდიასთვის მიუღებელ პიროვნებათა, ცილისმწამებლური კრიტიკა და ვითომ მხილება.

გამსახურდიას გაპრეზიდენტებიდან ძალიან მალე შეიქმნა გაერთიანება „სამოქალაქო მოძრაობა – დამოუკიდებელი დემოკრატიული საქართველო“ (ქვევით – „სამოქალაქო მოძრაობა...“). მასში გაერთიანდნენ სხვადასხვა პოლიტიკური ორგანიზაციები, მათ შორის ზოგიერთი უნინ ზვიადის გვერდით მდგომი ე.წ. პარტიაც, ყოველგვარ ორგანიზაციითა გარეთ მდგომი ადამიანებიც; ეს იყვნენ ჭეშმარიტი პატრიოტები, მოქალაქეები, რომელთათვისაც არ იყო სულერთი ერის აწმყო და მომავალი. დადგა წუთი, როდესაც ამ ჭეშმარიტმა მამულიშვილებმა დაინახეს, რომ საჭიროა დემოკრატიული ძალების კონსოლიდაცია, მათი ძალისხმევის გაერთიანება ერის საშველად. ამ მოძრაობაში ჩავერთე მეც და საკმაოდ აქტიურადაც. მე სრული პასუხისმგებლობით და ყოველგვარი ტრაბახის გარეშე ვამტკიცებ, რომ დიახაც მაქვს უფლება ზევით ნახმარი ეპითეტები ჩემს მიმართაც ვიხმარო. დიახ, მეც ვიყავი ჭეშმარიტი პატრიოტი, მოქალაქე, ჩემთვისაც არ იყო სულერთი ერის აწმყო და მომავალი! ჩემს სულში ამოქმედდა ჩემი მშობლების, წინაპრების, მასწავლებლების მიერ ჩანერგილი შინაგანი ძალები. მე ვირწმუნე, რომ დადგა დრო, როდესაც მე ჩემი წარსულისა და მომავლის, ჩემი ჩამომავლობის წინაშე ვალდებული ვარ ჩავება იმ ბნელი ძალების წინააღმდეგ ბრძოლაში, რომლებიც ჩემს ერს ლუპავდნენ. წინათაც მოქმედებდნენ ეს ბნელი, საბჭოური ძალები, მაგრამ მათთან ბრძოლა უიმედო, უპერსპექტივო ჩანდა, ახლა-კი ჩვენ ვირწმუნეთ, რომ ამ ახალ ბნელ ძალებს ჩვენვე უნდა მოვუაროთ, ქვეყანას მოვაშოროთ ისინი და ამის გაკეთება შეგვიძლია, დიახ ვირწმუნეთ, ამიტომ ჩავებით ბრძოლაში და მე პირადად ეს არც როდის მინანია, არც მცდარად ჩამითვლია ეს ნაბიჯი და დღემდე ამ რწმენით ვცხოვრობ... დღეს-კი 2009 წელია (ე.ი. გავიდა 20 წელი) და მე 83 წლისა ვარ.

როგორც აღვნიშნე, 1990 წ-ის ბოლოს შეიქმნა „სამოქალაქო მოძრაობა“... და აი, როგორ აფასებდა ეს ახლადშექმნილი მოძრაობა იმ დროს ქვეყანაში არსებულ ვითარებას: „ეკონომიკა მიყვანილია კატასტროფამდე, ითვლება ადამიანის უფ-

ლებები, იზღუდება აზრისა და სიტყვის თავისუფლება, იფარება სიმართლე, ვრცელდება დეზინფორმაცია, ითესება სიძულვილი და მტრობა ძმათა შორის, მწვავედება ეთნიკური პრობლემები, უკანონობა და ძალადობა ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა, საქართველო აღმოჩნდა საერთაშორისო იზოლაციაში²². შეიძლება ვინმემ თქვას, რომ ეს იყო გამსახურდიას მტრების მხრიდან ცილის წამება, მაგრამ აღნიშნული „მოძრაობა“ თავიდანვე იყო ფრიად მასობრივი და სულ უფრო მზარდი გაერთიანება, რომელშიაც შედიოდა ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი, თბილისელი მოქალაქეები, მეწარმეები, სტუდენტობა, მუშები. „მოძრაობაში“ შევიდა, ან მის პოზიციას იზიარებდა ზოგი ისეთი პარტია და დაჯგუფება, რომელიც ადრე გამსახურდიას ემხრობოდა. 1991 წ-ის სექტემბერში პოლიტიკურ პარტიათა და ორგანიზაციათა მიერ მიღებულ იქნა ერთობლივი განცხადება, რომელშიაც აღნიშნული იყო ის დარღვევები და უკანონობანი, რომლებიც განხორციელდა გამსახურდიას მიერ და კატეგორიულად იყო დასმული მოთხოვნა მისი გადადგომის შესახებ. ამ მოთხოვნას ხელს აწერდნენ: გ. ჭანტურია (ეროვნ. დემოკრ. პარტია), თ. შენგელაია (ქრისტიანულ-დემოკრატიული პარტია), მ. ნანეიშვილი (ლიბერალ.-დემ. პარტია), ა. მაჭავარიანი (ქაქუცა ჩოლოყაშვილის საზ-ბა), ი. წერეთელი, გ. ხაინდრავა, თ. ფიფია (ეროვნული კონგრესის პრეზიდიუმი), გ. გეგეშიძე (რუსთაველის საზ-ბა) და სხვ.²³

²² „მოძრაობის“ დეკლარაცია; მოტანილი ფრაგმენტი მე შემონახული აღმომჩნდა; სრული ტექსტი უნდა ინახოს არქივში. „მოძრაობის“ ერთ-ერთ შეხვედრაზე „კინოს სახლში“ მოვიდა დიდი ჯგუფი, რომელიც წარმოგვიდგა როგორც რკინიგზის „დეპოს“ მუშათა დელეგაცია და გვთხოვა მათი „მოძრაობაში“ მიღება, თანაც გვეუბნებოდნენ, რომ გამსახურდიას წინააღმდეგ გამოსვლისთვის მზადაა რამდენიმე ასეული მუშა. მოგვიანებით ასევე შემოგვიერთდნენ საავიაციო ქარხნის მუშები.

²³ იმდროინდელ ჩემს ჩანაწერებში ეს ორგანიზაციები და მათი ლიდერებია ჩამოთვლილი და მიწერილია: „სულ 26 ხელმოწერა“. ამჟამად ვ. რაზმაძის ინტერვიუში გამოქვეყნებულია განცხადების სრული ტექსტი და 26-ვე ხელმოწერა; იხ. კრებული „სიმართლე...“ გვ. 47-48; აქვე აღვნიშნავ, რომ ინტერვიუში

მიაქციეთ ყურადღება იმ ფაქტს, რომ პოლიტიკური პარტიები, რომელთა უმეტესობა ოდესღაც ზვიადის გვერდით იდგნენ, ახლა უკვე მოითხოვენ მის გადადგომას. „მოძრაობის“ მონაწილენი კი მოითხოვდნენ მისგან მცდარი ღონისძიებების შეცვლას, არამართებული ნაბიჯების გამოსწორებას. მაგრამ ძალიან მალე ჩვენი მოძრაობის უდიდესი უმრავლესობა აგრეთვე ამ მოთხოვნით იწყებს გამოსვლას, რადგან სრულიად აშკარად გამოჩნდა, რომ ზვიად გამსახურდიას მცდარი და მოღალატური კურსი სრულიად შეუქცევადია.

სანამ შემდგომი მოვლენების შესახებ გავაგრძელებ წერას, მინდა ერთ გარემოებაზე შევჩერდე. საქმე ისაა, რომ გამსახურდიას მომხრეები შეთანხმებულად აცხადებენ დღესაც, რომ ზ. გამსახურდია ჩამოაგდო „ხუნტამ“, მის მონინალმდეგეთა მცირერიცხოვანმა, თანაც გარედან (რუსეთიდან) მართულმა და დაფინანსებულმა ძალამ და ეს იყო „პუტჩი“ კანონიერი ხელისუფლების წინააღმდეგ. ჯერ ერთი, როგორც აღვნიშნე, გამსახურდიას წინააღმდეგ, მისი გადადგომის მოთხოვნით, გამოვიდნენ ყოფილი მისი თანამებრძოლების და სხვა ორგანიზაციების წევრთა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ჯგუფები (24 გაერთიანება), რაც უკვე გამორიცხავს ხელისუფლების წინააღმდეგ მებრძოლთა „ხუნტად“ წოდებას.

ახლა ვნახოთ, რა ხალხი გამოვიდას გამსახურდიას რეჟიმის წინააღმდეგ. ჩამოვთვლი პერსონალურად, ვინც გამახსენდება:

1. ამირეჯიბი ჭაბუა – ქართული მწერლობის კლასიკოსი
2. ჯავახიშვილი ალექსანდრე (ლალი) – ხელოვნებათმცოდნე, მეცნიერი, ივ. ჯავახიშვილის ვაჟი
3. კახიანი ზაალ (ზაზა) – საქ. სამედიცინო აკად. პრეზიდენტი
4. თაბუკაშვილი რევაზ – მწერალი, საზოგადო მოღვაწე
5. ჩარკვიანი ჯანსუღ – მწერალი
6. ფანჯიკიძე გურამ – მწერალი

დასტურდება ჩემს მიერ მოტანილი მრავალი ფაქტი. დღეს, როდესაც მე ამ ნაწილს ვწერ, უნებურად გავიფიქრე – როგორ ჰგავს მაშინდელი ვითარება დღევანდელს.

7. ამაშუკელი რევაზ – პოეტი, საზოგადო მოღვაწე
8. ჭელიძე ვახტანგ – მწერალი, კრიტიკოსი
9. ბაქრაძე აკაკი – მწერალი, საზოგადო მოღვაწე
10. მიმონოშვილი რომან – პოეტი, მეცნიერი, დოქტორი
11. დავითაშვილი კობა – მწერალი, მკვლევარი
12. ლოლობერიძე ლანა – მწერალი, ფილოლოგი, რეჟისორი
13. ბენაშვილი გურამ – ფილოლოგი, მკვლევარი
14. შენგელაია ელდარი – კინორეჟისორი
15. შენგელაია გიორგი – კინორეჟისორი
16. ჩხეიძე რევაზ – კინორეჟისორი, კინოსტუდიის დირექტორი
17. შანიძე მზექალა – ფილოლოგი, მეცნ. დოქტორი
18. გიგინეიშვილი მანანა – ფილოლოგი, მეცნ. დოქტორი
19. კილურაძე ივანე – მათემატიკოსი, აკადემიკოსი
20. ზაალიშვილი მალხაზ – ბიოლოგი, აკადემიკოსი, ინსტიტ. დირექტორი
21. ჯაფარიძე ოთარ – არქეოლოგი, აკადემიკოსი, თსუ რექტორი
22. თევზაძე გურამ – ფილოსოფოსი, აკადემიკოსი
23. გორდეზიანი რისმავ – ფილოლოგი, აკად. ნ/კ.
24. სურგულაძე ირაკლი – ეთნოგრაფი, მეცნ. დოქტორი
25. კაკაბაძე ნოდარ – გერმანისტი, მეცნ. დოქტორი
26. გვახარია ალექსანდრე – აღმოსავლეთმცოდნე, მეცნ. დოქტორი
27. კაციტაძე დევი – აღმოსავლეთმცოდნე, მეცნ. დოქტორი
28. კვიტაიშვილი ემზარ – ფილოლოგი, საზოგადო მოღვაწე
29. ლითანიშვილი ოთარ – მხატვარი, საზოგადო მოღვაწე
30. გოცაძე თეიმურაზ – მხატვარი, საზოგადო მოღვაწე
31. ციციშვილი დავით – საზ-ბა „თბილისელის“ დამფუძნებელი და პრეზიდენტი
32. თითმერიკა ჯუმბერ – ენათმეცნიერი, საზოგადო მოღვაწე
33. ჩხიკვაძე რამაზ – მსახიობი

34. წიგნივაძე თამაზ – მწერალი, გაზ. „ლიტ. საქართ-ს“ რედაქტორი
35. გოგიაშვილი ომარ – პოლიტოლოგი, მეცნიერებათა დოქტორი, ფიზიკური კულტ. და სპორტის ინსტ. რექტორი
36. ცაგარეიშვილი თამარ – საქართველოს ტელევიზიის თანამშრომელი [მასთან ერთად ტელევიზიის თანამშრომელთა უმეტესობა]

ამ სიას უნდა დაემატონ ყოფილი დისიდენტები და ლიტ-პატიმრები ვიქტ. რცხილაძე, თ. ჭანტურიშვილი, ვ. ჟღენტი, მ. ოძელაშვილი და სხვ.

მე უნდა ბოდიში მოვიხადო იმათთან, ვინც შესაძლოა ამ სიის შედგენისას არ გამახსენდა, აგრეთვე იმათთანაც, რომელთაც არ ჰქონდათ ისეთი მაღალი რეიტინგი, როგორც ჩამოთვლილთ, მაგრამ ქმნიდნენ ჩვენი საზოგადოების მოწინავე ნაწილს.

ვფიქრობ ეს სია ბევრის მეტყველია. ისინი, ვინც დღემდე განაგრძობენ იმის მტკიცებას, რომ ზვიად გამსახურდია დაამხო „მოღალატური ძალების პუტჩმა“, „შიდა მოღალატურმა და გარეშე მტრულმა“, „პროსაბჭოურმა ინტელიგენციის“ ძალებმა, ცოტა არ დაფიქრდებიან ამ სიის გაცნობისას? მე მინდა მათ ვკითხო, რა ჭაბუა ამირეჯიბი, იგივე „გორა მბორგალი“, „წითელი, პროსაბჭოური ინტელიგენციის“ წარმომადგენელი იყო?! ან ჯანსუღ ჩარკვიანი, გურამ ფანჯიკიძე, რევაზ ჩხეიძე, ან ნოდარ კაკაბაძე რომელი შიდა თუ გარე „მოღალატური ძალების“ წარმომადგენელი იყვნენ?! ხომ ყველაფერს აქვს საზღვარი!

უფრო ადრინდელ გამოხდომებს რომ თავი დავანებოთ, აი სულ ცოტა ხნის წინ ჩვენს პრესაში გაჩნდა ამაზრზენი და სრულ უმეცრებაზე დაფუძნებული გიორგი გიგაურის წერილები (იხ. გაზ. „ასავალ-დასავალი“, 2009 წ. 1-7 და 8-14 ივნისი), ან გაზეთ „რეზონანსში“ (2009, 13.VI) გამოქვეყნებული ალტაცებული ინფორმაცია ვილაც ისტორიის მეცნ. დოქტორის მ. პაპაშვილისა ვინმე იგორ კვესელავას წიგნზე „ზვიად გამსახურდია – დისიდენტი, პრეზიდენტი, მოწამე“, სადაც იგივე ბრალდებებია გამოვრებული ნაპრეზიდენტარის დამხობის მო-

ნაწილებზე. ეს ის იგორ კვესელავაა, რომელმაც ამავე გაზეთის 2007 წლის 18.V-ის ნომერში საკმაოდ უბოდიშოდ მოიხსენია შესანიშნავი პიროვნება, მეცნიერი და მოღვაწე რომან მინოშვილი. ამგვარ უმეტარ და უზნეო გამოხდომებს მე ცხადია პასუხს არ გავცემ, მაგრამ, რასაც მე ამჟამად ვწერ, იქნება მომავალი თაობისთვის ერთგვარი გზამკვლევი ზ. გამსახურდიას პიროვნებისა და მისი ე.წ. „მოღვაწეობის“ სწორი შეფასებისთვის. ამ თავგამოდებულ „ზვიადისტებს“ ისიც ვერ გაუაზრებიათ, რომ ამ თავისი ცილისმწამებლური და უმეტრებით გაჯერებული გამოხდომებით ისინი ყველაზე მეტ ზიანს თვით ზვიად გამსახურდიას ხსოვნას აყენებენ, რადგან გვაიძულებენ კვლავ მივუბრუნდეთ ამ თემას და კიდევ ერთხელ მივცეთ რეალური შეფასება ამ „ერის სიმსივნედ“ მიჩნეულ პიროვნებას.²⁴

* * *

სანამ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე თენგიზ სიგუა იყო, ჯერ კიდევ ხერხდებოდა გამსახურდიას თვითნებობის ერთგვარი შეკავება.

სანამ თხრობას გავაგრძელებ, მოკლედ შევეხები თენგიზ სიგუას და თენგიზ კიტოვანის პიროვნებებს.

თენგიზ სიგუა თბილისის ინტელიგენციის ღირსეულ წარმომადგენლად ითვლებოდა, იყო მეცნიერებათა დოქტორი, მეტალურგიის ინსტიტუტის დირექტორი. ჩვენ ყველანი განცვიფრებულნი დავრჩით, როდესაც იგი გამსახურდიას გარემოცვაში აღმოჩნდა და მისი მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეობაც იკისრა, მაგრამ იგი საკმაოდ ადრე მოეგო გონს, მასზედაც, ბუნებრივია, იმოქმედა გამსახურდიას საშინელმა ქცევამ და დროზე განუდგა მას, უფრო მეტიც, მალე საკმაოდ აქტიურად დაუპირისპირდა კიდევ. ბევრნი თვლიან, რომ თ. სიგუა იმ თავისი შეცდომის გამოსწორებას ცდილობდა, მე კი დღესაც მიმაჩნია, რომ მან ეს თავის მოქალაქეობრივ ვალად ჩათვალა. მა-

²⁴ იხ. ზემომითითებულ კრებულში „სიმართლე...“ ჩემი წერილი: „სიმსივნე, რომელიც უნდა მოიკვეთოს“, გვ. 217-222; აგრეთვე ვ. რცხილაძე, ახალი კრებული, თბ., 2008, გვ. 116-128, „ვთქვათ ბოლოს და ბოლოს სიმართლე“.

ლე თ. სიგუამ თბილისი დატოვა და თბილისის ზღვაზე განლაგებულ გვარდიას შეაფარა თავი, რამდენადაც ქალაქში დარჩენა მისთვის აშკარად სახიფათო გახდა.

რაც შეეხება თენგიზ კიტოვანს, მას საკმაოდ უღიმღამო და ბნელი წარსული ჰქონდა: იყო უპერსპექტივო მხატვარი, რალაც კრიმინალური საქმისთვის დაპატიმრებულიც. იგი გამსახურდიამ თავისი გვარდიის სარდლად დანიშნა. ესეც ნიშანდობლივი და გამსახურდიას საკადრო პოლიტიკის დამახასიათებელი ფაქტი იყო. ჩვენამდე მოდიოდა ხმები, რომ გამსახურდიასთან კონფლიქტი უფრო პირადული და არა იდეური ხასიათისა იყო. თ. კიტოვანის გამსახურდიასგან განდგომა შემდეგ ვითარებაში მოხდა: 1991 წ. აგვისტოში, როდესაც მოსკოვში მოკლე დროით რეაქციული პუტჩის შედეგად ხელისუფლება გკჩპ-მ²⁵ ჩაიგდო ხელში, მათ შემოუთვალეს გამსახურდიას, რომ დაუყოვნებლივ გაეუქმებინა ნაციონალური გვარდია. გამსახურდიამ აქ კიდევ ერთხელ გამოამჟღავნა თავისი მშიშარა ხასიათი (ან იქნებ მართლაც კავშირში იყო „გკჩპ“-თან, ასეთი ვერსიაც არსებობს) და გვარდიის პოლიციად გარდაქმნა გადაწყვიტა. გვარდიის უმეტესობამ, თ. კიტოვანის მეთაურობით, ასეთი ნაბიჯი შეურაცხყოფად მიიჩნია, არ დაემორჩილა პრეზიდენტის ამ განკარგულებას და ჯერ კასპის რაიონის სოფ. რკონში გამაგრდა, შემდეგ-კი თბილისის ზღვაზე განლაგდა.²⁶ შემდეგ „ზვიადისტები“ გამსახურდიას წინააღმდეგ თ. კიტოვანის მეთაურობით გვარდიის გამოსვლას მოსკოვიდან კარნახის შედეგად აცხადებდნენ, რაც, ცხადია, აშკარა სისულელეა: მოსკოვიდან კარნახით გამსახურდია მოქმედებდა და არა მარტო ამ ერთხელ.

²⁵ გკჩპ – „Государственный Комитет Чрезвычайного Положения“, მიზნად ისახავდა ე.წ. „პერესტორიკის“ შეწყვეტას და საბჭოთა რეჟიმის სრულ აღდგენას.

²⁶ ამის შესახებ დანვრილებით აქვს მოთხრობილი ეროვნული მოძრაობის აქტიურ მონაწილეს, გამსახურდიას მიერ კასპის გამგებლად დანიშნულ ნინო მირიანაშვილს, იხ. მისი წერილი „საქართველო. რესპუბლიკაში“, ნ. X, 1992, იგივე კრებულში „სიმართლე...“, გვ. 194-201.

ახლა გავაგრძელოთ 1991 წ-ის შემოდგომის ამბები. გამსახურდიას რეჟიმის წინააღმდეგ მოძრაობა სულ უფრო ფართოვდებოდა. მას ახალი ძალები ერწყმოვნენ; გამოსვლები დაიწყო იმერეთში (სამტრედიაში, საჩხერეში), ოზურგეთის რაიონში, ქართლში, კახეთში. მეორეს მხრივ, პრეზიდენტიც იკრებდა ძალებს, მას სამეგრელოდან ჩამოუვიდნენ შეიარაღებული რაზმები, სხვა ადგილებიდან დაქირავებული მეომრები. ამას მოჰყვა თბილისში ისევ რაიონებიდან ჩამოსულთა, განსაკუთრებით ქალების, უბოდიშო ქმედებები რამდენჯერ იყო, მოვდიოდით ჩვენ, ძირძველი თბილისელები ქუჩაში, გადაგვიდგებოდნენ წინ ვილაც უგვანი, ნასვამი მამაკაცები, დაგვინწყებდნენ გინებას, ქალები ლანძღვას, დაცინვას – „რაო, გალისტუკი ხომ არ გიჭერს?! შენ განათლებულობას, შენს ოჯახს ასე და ასე...“ მამაკაცებს კი ძირითადად ვუსწორდებოდით, მაგრამ ქალებისთვის რა გინდოდა გექნა?! ქალაქში და საერთოდ ქვეყანაშიაც მეფობდა სრული განუკითხაობა (ჩვენ რაიონებშიაც დავდიოდით და იქაური სიტუაციაც ვიცოდით). გამსახურდიას მხარეს დარჩენილი გვარდიელები, მისი რაიონებიდან ჩამოსული შეიარაღებული მხარდამჭერნი იყვნენ ისინი, ვინც დაიწყო ყაჩაღობაც, ძარცვაც, ადამიანთა უკანონო შეპყრობა, ფულის გამოძალვა და მანქანების წართმევა...

ახლა გავიხსენოთ გამსახურდიას ე.წ. „ეკონომიური ლონისძიებები“: სამტრედიაში გადაიკეტა რუსეთში მიმავალი სატვირთო მატარებლების მოძრაობა,²⁷ დარიალის ხეობაში-კი ავტომანქანებისა. და რა ეწოდა ამას? „რუსეთის ეკონომიკური ბლოკადა“! გესმით, ჩვენი ერთი ციცქნა ქვეყანა უკეთებს ეკონომიკურ ბლოკადას უზარმაზარ რუსეთს! რეალურად-კი რა მივიღეთ? ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური ბლოკადა. ამან დაუდო საფუძველი მრენველობის საშინელ კრიზისს, სანარმოთა გაჩერებას, რუსეთის ბაზრის დაკარგვას.

გამსახურდიას რეჟიმმა საფუძველი დაუდო ეროვნული შუღლის გაღვივებას. თვით გამსახურდიას ლოზუნგმა – „სა-

²⁷ ნიშანდობლივია, რომ ამ აქციის განხორციელების ერთ-ერთი ორგანიზატორი იყო დღევანდელ ოპოზიციონერთა ლიდერთაგანი ზვიად ძიძიგური.

ქართველო მხოლოდ ქართველებისთვის!" ქართულის გარდა სხვა ენების (რუსულის, სომხურის, აფხაზურის) სწავლების აკრძალვამ, პეტრიაშვილის ცრუპატრიოტულმა გამოხდომებმა, სხვადასხვა ოლქებში (მათ შორის აფხაზეთში) ჩატარებულმა ნაციონალისტურმა მიტინგებმა, გამოაცოცხლეს და ახალი საკვები მისცეს სხვადასხვა ჯურის სეპარატისტებს, ისინი გააქტიურდნენ აფხაზეთში, „სამხრეთ ოსეთში“, სამხრეთ საქართველოში, რამაც საბოლოოდ შიდა ქართლში და აფხაზეთში შეიარაღებულ დაპირისპირებამდე მიგვიყვანა. შიდა ქართლში ეროვნული მოძრაობის მონაწილეთა გაუაზრებელი მოქმედების, „ცხინვალისკენ ლაშქრობის“ ორგანიზება მოეწყო ჯერ კიდევ გამსახურდიას გაპრეზიდენტებამდე და შედეგი ამ ღონისძიებისა იყო ყოველმხრივ უარყოფითი. ხოლო აფხაზეთში სწორედ გამსახურდიას მომხრეთა მისგანვე მართულმა ქმედებებმა სრულ მარცხამდე მიგვიყვანა (ამაზე ქვევით).

მინდა სწორად გამოვთქვა, მე ამ სეპერატისტულ გამოხდომათა გაძლიერებას მთლიანად გამსახურდიას კი არ ვაბრალებ. რეალური ვითარება ძალიან კარგად ვიცი. 50-იან წლებში ჩემმა სოხუმში მუშაობამ, იქ შემდგომაც არაერთგზის ყოფნამ – ბიჭვინტაში, გუდაუთში, გაგრაში..., ხშირმა ყოფნამ ჩემს მშობლიურ სოფელ არბოში, რომელიც სულ 1 კმ-ში მდებარეობს „სამხრეთ ოსეთის“ საზღვრიდან, ასევე ჩემს ნათესავებთან ქ. ცხინვალში, კარგად გამარკვიეს, რომ ანტიქართული განწყობილებები და სეპარატისტული მიდრეკილებები ამ რეგიონებში ადრეც იყო და მათ წარმოქმნაში გამსახურდიას, ცხადია, ბრალი ამ მიუძღვის. ეს ტენდენციები იმართებოდა რუსეთიდან და ეს მართვა განსაკუთრებით გააქტიურდა, როდესაც სულ უფრო აშკარად გამოიკვეთა საბჭოთა კავშირის დაშლის პროცესი. საბჭოთა რუსეთი კარგავდა ყოფილ მორჩილ ქვეშევრდომებს მოკავშირე რესპუბლიკების სახით და აქ შინაგან სეპარატისტულ ძალთა წაქეზებით, მათი გამოყენებით, ცდილობდა თავისი გავლენის შენარჩუნებას. აი ეს რთული კოლიზიები უნდა გაეთვალისწინებინა გამსახურდიას, მაგრამ საამისო გამჭრიახობა არც მას აღმოაჩნდა და არც მის გონებაშეზღუდულ გარემოს. შეცდომა იყო თავის დროს ცხინვალისკენ ლაშქრობა, შეცდომა იყო მაშინდელ სიტუაციაში სამხრეთ ოსეთის ავ-

ტონომიის გაუქმება და აფხაზეთში ხომ გაუაზრებელი და მცდარი ნაბიჯების ჩამოთვლაც-კი გაჭირდება – ამაზე ქვევით გვექნება საუბარი.

როგორც აღვნიშნე 1991 წლის შემოდგომიდან გამსახურდიას სანინალმდეგო მოძრაობა შესამჩნევად ძლიერდებოდა და მოთხოვნა მისი გადადგომისა სულ უფრო კატეგორიული ხდებოდა. დაიწყო აქტიური აქციები: თბილისის უნივერსიტეტის კიბეებზე დასხდნენ მეცნიერები, პროგრესულად მოაზრვნე თანამშრომლები. გესმით! უნივერსიტეტის კიბეებზე, უნივერსიტეტელები! მათ მალე შეუერთდნენ სხვა უმაღლეს სასწავლებელთა თანამშრომლები. ზვიადის ემისართაგან უფროსი თაობის დასაცავად ეზოში მუდმივად მორიგეობდნენ სტუდენტები.

მეორე მჯდომარე აქცია ტელევიზიის წინ დაიწყო. აქ, ტელევიზიის მუშაკთა უმეტესობის გარდა, შეიკრიბნენ კულტურის მოღვაწენი, მწერლები, მსახიობები... ბოლოს უნივერსიტეტის რექტორმა (აკად. ოთარ ჯაფარიძემ) სთხოვა აქციის მონაწილეებს გადასულიყვნენ ტელევიზიასთან. ეს სწორი გადაწყვეტილება იყო: უნივერსიტეტი პოლიტიკურ ბრძოლაში არ უნდა ჩარეულიყო.

ამავე დროს გ. ჭანტურიას პარტიამ (ედპ) გადაკეტა „იმე-ლის“ შენობასთან რუსთაველის პროსპექტი – თვით გ. ჭანტურია გამსახურდიამ ციხეში ჩასვა გაუსამართლებლად!!

ასეთი იყო ვითარება. უნივერსიტეტისა და სხვა უმაღლეს სასწავლებელთა პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტებისგან, ტელევიზიის თანამშრომელთა, კულტურის მუშაკთაგან, „ეროვნულ დემოკრატიული პარტიის“ წევრთაგან შემდგარი პროტესტანტთა რაოდენობა ცოტა ზედმეტად მრავალრიცხოვანი ხომ არ იყო, მათი „პუტჩისტებად“ მონათვლისათვის?!

მალე დაიწყო მრავალათასიანი – ხაზს ვუსვამ **მრავალათასიანი** – მიტინგები ფილარმონიის დიდი დარბაზის წინ, რუს-პუბლიკის მოედანზე, აქ უკვე მოდიოდნენ ზემოთნახსენები რკინიგზის დეპოს და საავიაციო ქარხნის მუშებიც. სულ უფრო კატეგორიულად და ხმამაღლა ისმოდა პრეზიდენტის გადადგომის მოთხოვნა.

მეორეს მხრივ კვლავ იზრდებოდა გამსახურდიას მხარ-
დამჭერთა რიგები. ეს იყვნენ შეიარაღებული, სხვადასხვა კუთ-
ხეებიდან დაქირავებული (დიახ დაქირავებული!) „ბოვეიკები“,
რომლებიც სულ უფრო აგრესიულებიც ხდებოდნენ. 1991 წ.
სექტემბერ-ოქტომბერში გამსახურდიას ხელისუფლებამ რამ-
დენჯერმე დაარბია საპროტესტო აქციები. განსაკუთრებით
მძიმე იყო 4-5 ოქტომბერს გამართა მოედანსა და ტელევიზიის
წინ შეკრებილთა დარბევა. მაშინ ჩვენ მივმართეთ თბილისის
ზღვაზე მდგომ გვარდიას, კერძოდ თ. კიტოვანსა და თ. სიგუ-
ას, რომ ხალხი დაუცველია, აღარ შეიძლება ასე გაგრძელება.
ისინი ყოყმანობდნენ, ერიდებოდნენ დაპირისპირების ზედმეტ
დაძაბვას, რასაც შეიძლებოდა სისხლისღვრა მოჰყოლოდა. მაგ-
რამ ბოლოს დავიყოლიეთ, გვარდია ჩამოვიდა ქალაქში და ტე-
ლევიზიასთან განლაგდა.

აი ახლა მიაქციეთ ყურადღება რამდენიმე მომენტს: რო-
გორი იყო გამსახურდიას წინააღმდეგ გამოსულთა და მის დამ-
ცველთა შემადგენლობა: ერთ მხარეს – უმაღლეს სასწავლე-
ბელთა, კულტურის დაწესებულებათა თანამშრომლები, სტუ-
დენტი ახალგაზრდობა და მოგვიანებით მათთან შეერთებული
თბილისის მსხვილ საწარმოთა მუშები, მეორე მხარეს – სხვა-
დასხვა რაიონებიდან (ძირითადად სამეგრელოდან) ქირით ჩა-
მოყვანილი შეიარაღებული რაზმელები!! საპროტესტო აქციები
სრულიად მშვიდობიანად ტარდებოდა, გამოდიოდნენ ორატო-
რები, სიტყვებით გამოხატავდნენ თავის პროტესტს და მოთ-
ხოვნას, ხოლო მეორე მხრიდან იყო ძალადობა, დაპატიმრება,
დარბევა იარაღის გამოყენებით. ვინ იყვნენ „ხუნტა“ და ვინ იყ-
ვნენ „პუტჩისტები“?!

გვარდიის ქალაქში ჩამოსვლის მერე გამსახურდია და მი-
სი მხარდამჭერები ჩაიკეტნენ „ბუნკერში“ – ასე შეერქვა პარ-
ლამენტის შენობის სარდაფს. რუსთაველის პროსპექტი და მიმ-
დგომი უბნები გამსახურდიას შეიარაღებულმა ძალებმა დაიკა-
ვეს. თბილისი გაივსო ფიზიკურად და მორალურად ტურტლია-
ნი, აყროლებული „კარვის ქალებით“. ავტობუსებისა და საბარ-
გო მანქანებით მოეწყო ხერგილები სამხატვრო გალერეასთან
და პიონერთა სასახლის წინ. იქ გამაგრდნენ გამსახურდიას
სამხედრო ძალები.

უნდა ითქვას, რომ თ. სიგუაც და თ. კიტოვანიც ყველაფერს აკეთებდნენ იმისთვის, რომ სისხლისღვრა არ დაწყებულყო, პრეზიდენტი უსისხლოდ გადამდგარიყო, მიდიოდნენ მოლაპარაკებაზე, უგზავნიდნენ შუამავლებს, მაგრამ ყველაფერი ამაო იყო. მისთვის ჩვეული სიჯიუტით, გამსახურდია არ თმობდა ხელისუფლებას. 10 ოქტომბერს მომიტინგეთა დასაცავად ჩამოსულია გვარდია, დეკემბრის შუა რიცხვებში, ერთ-ერთი მოლაპარაკების და თითქოს დროებითი „დაზავების“ (სხვათაშორის, ამ მოლაპარაკებაში მეც ვიღებდი მონაწილეობას) თანახმად, გვარდია კვლავ ავიდა თბილისის ზღვაზე და ქალაქში მხოლოდ მცირე რაზმი დარჩა – მე მგონი დაახლოებით 10 კაცი – რომელსაც უნდა შეემონებინა მოლაპარაკების პირობების დაცვა. პირობები კი ასეთი იყო: გვარდია ტოვებდა ქალაქს, გამსახურდიას არ უნდა გაეზარდა თავისი შეიარაღებული ძალები, შეიქმნებოდა ორმხრივი კომისია, რომელსაც უნდა შეეთანხმებინა, რა პირობებზე დათანხმდებოდა გამსახურდია ან გადადგომაზე, ან თავისი უფლებების შეკვეცაზე. მაგრამ გადიოდა დღეები და კომისიის შექმნა ვერა და ვერ ხერხდებოდა. ამავე დროს, გააქტიურდნენ სტუდენტები, მათმა დიდმა ჯგუფმა 19 დეკემბერს მოითხოვა მათთან გამსახურდიას შეხვედრა. გამსახურდია თითქოს დათანხმდა, ისინი მთავრობის შენობაში შეუშვეს ერთ-ერთ დარბაზში, გამსახურდიაც მივიდა, მაგრამ ბოლომდე არც მოუსმინა, ისე გავიდა. 21 დეკემბერს ეს სტუდენტები განლაგდნენ მთავრობის სახლის წინ ეროვნული გალერეის კიბეებზე და გამოაცხადეს, რომ აქციას არ შეწყვეტდნენ, სანამ პრეზიდენტი არ გადადგებოდა.²⁸ გვარდიელთა ქალაქში დარჩენილი ფგუფი ერთი მიკროავტობუსით გაჩერდა იქვე, ალექსანდროვის პარკის შესასვლელთან, ამ ახალგაზრდების დაცვის მიზნით. 21 დეკემბრის საღამოს ჩვენც იქვე შევგროვდით, რათა საჭიროების შემთხვევაში ბავშვებს გვერდში დავდგომოდით. იქ ვიყავით მე, ირაკლი სურგულაძე, გურამ თევზაძე, რომან მიმინოშვილი, მოშორებით

²⁸ ამათი რიგებიდან მე მახსოვს დღევანდელი ოპოზიციური პარტიის „მემარჯვენეების“ ერთ-ერთი ლიდერი ფიქრია ჩიხრაძე.

სასტუმრო თბილისთან ქალების ჯგუფი იდგა, მე მათგან მახსოვს ლანა ლოლობერიძე... ჩვენ ყველას გვეშინოდა, რომ გამსახურდია და მისი დამქაშები ამ ახალგაზრდებსაც არ დაინდობდნენ. და ჩვენი შიში გამართლდა: იმ ღამეს ე.წ. „კანონიერმა ხელისუფლებამ“ ესროლა მანქანაში მთვლემარე გვარდიელებს და შემდეგ მთავრობის სახლის ფანჯრებიდან და ხერგილის იქიდან წამოვიდა ტყვიების წვიმა. ავტობუსების იქიდან ისმოდა ძახილი: „მიჯრით ესროლეთ, მიჯრით!“²⁹ მე, ირაკლი სურგულაძემ და გურამ თევზაძემ ხელი მოვხვიეთ ორ-ორ ახალგაზრდას და სირბილით ავევადით კონსერვატორიისკენ, სხვებმაც გაარიდეს რამდენიმე ბიჭი და გოგო, დანარჩენებმაკი თავი შეაფარეს ალექსანდროვის პარკს, თუმცა ორი თუ სამი ბიჭი დაჭრილა კიდეც... ასე დაიწყო ეს ძმათამკვლელი ომი! არ შეიძლება იყოს ორი აზრი – სროლა, სისხლისღვრა გამსახურდიამ დაიწყო!

მე მინდა აქ მოვიტანო, მცირე შემოკლებით, ჩემი საგაზეთო სტატია, რომელიც დავნერე 27 და 28 დეკემბერს, მაგრამ მაშინ, გარკვეული მიზეზით, ვერ გამოვაქვეყნე. ეს არის იმ უბედური მოვლენების უშუალოდ მიმდინარეობის დროს დაწერილი ჩემი განცდები და მაშინდელი პოზიცია:

„საშინელი, ენით აუწერელი უბედურება ხდება საქართველოში... იღვრება სისხლი, ინგრევა და სისხლში ინთქმება თბილისის შესანიშნავი შენობები... და ეს ხდება არა გარეშე მტრისგან, არა უცხოელი მოძალადისგან, არამედ ქართველისგანვე, ქართველმა ესროლა ტყვია ქართველს, ქართველმა დაღვარა ქართველის სისხლი! რა შეიძლება იყოს ამაზე საზარელი და სავალალო!

რაც დღეს ხდება, ჩემთვის მოულოდნელი არ იყო. მე კარგად ვიცი, რას წარმოადგენს ზვიად გამსახურდია და ამიტომ ყოველთვის მეშინოდა მისი ხელისუფლების სათავეში მოსვლისა... ახლა ბევრს ყვირიან – „არ აცალესო პრეზიდენტს!“ რაც აცალეს, იმაში ხომ მაინც უნდა გამოჩენილიყო სწორი გეზით სვლის რაღაც თუნდაც მცირე ტენდენცია. არა-

²⁹ როგორც შემდეგ გავიგეთ, ამას ყვიროდა ზვიადის ერთ-ერთი დაახლოებული პირი ვინმე „მედოლე რცხილაძე“.

ფერი, აბსოლუტურად არაფერი, მინიშნებაც-კი სასიკეთოზე არანაირ სფეროში. ვხედავდით ამას, მოთმინება ილეოდა და ბოლოს დადგა ჟამი და ჩვენ, თბილისის ინტელიგენცია, ოპოზიციის გვერდით დავდექით.

რაც დღეს მოხდა, სხვა თვალსაზრისითაც არ იყო მოულოდნელი: პრეზიდენტის, მის გარშემო შემოკრებილი დამქაშების გაუთავებელმა ყვირილმა – „მოლალატეები მოვსპოთ, ავლაგმოთ, გავანადგუროთ, აღვგავოთ!“ ლოგიკური განხორციელება ჰპოვა 2 სექტემბერს, 22 სექტემბერს, 4-5 ოქტომბერს მომხდარ ამბებში,³⁰ და აი, ბოლოს მივიღეთ ძმათა შორის საშინელი ომი.

გავარდა ტყვია, დაიღვარა სისხლი... და კიდევ შეიძლება ბოდა აგორებული ზეავის შეჩერება. რამდენჯერ მიმართეს პრეზიდენტს წინადადებით – „გადადექი, დათმე ხელისუფლება და შეწყდება სისხლისღვრა!“ მე ვარ რამდენიმეგზის თეგიზ სიგუასთან ასეთი თხოვნის – ტელეფონით, თუ შუამავალთა პირობით – გაგზავნის მოწმე; ამ სამი დღის წინ ასეთ მოლაპარაკებაში მეც ვიღებდი მონაწილეობას. მაგრამ ამაოდ, საკუთარი ხელისუფლება, საკუთარი სკამი მან ერის ინტერესებზე, თანამემამულეთა სიცოცხლეზე მაღლა დააყენა! ნუთუ შეიძლება ამის რამენაირი გამართლება ან პატიება?!

მე არასდროს ვყოფილვარ იმის მომხრე, რომ ჩემი აზრი სხვას მოვახვიო. ყველას უნდა ჰქონდეს უფლება თავისი თვალთახედვით უყურებდეს ზვიად გამსახურდიას, შეუძლია გააღმერთოს ის, თავის სათაყვანოდ გაიხადოს... მაგრამ ახლაც, ამაზრზენი ქმედების მერეც, ნუთუ შეიძლება ნორმალურმა ადამიანმა აქოს ის და რამენაირად დაიცვას?! რა მოსდის ამ ხალხს, რამ დაუხშო გონების კარი?!

აბა გადავხედოთ იმას, რაც ხდება. მოვიყვან ორიოდ მაგალითს. პრეზიდენტის დამცველთა რიგებში არიან ჩეჩნები. მე

³⁰ მაშინ, როცა ეს წერილი დაიწერა, ყველასთვის გასაგები იყო ეს თარიღები, მაგრამ ახალი თაობის მკითხველს უნდა აუხსნა, რომ ამ დღეებში ხელისუფლებამ, შეიარაღებული ძალის გამოყენებით დაარბია მშვიდობიანი მიტინგები რუსთაველის პროსპექტზე, კოსტავას ქუჩაზე და ტელევიზიასთან.

ხომ თვით ვნახე ამ ორი დღის წინ მათი ერთი ჯგუფი, რომელიც ჩვენებმა ხელთ იგდეს თბილისის აეროპორტში; აქვე ჩემს წინ ეწყო მათთვის ჩამორთმეული იარაღი: ავტომატები მათი მჭიდებით, პისტოლეტები, რამდენიმე ხელყუმბარა. ხედავთ რა მოხდა – პრეზიდენტმა თავისი ხალხის წინააღმდეგ ჩეჩენი ჩაფრები ჩამოიყვანა! ნუთუ ამის შემდეგ კიდევ შეიძლება ალტაცებით ვიძახოთ – „ზვიად, ზვიად!“

რუსთაველის გამზირზე იწვის დიდებული შენობები: ცეცხლი გაუჩნდა სასტუმრო „თბილისს“, სამხატვრო გალერეას, მხატვართა სახლს (ყოფილ სასტუმრო „ორიანტს“), ვილაცამ შეიძლება განაცხადოს (და აცხადებს კიდევ) – ჯერ კიდევ დასადგენია, ვინ გაუჩინა ამ შენობებს ცეცხლი. ლოგიკა კი ასეთია: ამ სამივე შენობაში ოპოზიციური ძალები იყო განთავსებული. ჩვენ ვიდექით სასტუმრო „თბილისში“ და იქიდან თვალნათლივ ვხედავდით, როგორ ინგრეოდა და ცეცხლი ეკიდებოდა სამხატვრო გალერეას, მხატვართა სახლს, როგორ ხვდებოდა მთავრობის სახლიდან ნასროლი ტყვიები ქაშვეთის ეკლესიის გუმბათს... ან იქნებ ჩვენვე ვესროდით იმ შენობებს, სადაც განლაგებულნი ვიყავით?! მაგრამ ეს არაა კიდევ მთავარი. უბედურება ისაა, რომ ხელისუფლების დამცველი სნაიპერები ესროდნენ ჩვენს მიერ მოყვანილ სახანძრო მანქანებს და არ აძლევდნენ საშუალებას ჩაექროთ ხანძარი! უფრო მეტიც, დღეს დილას,³¹ მთავრობის სნაიპერებმა ცეცხლი გაუხსნეს სასწრაფო დახმარების მანქანებს და მოხალისე ექიმებს, რომლებიც მოვიდნენ დაჭრილთა დასახმარებლად. აი ზნეობის უმაღლესი გამოვლინება! და ამას აკეთებს ხალხის მიერ არჩეული ხელისუფლება?! ვაგლახ ასეთ ხელისუფლებას და ვაი ასეთ ხალხს!

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება ერთი დასკვნის გაკეთება: პრეზიდენტი უნდა გადადგეს! სხვაგვარად სისხლისღვრა ვერ შეწყდება და ყოველი ახალი მსხვერპლი მის სინდისზე იქნება“.

³¹ ეტყობა ეს მოხდა იმ დღეს, როდესაც მე ამ წერილს ვწერდი, 27 ან 28 დეკემბერს.

რასაკვირველია, იმ უმძიმეს დღეებში დაწერილ წერილს ყოველმხრივ ობიექტურობას ვერ მოვთხოვთ, მაგრამ მაინც იგი თვითმხილველისა და მოვლენების თანამონაწილის დაწერილია და იმდროინდელი მოვლენების აღმწუსხველ დოკუმენტად შეიძლება ჩაითვალოს. დღეს, უკვე წლების გადასახედიდან რომ ვაანალიზებ მომხდარს, შეიძლება სრული პასუხისმგებლობით განვაცხადო, რომ ძირითადად ყველაფერი ზუსტად და მიუდგომლად მაქვს აღწერილი. ერთადერთი, რაც უნდა სამართლიანობის დასაცავად ითქვას, ისაა, რომ, ცხადია, თბილისის შენობების ნაწილი ოპოზიციის მიერაცაა დანგრეული (თუნდაც პარლამენტის შენობა, 1 საშუალო სკოლა, კავშირგაბმულობის სამინისტროს შენობა...), ხოლო მსხვერპლი ჩვენი მხრიდან ნასროლი ტყვიებითაც და ჭურვებითაც იყო გამოწვეული. ეს აშკარაა. მაგრამ, კვლავ უნდა გავიმეორო, რომ ცეცხლი გახსნა გამსახურდია! გვარდია მხოლოდ ამის მერე იყო იძულებული ჩამოსულიყო თბილისის ზღვიდან და არტილერიის გამოყენებაც მხოლოდ მას მერე დაიწყო, რაც მთავრობის სასახლიდან ჭურვების ნაკადი წამოვიდა და მოლაპარაკების მიღწევა უკვე შეუძლებელი გახდა.

ახლა ხშირად ისმის იმის მოთხოვნა, რომ მოხდეს 1991 წ. დეკემბრის 1992 წ-ის იანვრის მოვლენების პოლიტიკური შეფასება. ამასთან გამსახურდიას რეჟიმის შემორჩენილი მომხრეები კვლავ ნიშნის მოგებით აცხადებენ: „ეს უკანონო გადატრიალება იყო, კანონიერი ხელისუფლების უკანონო დამხობა!“ როგორც აღნიშნული მქონდა, ზოგიერთები ამას შეიარაღებულ „პუტჩსაც“ უწოდებენ.

მე უკვე მქონდა საშუალება ამგვარი სრულიად უსაფუძვლო გამოხდომების შეფასებისა და მოვიყვან ჩემს შეხედულებას, გამოთქმულს ჯერ კიდევ ცხელ გულზე 1992 წ-ის 8.11 გაზეთში „საქართველოს რესპუბლიკა“:

„...ღრმად მნამს, რომ ბარიკადების ერთ მხარეს იდგა ერის ჯანსაღი, მოაზროვნე, გონიერი, ზნეობრივი, ნათელი ძალა, მეორე მხარეს კი გონებადაბნელებული, რეგრესიული ძალა, რომელსაც საქართველო დაღუპვისკენ მიჰყავდა. ბრძოლაში პირველმა გაიმარჯვა და ეს ერის გამარჯვება იყო... ჩვენი ერის უბედურება კი ის არის, რომ ამ მოწინავე, ჭეშმარიტად

პატრიოტულ ძალებს მოუხდათ იარაღის აღმართვა, სისხლის დაღვრა, რომ სხვა გზა მათ აღარ დაუტოვეს“.

ჩემს ამგვარ შეფასებას ეთანხმებიან ძალიან ბევრნი. დავასახელებ ცნობილ მეცნიერსა და საზოგადო მოღვაწეს გურამ ბერიშვილს, რომელმაც 1991 წ. ივლისში გაზეთ „თუთარჩელა“-ში აღნიშნა, რომ 1991-1992 წლების მოვლენების სწორი შეფასების უტყუარ მაგალითს მე ვიძლევი, ხოლო ყოფილმა დისიდენტმა და პოლიტპატიმარმა თეიმურაზ ჭანტურიშვილმა, უარყო რა ვინმე როსტომ ჩხეიძის ყალბი მტკიცება, თითქოს მთავრობის სახლზე ოპოზიციას მიეტანოს იერიში, კატეგორიულად გამოაცხადა: „რომელი იერიში, რა იერიში? ვინც იმ ღამეს (21 დეკემბრის ღამე, წ. ლ.) რუსთაველზე ყოფილა, ყველა დამეთანხმება, რომ მთავრობის სასახლემდე მთელს პროსპექტზე გამოფენილი იყო ვინც კი რამეს წარმოადგენდა თბილისში, მართლაც ნაღები საზოგადოება. იერიში კი მთავრობის სასახლიდან წამოვიდა: ჯერ სახანძრო მანქანა უდიდესი სისწრაფით შეიჭრა ხალხში, რასაც ზვიადისტა მიერ წინასწარ მომარაგებული(!) ქვის სეტყვა მოჰყვა და შემდეგ დაერთო ცეცხლისმფრქვეველი ტყვიების სროლა. გუშინდელივით მახსოვს ზვიადისტა ბრბოს გარიდებული აკადემიკოსი გურამ თევზაძე რამდენიმე კაცთან ერთად კონსერვატორიისკენ როგორ აიჭრა...“³²

საცხებით სწორი სურათია დახატული და მეც ვიყავი რუსთაველზე იმ ღამეს, მეც „გუშინდელივით მახსოვს“ რაც იმ ღამეს მოხდა, რადგან, როგორც ზევითაც მოვყევი, მე ვიყავი იმ „რამდენიმე კაცში“, ვინც გურამ თევზაძესთან ერთად ზვიადისტა ბრბოს გაერიდა. სხვათა შორის, ჩვენთან იყვნენ აკად. ო. ჯაფარიძე, პროფ. ი. სურგულაძე, კრიტიკოსი და მწერალი თამაზ კვაჭანტირაძე და ჩვენი ინტელიგენციის სხვა არაერთი წარმომადგენელი.

უკანასკნელი აკორდი ამ დაპირისპირებაში ეროვნულმა გვარდიამ, ე.ი. შეიარაღებულმა ძალამ შეასრულა და ამაში მისი უდავო დამსახურებაა. შემთხვევით არ აღნიშნავს თ. ჭანტურიშვილი, რომ მაშინ თ. კიტოვანმა უდავოდ დადებითი რო-

³² იხ. კრებული „სიმართლე...“, გვ. 100-101.

ლი შეასრულა და „ამას ვერავით უარყოფს“.³³ ამასთან, როგორც იგი სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს, ე.წ. „მეხუთე კოლონის (ზვიადისტური პარტიების, ი. გიორგაძის, რ. ჩხეიძის) დაუინება, რომ 1991-92 წწ. მოხდა „სამხედრო გადატრიალება“, მტკნარი სიცრუეა! უმრავლესობის ინტერესთა დაცვა, ანუ ხალხის დაცვა ვილაცას უნდა ეკისრა. ეს გააკეთა ეროვნულმა გვარდიამ“. ქედს ვიხრი იქ მებრძოლთა და დაღუპულთა წინაშე – წერს ი. ჭანტურიშვილი – მითუმეტეს, რომ როგორც არაერთგზის იქნა დადასტურებული თვითმხილველთა მიერ, პირველი გასროლა მოხდა მთავრობის სახლიდან, ზვიადისტთა მიერ.³⁴

უნდა ვიცოდეთ ის, რომ მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი, პირველ რიგში ძირძველი თბილისელები, დღის განმავლობაში რუსთაველის პროსპექტზე იყვნენ შეკრებილნი, ბევრი ჩვენ გვეძებდნენ, მოდიოდნენ, გვამხნევებდნენ, გვეუბნებოდნენ: „თუ საქმე გაჭირდა, ჩვენც მოვალთ, მხარში დაგიდგებით!“ ნუ დავივიწყებთ იმასაც, რომ კავშირგაბმულობის სახლიდან, ოპერამდე და რესპუბლიკის მოედნამდე ლამეებს ათენებდნენ სტუდენტები; ისინი ხომ შეუიარაღებელნი იყვნენ, მაგრამ რამდენჯერმე მოახერხეს გამზირის გადაკეტვა და არ გამოუშვეს მთავრობის სასახლისკენ გამსახურდიას მხარდასაჭერად რაიონებიდან (ძირითადად სამეგრელოდან) ჩამოსული შეიარაღებული ჯგუფები. რა, ეს ყოველივე მოსახლეობისა და ახალგაზრდობის პოზიციას არ გამოხატავს?!

გამსახურდიას დამხობის პროცესი 1992 წ-ის 6.1 დასრულდა, როდესაც იგი, ბოლოს და ბოლოს გადადგა, თავის მომხრეთა ჯგუფებთან ერთად მან თბილისი დატოვა და თავი ჯერ სომხეთს შეაფარა, მოგვიანებით კი ჩეჩნეთში გადავიდა. ხელისუფლებას დაეუფლა სამხედრო საბჭო (ჯაბა იოსელიანისა და თ. კიტოვანის თავმჯდომარეობით), რომელმაც შექმნა დროებითი მთავრობა თ. სიგუას მეთაურობით.

³³ იქვე, გვ. 101.

³⁴ კრებული „სამართლე...“, გვ. 101; ამ წერილში იძლევა გამსახურდიას საკმაოდ დანვრილებით და სრულიად უარყოფით დახასიათებას.

ორიოდე სიტყვა ჯაბა იოსელიანის შესახებ. ჯ. იოსელიანმა განვლო უაღრესად რთული ცხოვრების გზა. საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ (1943 წ.) ძალზე მალე დაპატიმრებულ იქნა ქურდობისთვის, მალე დაიმკვიდრა „პრაგმატიკური“ სახელი, რაღაც დროს ციხიდან, თუ გადასახლებიდან გაიქცა, სხვა სახელით ცხოვრობდა ლენინგრადში და სწავლობდა აქაური უნივერსიტეტის ხელოვნებათმცოდნეობის ფაკულტეტზე, სადაც ითვლებოდა ერთ-ერთ საუკეთესო სტუდენტად; მაგრამ აქაც ჩაიდინა საკმაოდ მძიმე დანაშაული – ძარცვა მსხვერპლით, მისაჯა სიკვდილით დასჯა, რომელიც შემდგომ შეეცვალა ხანგრძლივი გადასახლებით. 80-იან წლებში როგორღაც აღმოჩნდა ბაქოში, იქიდან ჩამოვიდა და დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია ხელოვნებათმცოდნეობაში, მოგვიანებით სადოქტორო და დაინიშნა ქართული თეატრალური ხელოვნების მუზეუმის დირექტორად. იყო ძალიან განათლებული და ჭკვიანი კაცი. სხვათა შორის მეგობრობდა მწერალ რეზო თაბუკაშვილთან და, როგორც ვიცოდით, ჩვენმა გამოჩენილმა მსახიობმა მედეა ჯაფარიძემ მოახერხა თავის დროს მისი სიკვდილით დასჯისგან ხსნა. ზ. გამსახურდიას გაპრეზიდენტების შემდეგ ის მალე ოპოზიციაში აღმოჩნდა და 1991 წ-ის შემოდგომაზე გამსახურდიას ბრძანებით ისიც გაუსამართლებლად იქნა დაპატიმრებული. ამ დროს მას უკვე ჰყავდა მეგობარ-ამხანაგებისგან ჩამოყალიბებული შეიარაღებული რაზმი „მხედრიონი“, რომელიც აქტიურად ჩაება გამსახურდიას გადაყენებისთვის ბრძოლაში. გამსახურდიას „ბუნკერში“ გამოკეტვის მერე, იგი გია ჭანტურიასთან ერთად, გამოვიდა ციხიდან.³⁵ რაც შეეხება „მხედრიონს“, აქაც ურთიერთსაინააღმდეგო შეფასებები არსებობს. მე ვიცი, რომ მას ძალიან ბევრი უარყოფითი ქმედებები აქვს ჩადენილი, მაგრამ ამასთან აფხაზეთის ომის დროს ითვლებოდა ერთ-ერთ საუკეთესო მებრძოლ ერთეულად.

გამსახურდიას გადაყენებისა და ახალი ხელისუფლების დამკვიდრების დროს ვითარება ძალზე რთული იყო როგორც

³⁵ უფრო დანვრილებით მე ჯაბა იოსელიანის ბიოგრაფიას არ ვიცნობ.

თბილისში, ისე რეგიონებში. თბილისში რამდენიმე საპროტესტო აქცია მოეწყო, იყო „ზვიადისტა“ დემონსტრაციები. შემდეგ ზოგიერთი აღშფოთებით ამტკიცებდა, რომ ეს იყო მრავალათასიანი მიტინგები უკანონო ხელისუფლების წინააღმდეგ, რომელთაც იარაღით სასტიკად არბევდნენ. ჯერ ერთი, აქციების მასშტაბები ძალზე გაზვიადებულია; მე ერთ-ერთი ასეთი დემონსტრაციის უშუალო მომსწრე ვარ (იქ ყველაზე დიდი 1000 კაცი თუ იქნებოდა), ამას გარდა მათ ტყვიით არ გასწორებია; მართალია ამ დემონსტრაციათა დაშლისას ძალას იყენებდნენ, იყვნენ დაშავებულებიც, მაგრამ მასიური დახვრეტა არ ყოფილა, ისროდნენ ძირითადად შაერში. გარდა ამისა, ახალი მთავრობის წინააღმდეგ გამომსვლელთა უმეტესობა თბილისელები არ იყვნენ, ისინი საიდანაც იყვნენ ჩამოსულნი. რაც მთავარია, ქალაქში, ქვეყანაში წესრიგი უნდა დამყარებულიყო. ხალხმა გამსახურდიას რეჟიმი როგორც იქნა მოიშორა და ახლალა მიეცა ვილაც-ვილაცებისთვის დედაქალაქში დესტაბილიზაციის მოხდენის საშუალება?! ასეთი დემონსტრაციების მოწყობა იყო აღმაშფოთებელი და არა მათი დაშლა, თუნდაც დარბევით.

ძალიან მძიმე იყო ეკონომიკური მდგომარეობა. მე შემიძლია ამ პერიოდისთვის ვილაპარაკო თბილისზე, რადგან იანვრის შემდეგ მხოლოდ ორიოდ დღით ვიყავი გორში, ერთხელ ავედიტ საჩხერეთში. ამ მოკლე გასვლებმა მაინც გვაჩვენა, რომ აქაც მძიმე სურათი იყო. არ არსებობდა არავითარი მმართველი და წესრიგის დამცველი ძალა, სუფევდა განუკითხაობა. მაგრამ მაინც ყველაზე მძიმე ვითარება იყო თბილისში: ბაზრები თითქმის ცარიელი იყო, მაღაზიები კი მთლიანად ცარიელი; პურიც-კი ძნელი საშოვნელი იყო და საათობით რიგში დგომა გვინევდა. რაც მთავარია არ იყო ელემენტარული წესრიგი; შინაგან საქმეთა ორგანოები ფაქტობრივად არ მოქმედებდნენ... წესრიგის დაცვა თავის თავზე აიღეს გვარდიამ და „მხედრიონმა“, მაგრამ რეალური შედეგი მათ ქმედებას არ ჰქონდა... საკმაოდ ხშირად ისინი თვით არღვევდნენ წესრიგს და კანონსაც...

სანამ შემდგომი მოვლენების თხრობას გავაგრძელებ, აუცილებლად უნდა შევცხო კიდევ ერთ საკითხს: ესაა გამსახურდიას დამხობაში ედუარდ შევარდნაძის მონაწილეობის პრობ-

ლემა. ამჟამად, საკმაოდ ხშირად, საჯარო გამოსვლებში, პრესის ფურცლებიდან, თუ ტელეეკრანიდან გაისმის ედ. შევარდნაძის ამ მიმართულებით კრიტიკა, მისი სამართალში მიცემის, „პერსონა ნონ გრატად“ გამოცხადების მოთხოვნები.

ეს „ბრალდება“, ჯერ ერთი, თავისთავად ბრალდება არ არის: მას რომ მიეღო ამ აქტში მონაწილეობა, ეს მისი კიდევ ერთი დამსახურება იქნებოდა! მაგრამ მთავარი ისაა, რომ მე სრული პასუხისმგებლობით შემიძლია განვაცხადო, რომ გამსახურდიას დამხობის მომზადება-განხორციელებაში ედუარდ შევარდნაძეს არავითარი მონაწილეობა არ მოუღია! გამსახურდიას წინააღმდეგ საერთო საპროტესტო გამოსვლების დაწყებიდან, მისი რაიმე მონაწილეობა ამ პროცესებში არ ჩანდა. ზემოთნახსენებ „სამოქალაქო მოძრაობის“ შეკრებებზე, მახსოვს, ერთადერთხელ ვილაცამ (თუ არ ვცდები, ეს იყო ვალერი კვარაცხელია) შემოიტანა წინადადება – დავუშკავშირდეთ მოსკოვში ედუარდ შევარდნაძეს, ვთხოვოთ სამოქმედო გეგმის შემუშავებაში დაგვეხმაროსო, მაგრამ ამ წინადადებას ბევრი, და მათ შორის მეც, წინაღუდეგით: ეს რომ გავაკეთოთ, დაუყოვნებლივ დაგვაბრალებენ საბჭოთა და რუსეთის აგენტობას – ეს იყო ჩვენი არგუმენტი და ამის მერე, გამსახურდიას დამხობამდე, შევარდნაძის სახელი საერთოდ არ გახმოვანებულა. შესაძლოა, ჩვენი მოძრაობის ცალკეული წევრები მას კიდევ უკავშირდებოდნენ, რაიმე რჩევებს მისგან ლებულობდნენ, მაგრამ მთლიანობაში საქართველოს გამსახურდიასგან განთავისუფლების მომზადებაც და განხორციელებაც შევარდნაძის გარეშე მოხდა. ზევით მე აღვნიშნე, რომ სრულიად მცდარი, ყალბი და ცილისმწამებლურია ამ პროცესების „გარეშე ძალების“, რუსეთის მიერ მართულად და მიუ უფრო დაფინანსებულად გამოცხადება. ზვიად გამსახურდია ქართველმა ხალხმა, მისმა საუკეთესო, საღად მოაზროვნე და ეროვნული შეგნებით დამუხტულმა ნაწილმა დაამხო.

* * *

ამ მოგონებების პირველი ვარიანტის წერა მე საკმაოდ ადრე – 2002-2003 წწებში დავიწყე, მაგრამ მერე, მოგეხსენებათ მოხდა საკმაოდ მნიშვნელოვანი მოვლენები, განხორციელ-

და ე.წ. „ვარდების რევოლუცია“ და მისი მომყოლი ამბები... ამან შემაწყვეტინა წერა, მერე რამდენჯერ განვაახლე, მაგრამ სულ უფრო ჭირდა ახალ უმძიმეს კოლიზიებში გარკვევა... ამას მოჰყვა გაურკვეველობა, პროცესების მზარდი განსხვავებული შეფასებები, ხელისუფლებისა და ოპოზიციის ურთიერთდაპირისპირება, სრულიად ახალი შინაარსის ქმედებები... საკმაოდ ხანგრძლივი შესვენებების შემდეგ, 2008 წლიდან კვლავ შევუდექი ჩემი მემუარების გამართვას, მაგრამ უმტიკვნეულოდ არც მერე ვითარდებოდა მოვლენები და ამას დაემატა კიდევ ერთი გარემოება: პრესაში, საჯარო გამოსვლებში, ტელევიზიაში გამუდმებით ხდებოდა განვლილი პროცესების სხვადასხვაგვარი აღწერები, ხშირად მკვეთრად საპირისპირო შეფასებები და მე მეჩვენებოდა, რომ მე ეს ყველაფერი უნდა გამეთვალისწინებინა, ზოგი რამ იქნებ შემეცვალა, შესაბამისად ამეწყო ჩემი მოგონებები... მაგრამ ეს ყოველთვის არ გამოდიოდა, მით უფრო ერთბაშად ყველა ამ თვალსაზრისთა გათვალისწინება, ზოგის გაზიარება, ზოგის კი უარყოფა, ვერ ხერხდებოდა. მით უფრო ძნელი იყო ასეთ ვითარებაში ჩემი მოგონებების მთავარი სუბიექტის – ედუარდ შევარდნაძის შესახებ წერა. მე პირადად სავსებით ჩამოყალიბებული მქონდა მის შესახებ შეხედულება, ვერავინ და ვერაფერი ვერ შემაცვლევინებს ჩემს შეხედულებას, ჩემს დამოკიდებულებას მის შესახებ და მისდამი, მაგრამ არ მიმეცქია ყურადღება იმისათვის, რაც მის შესახებ ითქმებოდა ან იწერებოდა? თავიდან არ ჩავთვალე ეს შესაძლებლად, დავიწყე ასეთი გამოსვლების ოპონირება, ჩემის აზრით სიცრუისა თუ ცილისწამებების მხილება და გამოაშკარავება, მაგრამ მალე მივხვდი, რომ ეს ძალზე რთული გზა იყო და მე ჩემი მიზნის მიღწევას დიდ ხანს ვერ შევძლებდი... დავამთავრებდი ვილაცასთან კამათს, მეგონა რომ შემეძლო ჩემი მთავარი თემის გაგრძელება და უცებ კვლავ გამოხტებოდა ვილაც და ყველაფრის თავიდან დაწყება მიხდებოდა...

აი ერთი, საკმაოდ რთული მაგალითი: ჯერ კიდევ 2003 წ. გამოვიდა ისტორიკოსისა, პოლოტოლოგის და აქტიური საზოგადო მოღვაწის **მაყვალა ბერიანიძის** ძალზე საინტერესო და ფრიად საჭირო წიგნი – „ედუარდ შევარდნაძე – რისკი მეფე“, რომელიც მე ზევით ვახსენე. ეს წიგნი მე მისი გამოსვლისთა-

ნავე ავტორის მიერ ჩემთვის მოწვდილი, გავიცანი, მასში გამ-
ჟღავნებული პოზიცია ედ. შევარდნაძის მიმართ სიამოვნებით
გავიზიარე, თუმცა იყო ზოგიერთი ადგილი, რომელიც მე იმ-
თავითვე ვერ მივიჩნიე სწორად, მაგრამ მაშინ ამაზე რეაგირე-
ბა არ მომიხდენია. მაგრამ გავიდა დრო და ჩვენს პრესაში და
ტელევიზიაში წამდაუნუმ ვანყდებოდი ზემოთ ჩემს მიერ გან-
ხილულ ბრალდებას ედ. შევარდნაძის მიმართ, ზვიად გამსა-
ხურდიას დამხობაში მისი მონაწილეობის შესახებ. და აი, მ. ბე-
რიანიძის წიგნში არის ერთი ადგილი, რომელიც ედ. შევარდნა-
ძის ბრალმდებლებმა შეიძლება გამოიყენონ და, რაც მთავარია,
ქალბატონ მაყვალას ეს შეხედულება მთლიანად მცდარია: მიუ-
ხედავად მისი შესაშური მიუდგომლობისა და პრინციპულობის,
იგი გამსახურდიას დამხობის შეფასებისას აშკარად მცდარ პო-
ზიციაზე აღმოჩნდა: ის ამტკიცებს, რომ გამსახურდიას დამხო-
ბის შემოქმედი „ხალხი არ ყოფილა“, „ხალხი სახლში იჯდა!“
(იხ. გვ. 44). ეს ხომ სრული გაუგებრობაა და ასეთი შინაარსის
წიგნის ავტორისაგან ეს მოულოდნელია. ხალხი არ იყო, ჩემს
მიერ ზევით ჩამოთვლილი საზოგადოების გამოჩენილ ადამიან-
თა პლეადა, ვინც გამსახურდიას დაუპირისპირდა, ხალხი არ
ვიყავით ჩვენ, ვინც 21 დეკემბრიდან 6 იანვრამდე ღამეებს ვა-
თენებდით რუსთაველის პროსპექტზე, ხალხის წარმომადგე-
ნელნი არ იყვნენ ისინი, ვინც იარაღი აიღო ხელში და ე.წ.
გვარდიას დაუდგა გვერდით, ხალხის ნაწილი არ იყო ის სტუ-
დენტთა ჯგუფები, რომელთაც რუსთაველის ძეგლიდან ოპე-
რამდე გადაკეტეს რუსთაველის გამზირი და გამსახურდიას
დასახმარებლად რაიონებიდან ჩამოსულთა ჯგუფები უკუაგ-
დეს?.. ცხადია, ჩვენი ოჯახების ქალები, ბავშვები, მოხუცები
„სახლებში იჯდნენ“, მაგრამ ძირითადი ნაწილი ხალხისა, დია-
ხაც იღებდა მონაწილეობას გამსახურდიას დამხობასა და გან-
დევნაში.

ან ავიღოთ მეორე ფაქტი: 2009 წლის დეკემბერში გაზეთ-
მა „კვირის ქრონიკამ“ რამდენიმე ნომერში გამოაქვეყნა თენ-
გიზ სიგუას მოგონებები ჩემს მიერ ზევით აღწერილ მოვლენებ-
ზე სათაურით: „სკანდალური ინტერვიუ თენგიზ სიგუასთან“.
თ. სიგუას მოგონებებსა და შეფასებებს უდავოდ აქვს ძალიან
დიდი მნიშვნელობა იმის შესწავლისა და გააზრებისთვის, რაც

ჩვენთან 1991-1992 წლებში ხდებოდა. თ. სიგუა ბრძანდებოდა უშუალო მონაწილე გამსახურდიას ხელისუფლებაში მოსვლის პირველი ხანებისა და იგი დამაჯერებლად ამჟღავნებს ამ პრეზიდენტის იმ მრავალრიცხოვან გაუაზრებელ ქმედებებს და შეცდომებს, რომელსაც გამსახურდია უშვებდა და რომელთაც არსებითად გამოიწვია მისგან თვით სიგუას და სხვათა განდგომა. რად ღირს თუნდაც ის ფაქტი, რომელიც დღეს რატომღაც არავის ახსენდება – რომ გამსახურდიამ ერთ-ერთ თავის წიგნში კათოლიკოს-პატრიარქი ილია კვბ-ს აგენტად გამოაცხადა! დიახ, ასეთი ფაქტები არის თ. სიგუას ინტერვიუში, მაგრამ მაინც იგი რაღაც შერბილებული, არამკვეთრი ტონით აღწერს ყველაფერს ამას, ბოლომდე ვერ იმეტებს გამსახურდიას. მაგრამ, როდესაც შემდეგ გადადის შევარდნაძის პერიოდზე და თვით შევარდნაძის შეფასებაზე, აქ სრულიად კარგავს ობიექტურობას და მას ისეთ რამეებს აბრალებს, რაც აშკარა ცილისწამებაა და ზოგჯერ ტყუილიც. პირადულმა განწყობამ მას აშკარად დააკარგვინა ობიექტურობა!

რა ვქნა ახლა მე, დავუწყო კონკრეტულ საკითხებზე კამათი თ. სიგუას? ეს ხომ სულ სხვა მიმართულებით წაიყვანს ჩემს მოგონებებს. ასეთი, ჩემთვის მიუღებელი გამოხდომები, ცილისწამებებით გაჯერებული კრიტიკა ედ. შევარდნაძისა და გამსახურდიას გამართლების მცდელობები სხვაც საკმაოდ მრავალია ჩვენს მასშედიში (იხ. მაგალითად, ბიძინა გუჯაბიძის წერილები, ან ნაპო მესხიას სტატიები 2008-2009 წლების პრესაში). მაგრამ მე გადავწყვიტე, რომ ძირითადი მოვლენების აღწერისას და შეფასებისას ამ გამოხდომებს არ გავითვალისწინებ, უბრალოდ გვერდზე გადავდებ და ჩემი საკუთარი დაკვირვებებისა, ფაქტების ჩემული გაანალიზებისა და შეფასებების მიხედვით დავწერ ამ ჩემს მოგონებებს, თანაც ყოველმხრივ ვეცდები, ვიყო მიუდგომელი და ობიექტური.

ედუარდ შევარდნაძის დაბრუნება

როგორც აღვნიშნე ზ. გამსახურდიას დამხობის შემდეგ შეიქმნა სამხედრო საბჭო, რომელშიაც შევიდნენ თ. კიტოვანი, თ. სიგუა და ჯ. იოსელიანი, ხოლო შემდეგ ჩამოყალიბდა რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭო, როგორც დროებითი უმაღლესი ორგანო, რომელსაც თავმჯდომარეობდა თ. სიგუა. ამ საბჭოში არსებითად შევიდნენ ყველანი, ვინც რაიმე როლს ასრულებდა გამსახურდიას წინააღმდეგ ბრძოლაში, აგრეთვე ის პირები, ვინც მიჩნეულ იქნა გარკვეული გამოცდილების მქონედ ქვეყნის სხვადასხვა დარგების მართვაში. და აი, ამ საბჭოში ძალიან მალე წამოიჭრა საკითხი, რომ სასარგებლო და საჭირო იქნება საქართველოში ედუარდ შევარდნაძის ჩამოსვლა. უნდა ითქვას, რომ თუ გამსახურდიას წინააღმდეგ ბრძოლის დასაწყისში მასთან რაიმე კავშირის დამყარება იმთავითვე მოიხსნა და სავსებით გამართლებულად, ამჟამად ასეთი წინადადება ბევრისთვის (და ჩემთვისაც) მისაღები აღმოჩნდა. მახსოვს, რომ სახელმწიფო საბჭოს ერთ-ერთ სხდომაზე ეს საკითხი დასვა თბილისის მერად ახლადდანიშნულმა ოთარ ლითანიშვილმა. ამ მოსაზრებას წინაღუდგა თავდაპირველად სამხედრო საბჭოს სამივე ლიდერი, მაგრამ მალე ჯ. იოსელიანმა შეიცვალა პოზიცია და მხარი დაუჭირა ედ. შევარდნაძის ჩამოსვლას. კარგად მახსოვს, ყოფილი იმელის შენობის ერთ-ერთ კაბინეტში მიმდინარეობდა ამ საკითხზე კამათი, რომელსაც მეც ვესწრებოდი, ჯაბამ ასე მიმართ თ. სიგუას: „თენგიზ, შენ მეცნიერი ბრძანდები, მაგრამ ამ ქვეყნის მართვის გამოცდილება არა გაქვს. მე ვინ ვარ – ქურდი და ხელოვნებათმცოდნე, ქვეყნის მართვა არც მე გამეგება. ჩამოვიდეს შევარდნაძე, კაცი გამოცდილიცაა და დიდი ავტორიტეტიც აქვს მსოფლიოში. ჩამოვიდეს, გამოიყენოს თავისი გამოცდილება, ცოტა მოაწესრიგოს აქაურობა და მერე მოვიშოროთ!“ ბოლოს სიგუა და კიტოვანიც დათანხმდნენ, თუმცა არც-თუ ხალისით. ცხადია, ჯაბას საუბარი მე მიახლოებით დამამახსოვრდა.

1992 წლის 7 მარტს ედუარდ შევარდნაძე თბილისში დაბრუნდა. ამ დროიდან მე შორიდან მაქცერალი თანამედროვე კი აღარ ვიყავი, არამედ მისი საქმიანობა-მოღვაწეობის თანამონაწილე... როდესაც იგი ჩამობრძანდა, მე მაშინ სახელმწიფო საბჭოს წევრი ვიყავი და „იმელის“ შენობის ზედა დარბაზში ჩვენ რამდენიმე ხანს ერთმანეთის პირისპირ ვისხედით სხდომებზე. პირველ ხანებში შევარდნაძე ჩუმად, თითქოს განაბული იჯდა და საკითხების განხილვაში არსებითად არ ერეოდა, მაგრამ შემდეგ თანდათან დაიწყო აქტიურობა და გამკაცრდა კიდევ, მოგვევლინა ნამდვილ შევარდნაძედ, რომელსაც მსოფლიო იცნობდა და ველოდით ჩვენც.

ამასობაში გაუქმდა სამხედრო საბჭო და დაისვა საკითხი ედ. შევარდნაძის სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარედ არჩევის შესახებ. უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად საბჭოში სხვადასხვა პოლიტიკურ ორგანიზაციათა და პარტიათა ყოფნისა, არავის გამოუთქვამს ამის სანინალმდეგო მოსაზრება, გარდა ერთისა – „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების“ თავმჯდომარის თამარ ჩხეიძისა, მაგრამ მისთვის ჩვენ ცხადია არ მიგვიქცევია ყურადღება და ედ. შევარდნაძე არსებითად ერთხმად იქნა არჩეული თავმჯდომარედ. ცოტა ხნის შემდეგ მას ოფიციალურად ეწოდა საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფოს მეთაური.

ამ დროიდან ჩვენ ყველანი მოწმენი ვიყავით იმის, როგორ მიზანდასახულად და გააზრებულად იწყებდა ედ. შევარდნაძე ქვეყნის მართვასა და მის აღორძინებაზე ზრუნვას. ძალიან მალე სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარედ არჩევის შემდეგ, ერთ-ერთ სხდომაზე ედ. შევარდნაძემ გააკეთა განცხადება, რომ ქვეყნის ეკონომიკური აღმავლობა უნდა დაიწყოს სოფლის მეურნეობის აღორძინებით. მან გაგვიზიარა თავისი გულისტკივილი, რომ საშინელი სურათი დახვდა თბილისის ორ ბაზარზე, რომლებიც მოინახულა: ბაზრები არსებითად ცარიელია, რამდენიმე დახლზე იყიდება თბილისის შემოგარენის თუ პატარა საკარმიდამო ნაკვეთებში მოწეული ბოსტნეული და ხილის მიზერული რაოდენობა. ჩვენთვის ეს ახალი არ იყო, ამიტომ ჩვენ ყველა დიდი ინტერესით ვისმენდით იმ წინადადებებს, რომელსაც იგი აყენებდა – აუცილებლობას მიწის დაუ-

ყოვნებელი რეფორმისა და აღდგენა საგანგებო ზრუნვისა მთიანეთის განვითარებაზე, რაც მან ჯერ კიდევ 70-იან წლებში თავისი ცკ-ის პირველ მდივნად ყოფნისას დაიწყო, მთაში გზების გაყვანით, აქ სოციალურ-კულტურული დანიშნულების ობიექტების დაარსებით.

ედ. შევარდნაძემ მაშინვე დააყენა საკითხი სახელმწიფო საბჭოში, რათა შეიქმნას საგანგებო ჯგუფები, რომლებიც მოივლიან საქართველოს რაიონებს და ადგილზე შეისწავლიან ვითარებას, გაარკვევენ, სად რა უნდა გაკეთდეს, რა თანამიმდევრობით. ასეთი ჯგუფები მალე შეიქმნა, თუმცა აქ ერთი წინააღმდეგობა წარმოიქმნა: ადგილებზე, რაიონებში საჭირო იყო ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების შექმნა, ორგანოებისა, რომლებიც განახორციელებდნენ საჭირო ღონისძიებებს; ედ. შევარდნაძემ მოიხზო ყოფილი რაიკომის მდივნები, აღმასკომის თავმჯდომარეები, რომლებიც ადრე მუშაობდნენ ამ მხარეებში. ამან გამოიწვია გარკვეული პროტესტი. პროტესტანტთა ლოგიკა, ერთი შეხედვით, გასაგები იყო: თითქოს ხდებოდა საბჭოური სახელმწიფოებრივი სისტემის აღდგენა, მაგრამ ედ. შევარდნაძე გვარწმუნებდა – ადგილებზე ახალი ხელმძღვანელების დანიშვნა, ძალზე განელავს ამ ღონისძიებას, სანამ ისინი გაერკვევიან ადგილობრივ ვითარებაში, გაიგებენ რა სჭირდება კონკრეტულად აქაურ მეურნეობებს, აქაურ გლეხობას, გავა ბევრი დრო. ყოფილმა რაიკომის მდივნებმა, აღმასკომის თავმჯდომარეებმა-კი ეს ყველაფერი ძირითადად იცოდნენ და საჭირო ღონისძიებების დასახვა სწრაფად მოხდება. ბევრი ჩვენგანი ამან დაგვაჯერა. მე პირადად მომიხდა კახეთის რეგიონებში გურჯაანის, კარდანახის, სიღნაღის რაიონებში გამგზავრება და ჩვენ ჯგუფს მეგზურობას უწევდა ყოფილი რაიკომის მდივანი მედეა მეზურიშვილი და მისი ყოფილი აპარატის წევრები. ადგილზე დავრწმუნდით, რომ ჩვენ (კერძოდ მაგალითად მე) ვითარებაში ვერანაირად ვერ გავერკვეოდით, რომ არ ყოფილიყვნენ გამგებელნი ამ რაიონებისა.

აღნიშნულ ჯგუფთა მიერ მიწოდებული ინფორმაციის საფუძველზე დაიწყო გლეხებისთვის მიწების გამოყოფა საკუთრებაში, ზოგან მოხერხდა მათი ტექნიკით აღჭურვა, ხოლო ზოგან გლეხებს მისცეს საშუალება იაფად შეესყიდათ ეს ტექ-

ნიკა. ამას უნდა მოეხდინა სოფლის მეურნეობის აღორძინება, რაც თვით ამ გლეხების ეკონომიურ მდგომარეობასაც გააუმჯობესებდა და ქვეყანასაც სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით მოამარაგებდა.

მეორე ღონისძიება, რომელიც ედ. შევარდნაძემ ყველაზე პრიორიტეტულად ჩათვალა, იყო რკინიგზის ყველა რგოლის ამუშავება და, პირველ რიგში, რუსეთთან სარკინიგზო კავშირის აღდგენა-გაძლიერება. გამსახურდიას მიერ ზემოაღნიშნული „რუსეთის ეკონომიკური ბლოკადის“ განხორციელების ცდამ სამტრედიის მონაკვეთზე თვით რკინიგზასაც მიაყენა დიდი ზიანი. სასწრაფოდ დაიწყო მისი აღდგენა.

და მესამე ღონისძიება, რომელიც მე დამამახსოვრდა, იყო ამ დროისთვის თითქმის გავერანებული საწარმოების აღდგენა-ამოქმედება. აქაც ედ. შევარდნაძემ პირველ რიგში დააყენა ისეთი საწარმოების ამუშავება, როგორიც იყო შაქრის, ღვინის, ხილის გადამამუშავებელი, ბორჯომის, საკონსერვო ქარხნების ამუშავება. ამის განხორციელებაც ძალიან სწრაფად დაიწყო. კერძოდ, მე მახსოვს, რომ უკვე 9 აგვისტოს ამუშავდა აგარის შაქრის ქარხანა. ეს თარიღი დამამახსოვრდა, რადგან ჩემი დაბადების დღე იყო და ქარხნის ამუშავების ზეიმზე იქ ჩასულს მე ტყავის ტომარაში ჩაყრილი 5 კგ. შაქარი მომართვეს, რამაც ოჯახში დიდი სიხარული გამოიწვია. იმავე ზაფხულს ხელახლა ამუშავდა გორის ხილის გადამამუშავება-დაკონსერვების საწარმოო, რომელსაც სათავეში ჩემი თანამოგვარეები ედგნენ.

მე, ცხადია, არ ვიყავი საქმის კურსში ეკონომიკის დარგში კიდევ რა ღონისძიებები ხორციელდებოდა; ვერც იმას ვიტყვი, ყველაფერი სწორად, გეგმაზომიერად, პატიოსნად კეთდებოდა თუ არა, მაგრამ ცხადი იყო, რომ ედ. შევარდნაძემ უდავოდ გამართლებული და გააზრებული პოლიტიკის, პირველ რიგში ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება დაიწყო. სახელმწიფო საბჭოში ამას აღიარებდა ყველა, ვინც ამ სფეროში ასე თუ ისე ერკვეოდა.

ნიშანდობლივი იყო, რომ ედ. შევარდნაძის ჩამოსვლიდან რამდენიმე დღეში მოხდა პირველი საერთაშორისო აქცია: ევროპის ეკონომიკურმა გაერთიანებამ გამოაცხადა ამ გაერთიან-

ნების წევრ-სახელმწიფოთა მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარება და გაჩნდა რეალური იმედები, რომ ევროპის ქვეყნები ეკონომიკურ დახმარებას მოგვანვდიდნენ.

აპრილის შუა რიცხვებში-კი საქართველოში ჩამოვიდა გერმანიის ვიცე-კანცლერი და საგარეო საქმეთა მინისტრი ჰანს-დიტრიხ გენშერი. მე ამის შესახებ მითხრეს 14 აპრილს და მეორე დღეს სახელმწიფო საბჭოს სხდომაზე ჩვენ უკვე ვნახეთ იგი. ამასთან მაშინდელმა საგარეო საქმეთა მინისტრმა ალექსანდრე (საშა) ჩიკვაიძემ მითხრა (იგი ჩემ პირდაპირ იჯდა), რომ სხდომის შემდეგ იქნება მასთან კაბინეტში გენშერთან რაღაც შეზღუდული რაოდენობის საბჭოს წევრების შეხვედრა და რადგან მე გერმანული ვიცი, კარგი იქნება თუ მივესალმები (საიდან გაიგო ჩემს მიერ გერმანულის ცოდნა, არ ვიცი). საშინლად ავლელდი, რადგან ასეთ ოფიციალურ სიტუაციაში გერმანულად არასდროს მილაპარაკია, მაგრამ წარმოიდგინეთ მოვახერხე.

აქ, გენშერთან ამ შედარებით არაოფიციალურ შეხვედრაზე, ორმა გარემოებამ მიიქცია ჩემი ყურადღება: გენშერი და შევარდნაძე ერთმანეთს შენობით მიმართავდნენ ხშირად (ისინი ინგლისურად საუბრობდნენ, შევარდნაძეს გელა ჩარკვიანი ეხმარებოდა), ამას გარდა, ორივე საკმაოდ გახსნილად ლაპარაკობდა, ზოგჯერ ისეთ რამესაც ამბობდნენ, რაც არ იყო ოფიციალურ დონეზე მაინცდამაინც მიღებული, ხშირად ხუმრობდნენ... და საუბრის დამთავრების შემდეგ საშა ჩიკვაიძემ შემაჩერა და ხმადაბლა მითხრა – „აქ რაზეც იყო საუბარი, ყველაფერს ნუ მოყვებით“.

უპირველეს ყოვლისა, მახსოვს გენშერმა შევარდნაძეს უთხრა: „პირველი, რასაც უნდა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციო, ესაა სახელმწიფო საზღვრების გამაგრება-განმტკიცება და დაცვის უზრუნველყოფა“. მას სცოდნია, რა ვითარება იყო ცხინვალის რეგიონში და ჰქონია ინფორმაცია, რომ არაა მყარი ვითარება აფხაზეთში და თურქეთის საზღვარზე (აჭარაში თუ ახალქალაქის ზონაში?), თან ურჩია, თურქეთთან ყოფი-

ლიყო ძალზე ფრთხილად. მერე კი სიცილით უთხრა: „თუმცა შენნაირ დიპლომატს, რა ჩემი სწავლება უნდა“.³⁶

მეორე საკითხი, რომელზედაც გენშერი განსაკუთრებით კატეგორიულად ლაპარაკობდა, ეს იყო სახელმწიფოში დემოკრატიის საგანგებო განმტკიცება, დემოკრატიული ღონისძიებების გატარება. სხდომას ესწრებოდა თ. სიგუა, არც კიტოვანი, არც იოსელიანი არ იყვნენ. თ. სიგუა გენშერის ამ მოთხოვნას აქტიურად ეთანხმებოდა. და აი აქ, მოულოდნელად ედ. შევარდნაძემ ძალიან ეჭვიანად გადაიქნია თავი და დაიწყო ქართულად ლაპარაკი. მას, როგორც ჩანდა, ინგლისურად ლაპარაკი, მით უფრო წინასწარ მოუმზადებელი, უჭირდა; თან ბევრიც ჰქონდა სათქმელი; თარგმნიდა გელა ჩარკვიანი. შევარდნაძემ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ რასაკვირველია ყველანაირად მომხრეა დემოკრატიისა, მაგრამ შემდეგ დანვრილებით აუხსნა გენშერს საქართველოში არსებული ვითარება, განსაკუთრებით მძაფრი შინაგანი დაპირისპირება, აგრესიული ქმედებები ნაპრეზიდენტალის მომხრეთა მხრიდან და ბოლოს დასძინა – „ასეთ ვითარებაში, როგორ დავიცვა, დემოკრატია?!“

ჩემზე ძალიან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა არსებული სიტუაციის მისეულმა შეფასებამ. მე არსებითად პირველად გავიაზრე მაშინ მთელი სიმძიმე ამ სიტუაციისა: უმძიმესი ეკონომიკური ვითარება, რომელიც ძალზე დიდ ტვირთად აწევებოდა კისერზე მოსახლეობის ყველა ფენას... მოშლილი სამმართველო სტრუქტურები, უმართავობა ქვეყნისა, სრული განუკითხაობა, განსაკუთრებით რაიონებში... რაც მთავარია, ქვეყნის შიგნით გათიშულობა – ფაქტიური განდგომა ე.წ. სამხრეთ ოსეთისა, არასტაბილურობა აფხაზეთში... მაგრამ ყველაზე მძიმე სიტუაცია სამეგრელოში, სადაც განსაკუთრებით აგრესიულად იქცევიან გამსახურდიას მომხრეები, რომელთაც

³⁶ იმ დროს მე უკვე წესად მქონდა, განსაკუთრებით მნიშვნელოვან მოვლენებს, შეხვედრებს, შინ რომ მოვიდოდი, მაშინვე მოკლედ ვიწერდი. ამიტომ, ხშირად საკმაოდ ზუსტად აღვწერდი ისეთ ფაქტებს მოგონებათა პირველ ვარიანტებში. გენშერთან შეხვედრის ნაწილიც მქონდა შავად ჩანერილი.

მხარს უჭერს იქაური მოსახლეობის და აფხაზეთის მეგრული მოსახლეობის უმეტესობა...

გენშერმა ამას ყოველივეს უსმინა, კარგა ხანს დუმდა და ბოლოს უთხრა შევარდნაძეს: „მე ბევრი რამ ვიცი, მაგრამ არა უშავს, მე მჯერა, რომ შენ შეძლებ ამ სიძნელეების გადალახვას...“ მერე საკმაოდ საზეიმოდ მოგვიბრუნდა და მოგვამრთა: „ამ კაცს უნდა დაუჯეროთ! მან ბერლინის კედელი დაანგრია და მის ნაცვლად თქვენს ქვეყანას ააშენებს! ოლონდ თქვენ უნდა ყოველმხრივი დახმარება აღმოუჩინოთ!“

დამთავრდა გენშერთან შეხვედრა; იგი, შევარდნაძე, საშა ჩიკვაიძე და გელა ჩარკვიანი გავიდნენ... ჩვენ გარუმებული ვისხედით კარგა ხანს. ბოლოს თ. სიგუამ ჩაილაპარაკა – „გადააჭარბა ედუარდმა; ქვეყანაში არც ისე მძიმე სიტუაციაა, სამეგრელოც დანყნარდება!“ ვილაც დაეთანხმა, ვილაც შეეკამათა, გაიშალა დისკუსია... მე ყური აღარ ვუგდე და გავედი.³⁷

საშინელი მძიმე განცდა დამეუფლა. მე არსებითად ყველაფერი ვიცოდი, რაზედაც შევარდნაძემ ილაპარაკა, მაგრამ, როგორც აღენიშნე, მხოლოდ მაშინ გავიაზრე რა უმძიმეს ვითარებაში იყო ქვეყანა. ეკონომიკური მდგომარეობა ალბათ მოგვარდებოდა, მაგრამ ის შინაგანი დაპირისპირება, განსაკუთრებით სამეგრელოში, როგორც ჩანს, არა მარტო მე, არამედ ბევრ სხვასაც არ ჰქონდა ბოლომდე გააზრებული... კარგი, ცხინვალის რეგიონში კონფლიქტია ოსებთან, აფხაზეთში – აფხაზებთან, აქ-კი ვინ უპირისპირდება ვის – ქართველი ქართველს! და რატომ? მხოლოდ და მხოლოდ მათი თანაკუთხელის, ნაპრეზიდენტალის გამო! მეგრელია კონსტანტინე, მეგრელი არის ზვიადი და მეგრელი თავის ვალად მიიჩნევს მის მხარდაჭერას, მის გამო შებრძოლებას ყველასთან, უცებ ჩემი მშობლიური კუთხე – ქართლი დამდგა თვალწინ... გორი და მის ცენტრში სტალინის ქანდაკება! რატომ, რისთვის ადიდებენ სტალინს? კოლექტივიზაციის დროს, თვით ე.წ. „სამამულო ომის“ მსვლელობისას ხომ მას სასტიკად ლანძღავდნენ... და ახლა რა მოხდა? როგორც-კი დაიწყო „პიროვნების კულტის“

³⁷ დღეს უკვე კარგად ვიცი, რა მართალი იყო ედ. შევარდნაძე და როგორ ცდებოდა თ. სიგუა.

გმობა და სტალინის პიროვნების დევნა, სწორედ გორელებმა გამოიღეს თავი მის დასაცავად და სადიდებლად. მაგრამ სტალინი მაინც დიდი პიროვნება იყო, ეს-კი ვინაა! გავიფიქრე ეს და იქვე ჩამეცინა – მე, როგორც ქართლელ-გორელი ხომ არ ავყევი აქაურებს და არ დავინყე სტალინის განდიდება.

მოვდიოდი და ვფიქრობდი ამაზე ყველაფერზე. „ზემელთან“ მქონდა მელიქ-კაზარიანცის სახლთან მანქანა დატოვებული, ჩავჯექი, წამოვედი ბაგებისაკენ და ამაზე ფიქრს ვაგრძელებდი, ხოლო სადღაც გულის კუნჭულში იმედი კიაფობდა – „იქნებ მართლაც შევარდნაძე მოუვლის ამ საქმეს“; სხვა ამ უმძიმესი მდგომარეობიდან გამომყვანი არავინ მეგულებოდა.

როგორც ვთქვი, ედ. შევარდნაძემ ზოგადად დაუხატა გენშერს ჩვენს ქვეყანაში შექმნილი ვითარება, მე კი უფრო ღრმად და კონკრეტულად გავიაზრე ყველაფერი, ხოლო შემდეგი დღეებისა და თვეების ვითარებამ კიდევ უფრო ცხადად დამანახა რა უაღრესად მძიმე იყო ეს ვითარება. ეკონომიკის მოშლილობაზე მე უკვე ვთქვი, ახლა დავუმატებ ჯერ რა ხდებოდა თბილისში: წამდაუნუმ რალაც მიტინგები და ხან სად, ხან სად „ზვიადისტთა“ საპროტესტო გამოსვლები. ამას ხომ მოვლა-მონესრიგება სჭირდებოდა. ჩვენ ახლა შევეჩვიეთ, რომ ყოველგვარ კანონდარღვევებსა და უნესრიგობას „მხედრიონს“ ვაბრალებთ, მაგრამ რეალურად ასე არ იყო. „მხედრიონი“ მაშინ არ იყო ისეთი მრავალრიცხოვანი, ამას გარდა მისი მეთაური ჯაბა იოსელიანი მთავრობაში იყო და პიროვნულადაც იყო დაინტერესებული ქვეყანაში წესრიგი დაეცვა. ამიტომ იმ დროს „მხედრიონი“ უფრო წესრიგის დამცველის როლს ასრულებდა. მთავარი ამრევები, მანქანების გამტაცებლები, პირდაპირი მძარცველები იყვნენ სამეგრელოს რაიონებიდან ჩამოსული, გამსახურდიას მიერ ჩამოყვანილი და ჩამოგზავნილი, მის მიერ დაქირავებულნი.

ამ მძიმე ვითარებაში, პარალელურად ხდებოდა ფრიად საიმედო ფაქტები – ჩვენთან გაიხსნა აშშ-ის საელჩო, ცოტა ხანში – ინგლისის საელჩო; მალე ცნობილი გახდა, რომ სტამბულში შავი ზღვის აუზის სახელმწიფოთა კონფერენციაზე მიწვეულია ედ. შევარდნაძე. აქ იკრიბებოდნენ უმაღლესი რანგის წარმომადგენლები რუსეთის, თურქეთის, საბერძნეთის,

რუმინეთის, ბულგარეთის, მოლდავეთის, ამიერკავკასიის... გენშერის ჩამოსვლა, აშშ-ის საელჩოს, ინგლისის, ცოტა მოგვიანებით საფრანგეთის საელჩოების გახსნა, სტამბულის სამიტზე ედ. შევარდნაძის მიწვევა, ნიშნავდა არსებითად დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს აღიარებას, ხოლო მოკლე დროის მერე მისი მიღება „გაერთიანებული ერების ორგანიზაციაში“ წარმოადგენდა მისი ლეგიტიმურობის აღიარებას. ამ აშკარა მნიშვნელოვან წარმატებებს კვლავ მოჰყვა შინაგანი არეულობა: მარტის ბოლოს ზუგდიდში მდგომი გვარდიის ბატალიონი აჯანყდა, მიემხრო ექსპრეზიდენტის მომხრეებს და დაუმორჩილებლობა გამოაცხადა. თ. კიტოვანი დაუყოვნებლივ გაემგზავრა რამდენიმე თანმხლებით ზუგდიდს – „დედას ვუტირებო!“ მაგრამ ჩასვლისთანავე დააპატიმრეს და მძევლად აიყვანეს. თუმცა მოხდა სასიკეთო რამ: აქედან საკმაოდ დიდი ჯგუფი წავიდა ზუგდიდში (მათ შორის იყო, სხვათაშორის, ჟიული შარტავაც) და მორიგებას მიაღწია; თ. კიტოვანი ამჯერად გაანთავისუფლეს და იგი საკმაოდ შერცხვენილი ჩამოვიდა.

მაღე ატყდა არეულობა ცხინვალის რეგიონში და აქ მოხდა უჩვეულო ამბავი: დილით ჩვენთვის ცნობილი გახდა, რომ ცხინვალში გაემგზავრა თვით ედ. შევარდნაძე და ორ დღეში გავიგეთ, რომ იგი ფაქტიურად დაცვის გარეშე შევიდა ცხინვალში; იქ საქმე ვერ მოგვარდა, თუმცა ნიშანდობლივი იყო, რომ შევარდნაძეს ხელი არ ახლეს და საკმაოდ მორიდებითაც ექცეოდნენ.

25 მაისს, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის წინა დღეს თბილისში ჩამოვიდა აშშ-ის სახელმწიფო მდივანი ჯეიმს ბეიკერი. უდიდესი აღტაცება მოჰყვა ამ ვიზიტს – ამერიკის შეერთებული შტატების სახელმწიფო მდივანი, ანუ საგარეო საქმეთა მინისტრი თვითონ ჩამოდის! ეს ხომ არ იყო ჩვეულებრივი ამბავი! მეორე დღეს სახელმწიფო საბჭოს საგანგებო სხდომაზე კვლავ გაისმა უდიდესი პატივისცემა ედ. შევარდნაძის მიმართ და ძალზე უხვი დაპირებები, რომლითაც ჩვენ ამერიკა გვაიმედებდა, დაპირებები მატერიალური დახმარებისა და ყოველმხრივი მხარდაჭერისა. ამას დაემატა კიდევ ერთი არაჩვეულებრივი მოვლენა: ჩვენ რესპუბლიკის მოედანზე ვიყავით შეკრებილნი, თუმცა ამავე დროს მოგვდიოდა ცნობა, რომ

ჩვენი შეკრების დაშლას აპირებდა „ზვიადისტთა“ საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ძალა... გვარდია და „მხედრიონი“ მზად იყო მათ უკუსაგდებად. ამ დროს რუსთაველის გამზირის მხრიდან მოგვესმა რალაც ხმაური, საგანგებო დაცვა ამოქმედდა და ჩვენ დავინახეთ ჩვენსკენ ფეხით მომავალი ედ. შევარდნაძე, ჯეიმს ბეიკერი რამდენიმე თანმხლები პირით. ისინი ესტრადაზე ავიდნენ და ბეიკერი აღტაცებული ტონით მოგვესალმა, მოგვილოცა ეროვნული დღესასწაული და ახლა უკვე საჯაროდ დაგვიპირდა ყოველმხრივ დახმარებას.

ყველას დაავიწყდა „ზვიადისტების“ საშიშროება, ხალხმა აღტაცებული ოვაციით უპასუხა ბეიკერის გამოსვლას და უალრესად გაიზარდა ერთბაშად ედ. შევარდნაძის რეიტინგი.

და სულ რამდენიმე დღეში ცნობილი გახდა, რომ ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა, კერძოდ პირადად პრეზიდენტმა ბუშმა (უფროსმა), გამოყო საქართველოსთვის დასახმარებლად რამდენიმე ათეული ათასი ტონა ხორბალი. ასე დაიძრა საქართველოსკენ დახმარება.

აფხაზეთის ტრაგედია და ედუარდ შევერდნაძის როლი ამ პროცესებში

მე მივადექი ჩემი მოგონებების ყველაზე რთულ ნაწილს, რამდენადაც აქ უნდა განვიხილო ჩვენი უახლესი ისტორიის ტრაგიკული მოვლენები, რომელთაც სერიოზულად შეაფერხეს ესოდენ ნანატრი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის განმტკიცება, ქვეყნის ეკონომიკური სტაბილიზაცია და შემდგომი აღორძინება; რაც მთავარია, აფხაზეთის მოვლენებმა ხელი შეუწყვეს საქართველში ეთნო-პოლიტიკურ წინააღმდეგობათა შემდგომ ესკალაციას, რომელიც დღემდე არაა დაძლეული.

აფხაზეთის ისტორიაზე, მის უძველეს ეთნო-კულტურულ პრობლემებზე, როგორც ძველი ისტორიის სპეციალიტს, მე ბევრი მაქვს დანერილი, მაქვს ამ რთულ პრობლემებზე საკუთარი კონცეფცია. მაგრამ არანაკლები წვლილი მაქვს შეტანილი აფხაზეთის უახლესი ისტორიის კვლევასა და შეფასებაშიც. წარსული საუკუნის 50-იანი წლებიდან, როდესაც ასპირანტურის დამთავრების შემდეგ, მუშაობა დავიწყე სოხუმის მ. გორკის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში, ჩემი ცხოვრება უმჭიდროესად დაუკავშირდა აფხაზეთს; უფრო გვიან მე დავუპირისპირდი აფხაზ სეპარატისტთა ანტიქართულ გამოხდომებს. 1969 წლიდან დღემდე მე მაქვს გამოქვეყნებული აფხაზეთის პრობლემებზე 28 სამეცნიერო ნაშრომი თუ წერილი, ხოლო ძირითადი შედეგები ჩემი კვლევისა გავაერთიანე 2008 წ. გამოსულ ნაშრომში: „ძირძველი ქართული მხარის – აფხაზეთის ისტორიისათვის“ (რეზიუმეები რუსულ და ინგლისურ ენებზე).

1991 წლის 10 იანვრიდან ვიყავი სახელმწიფო საბჭოს წევრი, უშუალოდ ვმონაწილეობდი საქართველოში და კერძოდ აფხაზეთში მიმდინარე პროცესებში, ვფლობდი ყოველგვარ ინფორმაციას აქ გაჩაღებულ საომარ მოქმედებებზე, მათ მიმდინარეობასა და შედეგებზე.

რამდენადაც ჩემი ამჟამინდელი მოგონებების ძირითად

თემად კვლავ რჩება ედ. შევარდნაძის ღვაწლის და აფხაზეთის ტრაგედიაშიც მისი როლის ობიექტური წარმოჩენა, მე, ცხადია, არც აფხაზეთის ადრეულ ისტორიას შევეხები, არც გამოყენებულ სამეცნიერო ლიტერატურაზე შევჩერდები. მე ვეყრდნობი ჩემს უშუალო პირად დაკვირვებებს და არც სხვადასხვა პიროვნებათა შეხედულებებთან და საკმაოდ ხშირად, არაკომპეტენტურ ანალიზების მცდელობასთან კამათს არ ვაპირებ.

აფხაზეთის უახლეს ისტორიაზე საკმაოდ ბევრი დაინერა. მაგალითად რომან მიძინოშვილის და გურამ ფანჯიკიძის პატარა, მაგრამ უაღრესად შინაარსიანი წიგნი „სიმართლე აფხაზეთზე“ (თბ., 1990), ან კოლექტიური კრებული „აფხაზეთის სისხლიანი ქრონიკები“ (თბ., 1993); საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს მოსკოვში მოღვაწე სოხუმელი ისტორიკოსის გრიგოლ ლუჟავას ნაშრომები, სადაც თვალნათლივაა გამოაშკარავებული აფხაზ სეპერატისტთა ანტიქართული აფსურდული გამოხდომები. აფხაზეთზე შექმნილ მიუდგომელ ნაწარმოებთა ავტორებს შორის უნდა დასახელდნენ დევი სტურუა, ავთანდილ მენთეშაშვილი, ედიშერ ხოშტარია-ბროსე, გიორგი ყორჯოლიანი.

მაგრამ განსაკუთრებით ცალკე უნდა გამოვეყო არაქართელი, მოსკოველი ავტორის და აფხაზეთში მიმდინარე უმძიმესი მოვლენების უშუალო მოწმის სვეტლანა მიხეილის ასულ ჩერვონაიას საოცარი გამოკვლევა. 1992 წ-ის ზაფხულში რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოლოგიისა და ეთნიკური ანთროპოლოგიის ინსტიტუტს მიმართა აფხაზეთის „რუსული კულტურის საზოგადოების“ განყოფილებამ ე.წ. „სლავურმა სახლმა“ („Славянский дом“) თხოვნით, მიეწოდებინათ აფხაზეთში სპეციალისტი, რომელიც მათ დაეხმარებოდა, კონსულტაციებს გაუწევდა ეთნო-კულტურულ პრობლემებზე მუშაობისას და აფხაზეთში შექმნილი სიტუაციის შეფასებისას. როგორც „სლავური სახლის“ წევრებს, ისე თვით რუსეთის მეცნიერებსაც იმედი ჰქონდათ, რომ ეს კონსულტანტი მათ დაეხმარებოდა ანტიქართული პოზიციების განმტკიცებასა და უკეთ დასაბუთებაში. სწორედ ამ მიზნით გაიგზავნა აფხაზეთში სვეტლანა ჩერვონაია. მაგრამ ორივე მხარეს იმედები გაუცრუვდათ, რადგან მათი წარგზავნილი არ აპყვა სეპარატისტულ და ანტიქართულ განწყობებს, სრულიად მიუდგომლად შეაფასა

აფხაზური სეპარატიზმის დაუსაბუთებელი და ყოველმხრივ დასაგმობი პოზიციები და ქმედებები, რაც შესანიშნავად იქნა გამოხატული მის წიგნში – „Абхазия – 1992; Посткоммунистическая Грузинская Вандея“ (М., 1993). როგორც თვითონ სვ. ჩერვონნაია წერს თავისი წიგნის შესავალში, „ერთმორწმუნეთა და იდეურ მოკავშირეთა ძიება სწორედ ჩვენს ინსტიტუტში, მისწრაფება მათი წრის გაფართოებისა, ტრადიციული იყო „სლავური სახლისთვის“, რომელიც ამ დროისთვის ჩამოყალიბდა მძლავრ იდეოლოგიურ შტაბად აფხაზური სახელმწიფოებრივი სეპარატიზმისა“.³⁸ ჩვენთვის ამ წიგნს მნიშვნელობა აქვს მასში წარმოჩენილი უდიდესი რაოდენობის ფაქტობრივი მასალის და მისი სწორი და კვალიფიციური ანალიზის გამო; ამასთან ჩერვონნაია წარმოადგენს ადამიანს, რომელსაც ქართულ ნაციონალიზმს ვერავინ დააბრალებს. თუმცა, როგორც თვითონ იხსენებს, როდესაც იგი მოსკოვში დაბრუნდა და თავისი მიუდგომელი შეფასებები გაახშირნა, მისთვის მოსმენა არავის უნდოდა, მას აფხაზების მტრად რაცხავდნენ და ლამის „ქართულ წარმომავლობასაც“ აბრალებდნენ.³⁹

მეორე ავტორი, რომლის ნაშრომები აფხაზეთის შესახებ მე მინდა აგრეთვე საგანგებოდ გამოვეყო, გახლავთ სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი ზურაბ პაპასქირი. თავის მრავალრიცხოვან ნაშრომებში იგი იხილავს აფხაზეთის ისტორიის ყველა პერიოდის ისტორიას უძველესი დროიდან ვიდრე 1993 წლამდე. 2004 და 2007 წლებში გამოვიდა მისი ორტომიანი ნაშრომი „ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან“, რომლის I ტომში განხილულია აფხაზეთის ისტორია უძველესი დროიდან 1917 წლამდე, II ტომი კი შეიცავს აფხაზეთის ისტორიას 1993 წლამდე, ე.ი. საბჭოთა პერიოდში.⁴⁰

³⁸ С. М. Червонная, Абхазия — 1992, გვ. 7. ვანდა – ვანდების ომი, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს როიალისტური, რეაქციული აჯანყება.

³⁹ С. М. Червонная, Абхазия — 1992, გვ. 10-12.

⁴⁰ 2009 წ. ზ. პაპასქირმა გამოსცა ამ ნაშრომის რუსული თარგმანი ერთ ტომად: „Абхазия, история без фальсификаций“.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ზ. პაპასქირის ეს ნაშრომი ორი გარემოების გამოა: 1. ზ. პაპასქირი არის მაღალი რანგის მეცნიერი-მკვლევარი, რომელიც დიდი პროფესიონალიზმით და ობიექტურობით იყენებს პირველწყაროებს და ახდენს მათ სწორ და არგუმენტირებულ ანალიზს. 2. ზ. პაპასქირი არის 70-იანი და განსაკუთრებით 80-იანი წლების და შემდგომი ხანების იმ მოვლენების უშუალო და აქტიური მონაწილე, რომლებიც აფხაზეთში ხდებოდა, თვით იარაღით ხელში სეპერატისტებთან ბრძოლისაც; ეს მის გადმოცემებს დამაჯერებლობას და უტყუარობას სძენს. ამას ემატება ისიც, რომ ზ. პაპასქირი იყენებს და აანალიზებს ისეთ წყაროებს და ლიტერატურას, რომელიც ჩვენთვის სხვადასხვა მიზეზთა გამო მიუწვდომელი აღმოჩნდა.

ამყამად არ ვეხები უფრო ადრეულ მოვლენებს აფხაზეთში, სადაც სეპარატისტული განწყობა განსაკუთრებით გაიზარდა 80-იანი წლების მეორე ნახევრიდან, როდესაც აქ, როგორც მთელ მაშინდელ საბჭოთა კავშირში, გაჩნდა დისიდენტური მოძრაობის პირველი ნიშნები. 1988 წ. აფხაზეთში დაარსდა პირველი ოფიციალური ეროვნულ-პატრიოტული ორგანიზაცია – „აფხაზეთის სახალხო ფორუმი – აიდგილარა“. ეს გახდა მთავარი წარმმართველი ანტიქართული, უფრო ორგანიზებული გამოხდომებისა. შესაბამისად იგივე აფხაზეთში მაშინვე გაჩნდა ქართული ეროვნული პარტიების და ორგანიზაციების განყოფილებები და ამან კიდევ უფრო დაძაბა ქართულ-აფხაზური ურთიერთობები. აფხაზთა სეპარატისტული ძალები უფრო ლიად და აქტიურად გამოდიან საქართველოდან გამოყოფისა და რუსეთთან შეერთების მოთხოვნით („აფხაზური წერილი“, „ლიხნის წერილი“), თუ გარკვეულ დრომდე ქართული საზოგადოება, განსაკუთრებით დანარჩენ საქართველოში, ერთგვარ შემგუებლობას იჩენდა აფხაზ სეპარატისტთა მიმართ, 80-იანი წლების მიწურულიდან ქართული ეროვნული მოძრაობა ზედმეტად აგრესიული ხდება და ხშირად გაუაზრებელ ნაბიჯებს, გაუმართლებელ მიტინგობას მიმართავს. ამის შედეგი იყო 1989 წ. 9 აპრილის ტრაგედია თბილისში და იმავე წლის ივლისში სოხუმის უნივერსიტეტის გახლეჩვა, აქ მომხდარი დაპირისპირება ქართულ და აფხაზურ დაჯგუფებათა შორის, რო-

მელიც სისხლიან შეტაკებაში გადაიზარდა.⁴¹ ამას დაემატა ამავე ხანებში სოხუმში დაარსებული „კავკასიის მთიელ ხალხთა ასამბლეის“ ქმედებები; ამ გაერთიანებამ საზარელი როლი შეასრულა ქართულ-აფხაზური დაპირისპირების ესკალაციაში, თუმცა ამ ორგანიზაციის წევრები ანტირუსულად იყვნენ განწყობილნი და თავის მიზნად ისახავდნენ ქართველთაგან ანექსირებული სოხუმის ქვეყნის, ხოლო რუსეთისგან ასევე ანექსირებული ჩრდილო კავკასიელთა ოლქების განთავისუფლებას და დამოუკიდებელ, ისლამურ სახელმწიფოდ გაერთიანებას.⁴²

აი ასეთი რთული ვითარება იყო აფხაზეთის ტერიტორიაზე იმ დროისთვის, როდესაც ზ. გამსახურდია იქნა განდევნილი და საქართველოში ჩამოვიდა ედ. შევარდნაძე. თუ ამას დავუმატებთ, რომ არსებითად დაკარგული გვექონდა ე.წ. „სამხრეთი ოსეთი“, იზოლირებული იყო სამეგრელო და არც აჭარაში იყო სტაბილური ვითარება, გასაგები იქნება, რა რთული ვითარება იყო იმდროინდელ საქართველოში და რეალური იყო ის სურათი, რომელიც ედ. შევარდნაძემ ჯ. ბეიკერს დაუხატა.

სანამ უშუალოდ აფხაზეთში განვითარებულ მოვლენათა აღწერაზე გადავალ, უნდა შევვხო კიდევ ერთხელ ზ. გამსახურდიას მმართველობის ხანაში ვითარებას აფხაზეთში, აქ მომხდარ რამდენიმე გაუაზრებელ ქმედებას და ტრაგიკულ დღეებში სოხუმის სეპარატისტთა ლიდერის ვლადისლავ არძინბას პიროვნებას.

დავინწყებ ბოლოდან. ზუსტად წელი არ მახსოვს, მაგრამ ეს იყო 1985 თუ 1986 წელს; მე უნივერსიტეტის მსოფლიო ისტორიის სამეცნიერო სადისერტაციო საბჭოს წევრი ვიყავი და გავიგე, რომ ჩვენთან სადოქტორო დისერტაციის დაცვას აპირებს მოსკოვის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის თანამშრომელი, ეროვნებით აფხაზი არძინბა, რომელიც ხეთოლოგიაში მუშაობს. მალე ჩემთვის ცნობილი გახდა, რომ ამ ახალგაზრდას ცუდი თვალთ უყურებს საკავშირო აკადემიის დასახელებული ინსტიტუტის დირექტორი აკადემიკოსი ევგენი პრი-

⁴¹ С. М. Червонная, Абхазия — 1992, გვ. 70-79; ზ. პაპასქირი, ნარკვევები..., ტ. II, გვ. 238-254.

⁴² Л. Маршания, Трагедия Абхазии, Тб., 1995, გვ. 11-12.

მაკოვი,⁴³ რამაც განაპირობა სწორედ არძინბას მიერ დისერტაციის დაცვა თბილისში. ჩემმა კოლეგამ და მეგობარმა, ანგანსვენებულმა გრიგოლ გიორგაძემ მიაშობო, რომ პრიმაკოვი და მისი ქვეშევრდომები არძინბას დევნიან როგორც დისიდენტს. დაცვამდე რამდენიმე დღით ადრე მე გამაცნეს არძინბა, რომელმაც მაშინვე დამიწყო აღშფოთებით გაკიცხვა აფხაზი სეპერატისტების (ინალ-იფას, ლაკობას, აჯინჯალის, ფაჩულიას და სხვ.), თან განსაკუთრებით ადანაშაულებდა მათ ანტიქართულ პოზიციებისათვის და დიდი ალელვებით ამბობდა, რომ აფხაზები და ქართველები ისტორიულად ერთ ქვეყანაში ცხოვრობდნენ, ძმები არიან და ა.შ. ერთი სიტყვით, ჩვენ მოვიხიბლეთ მისით და მას ერთხმად მიენიჭა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

ამის მერე ორიოდე წელი არძინბამ თბილისში იმსახურა, ხოლო 1988 წ., როდესაც გარდაიცვალა აფხაზეთის ენის, ლიტერატურის და ისტორიის სამეცნიერო ინსტიტუტის დირექტორი გიორგი ძიძარია, მის ადგილზე ვლ. არძინბა დაინიშნა. აქედანვე დაიწყო მისი პოლიტიკურ სარბიელზე დანინაურება.⁴⁴ ამ ხანებში მე მას რამდენჯერმე შევხვდი და ის ყოველთვის დიდ პატივისცემას ამჟღავნებდა ჩემს მიმართ, თანაც მე ვერ ვატყობდი მის ეროვნულ-პოლიტიკურ განწყობაში რაიმე ცვლილებებს, თუმცა სოხუმიდან მომდიოდა ხმები, რომ ის სულ უფრო უახლოვდება სეპარატისტებს და ამჟღავნებს ანტიქართულ შეხედულებებს.

და აი, 1990 წ. 4 დეკემბერს, ზ. გამსახურდიას თანხმობით ვ. არძინბა არჩეულ იქნა აფხაზეთის არ-ის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატად, ხოლო მალე, ისევ გამსახურდიას თანხმობით, ამ საბჭოს თავმჯდომარედ. ბევრი ამ ხელშეწყობას არძინბას არ-ის ხელისუფლების სათავეში მოსვლისას გამსახურდიას შეცდომად უთვლის, თუმცა მე ვფიქრობ, რომ ეს არ იყო

⁴³ ევგ. პრიმაკოვი, წარმოშობით თბილისელი, შემდეგში რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი, მერე პრემიერ-მინისტრი.

⁴⁴ არძინბას კარიერა და ექსტრემისტთა ლიდერად ჩამოყალიბება საკმაოდ დაწვრილებით აქვს აღწერილი ზ. პაპასქირს, ნარკვევები..., გვ. 292 შემდგ.

სერიოზული შეცდომა; აშკარაა, რომ რუსეთი არ შეურიგდებოდა აფხაზეთის სათავეში ქართველის მოსვლას და იქნებ ეს ერთგვარ ფრთხილ და გააზრებულ ნაბიჯათაც ჩავთვალოთ.⁴⁵

მაგრამ აფხაზეთთან დაკავშირებით უკვე შემდგომ გადადგმულ ნაბიჯს, არავითარი გამართლება აღარ მოეძებნება: 1991 წ-ის ივლისში ზ. გამსახურდიამ მხარი დაუჭირა და დაამტკიცა უმაღლესი საბჭოს 65 სადეკლარაციო ადგილიდან 28 გამოყოფა აფხაზი ეროვნების დეპუტატებისთვის, ხოლო ქართველებისათვის – 26 ადგილის; ეს მაშინ, როდესაც აფხაზობა ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის 17% შეადგენდა, ქართველობა-კი – 45%(!). დანარჩენი 11 ადგილი დაეთმოთ სხვა ეროვნებათა (რუსები, ბერძნები, სომხები და სხვ.) წარმომადგენლებს. აქვე გასათვალისწინებელია, რომ რუსების და სომხების ნაწილი უდავოდ აფხაზებს დაუჭერდა მხარს. ამ აშკარად მიუღებელი და ანტიეროვნული აქციის შეფასებისთვის საინტერესოა ისევ ობიექტური მსაჯულის სვ. ჩერვონნაიას შეხედულება: „В этих условиях у Владислава Ардзинбы были развязаны руки, и, если бы у первого Президента независимой Грузии даже хавтило дальнорзости и прозорливости, чтобы понять, какие силы группируются в Сухуми, вряд ли он смог бы, сам катастрофически теряя опору и поддержку народных масс, эффективно противодействовать развитию событий в Абхазии. Но такой прозорливости ему не доставало, и весь 1991 год был годом усиления политических позиций абхазского сепаратизма, махрового расцвета национализма... в Абхазии при явном попустительстве Президента Грузии и его администрации. В известном смысле режим Гамсахурдия и пригрел, и взрастил ту страшную силу, в какую разросся абхазский сепаратизм прокоммунистической ориентации, ибо, с одной стороны, этот режим провоцировал всплески уязвленного национального самолюбия и обиды (грубым нигилизмом в отношении национальных меньшинств

⁴⁵ არ ამართლებს გამსახურდიას ამ ნაბიჯს სვ. ჩერვონნაია: „Абхазия — 1992“, გვ. 90-04; იმავე აზრისაა ზ. პაპასქირიძე: „ნარკვევები...“, ნაკვ. II, გვ. 292-301.

Гамсахурдия прославился еще до прихода к власти и лишь незначительно откорректировал свою политику после победы на выборах), а с другой стороны, потворствовал самым вопиющим нарушениям демократических норм и гражданских прав в Абхазии, самым дерзким действиям В. Г. Ардзинбы и его окружения, которые открыто готовили и принимали здесь апертендные законы, сепаратистские декларации, занимались избиением грузинских кадров, вели дело к установлению этнократической диктатуры".⁴⁶

მე საგანგებოდ მოვიტანე ასეთი ვრცელი ციტატი სე. ჩერვონნაიას წიგნიდან, რადგან აქ სათანადოდაა შეფასებული ზ. გამსახურდიას მცდარი ქმედებები სახელმწიფოებრივი საქმიანობის კიდევ ერთ სფეროში – აფხაზეთში.⁴⁷

როგორც ზემოთ აღწერილი მქონდა, 1992 წ-ის მარტში ედ. შევარდნაძის საქართველოში დაბრუნების შემდეგ სახელმწიფოში აუარებელი მოსაგვარებელი პრობლემები აღმოჩნდა დაგროვილი, ისე რომ გარკვეული დროით თითქოს მიგვავეწყდა აფხაზეთის საკითხი. ედ. შევარდნაძეც ჯერ ქვეყნის მოშლილი ეკონომიკის მოწესრიგებას ჰკიდებს ხელს, დგამს პირველ ნაბიჯებს საერთაშორისო ასპარეზზე სტაბილიზაციის მისაღწევად, მასპინძლობს ჰანს-დიტრიხ გენშერს, ჯეიმს ბეიკერს, მიემგზავრება სტამბულის კონფერენციაზე; საქართველოს სახელმწიფოს სცნობენ რიგი ქვეყნები და საერთაშორისო ორგანიზაციები.

და აი ასეთი ვითარებაში პირველად იდგმება ნაჰიჯი შიდაეთნიკური წინააღმდეგობების საერთაშორისო ასპარეზზე, კერძოდ რუსეთთან მოლაპარაკების გზით მოგვარებისკენ. უკვე იმავე წლის 24 ივნისს ქ. სოჭთან დაგომისში შედგა ედ. შევარდნაძისა და ბ. ელცინის შეხვედრა და აქ პირველად ოფიციალურად დაფიქსირდა რუსეთის მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობა და ტერიტორიული ერთიანობის აღიარება. ცხინვალის რეგიონში იქმნებოდა „შერეული სამშვიდობო ძა-

⁴⁶ С. М. Червонная, Абхазия — 1992, გვ. 98-99.

⁴⁷ გამართლება „კავკასიაზე“ (2010 წ. დეკემბერი).

ლები" (რუსები, ქართველები, ოსები). მართალია, ამ შეთანხმების ზოგი მუხლი არ შესრულდა (დღემდე), მაგრამ შეწყდა სამხედრო მოქმედებები ე.წ. „სამხრეთ ოსეთში“, რაც უდავოდ პირველი და ანგარიშგასაწიფი წარმატება იყო. თუმცა აქვე ისიც უნდა აღვნიშნო, რომ დაგომისის შეხვედრა საკმაოდ მძიმე ფონზე დაიწყო. საქმე ის გახლავთ, რომ სწორედ 24.VI „ზვიადისტთა“ შეიარაღებულმა ბანდამ კვლავ სცადა გადატრიალების მოწყობა თბილისში, თავს დაესხა საქტელერადიოს დეპარტამენტს. ეს თავგასულობა იქვე აღიკვეთა და ამ აქციის მეთაურები დააპატიმრეს. თუმცა საქმე ამით არ დამთავრებულა: სოხუმში მოხდა შეიარაღებული ჯგუფის თავდასხმა აფხაზეთის შინაგან საქმეთა მინისტრის გივი ლომინაძის ოფისზე და თვით მინისტრს მძიმე ტრავმა მიაყენეს. დაწვრილებით, დოკუმენტებისა, მაშინდელი პრესის და პირადი კონტაქტების საფუძველზე მოგვითხრობს ამ მოვლენებს სვ. ჩერვონნაია, ამასთან იგი ადანაშაულებს ვ. არძინბას, მაგრამ ამასთან ხაზს უსვამს იმას, რომ იგი მოქმედებდა უდავოდ ექსპრეზიდენტთან მიზანდასახულად შეთანხმებული.⁴⁸ მიუხედავად ამ დაძაბული ვითარებისა, ედ. შევარდნაძე მაინც გაფრინდა სოჭში და შეხვდა ელცინს. ამ შეხვედრამ, როგორც ვთქვი, აშკარად გააუმჯობესა ვითარება ცხინვალის რეგიონში, მაგრამ არავითარი გავლენა არ მოუხდენია სიტუაციაზე აფხაზეთში; დაგომისში ამაზე არც ყოფილა მაშინ საგანგებო ლაპარაკი.

ამჯერად მე უფრო ადრეულ ამბებს აღარ ვეხები და ვინც 1992 წ-ის მოვლენებით, ე.ი. იმ ტრაგიკული დღეების აღწერით, როდესაც დაიწყო აფხაზი და ქართველი ხალხების ძმათამკვლელი ომი.

სახელმწიფო საბჭოში დიდი ხანია მოდიოდა ცნობები, რომ აფხაზეთში სუფევდა სრული განუკითხაობა: შეიარაღებული ჯგუფები – ქართველებიც, აფხაზებიც, შერეულებიც – ძარცვავდნენ მოსახლეობას, იტაცებდნენ მანქანებს, ადამიანებს; რაც მთავარია სისტემატურად ხორციელდებოდა თავდასხმები რკინიგზაზე და ტვირთების დატაცება, რუსეთიდან საქართველოში, სომხეთში, აზერბაიჯანში და ამ რესპუბლიკე-

⁴⁸ С. М. Червоная, Абхазия — 1992, გვ. 120-124.

ბიდან რუსეთისათვის განკუთვნილი გადაზიდვების მასობრივი ძარცვა. გასაგებია, რომ ამას მოჰყვა პროტესტები დასახელებული ქვეყნებიდან, მოთხოვნები ჩვენი ხელისუფლების მიმართ, ამ ვითარების მოგვარებისა; მატერიალურმა ზარალმა 10 მილიარდ მანეთს გადააჭარბა. ამას ემატებოდა სხვადასხვა ანტისახელმწიფოებრივი ქმედებები, მაგალითად არძინა ფარულად ქმნიდა შეიარაღებულ ფორმირებებს, აფხაზეთის არის უმაღლესმა საბჭომ გააკეთა მცდელობა, აფხაზეთის სტატუსის შეცვლისა, 1925 წლის კონსტიტუციის აღდგენისა და აფხაზეთის სს რესპუბლიკად გამოცხადებისა.⁴⁹

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, სამხედრო საბჭომ სახელმწიფო საბჭოში დასამტკიცებლად შემოიტანა გადაწყვეტილების პროექტი აფხაზეთის არის ტერიტორიაზე გამავალი რკინიგზის სახელმწიფო შეიარაღებული ფორმირებების ძალებით დაცვის შესახებ. საკმაოდ ხანგრძლივი დებატების შემდეგ გადაწყდა, რომ აფხაზეთის ტერიტორიაზე შევიდოდა თავდაცვის სამინისტროს და შინაგან საქმეთა სამინისტროსადმი დაქვემდებარებული სამხედრო ქვეგანაყოფები, რომლებიც თავის ხელში აიღებდნენ რკინიგზის დაცვას ლესელიძედან (მდ. ფსოზე), სოხუმზე გავლით სამტრედიაში, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამახვილებულიყო ხიდების, გვირაბების უსაფრთხოების უზრუნველყოფაზე; ამასთან გადაწყვეტილების ტექსტში ხაზგასმით იყო აღნიშნული, რომ სამხედრო ნაწილები არავითარ შემთხვევაში არ უნდა შესულიყვნენ არც ერთ დასახლებულ პუნქტში, მით უფრო ქალაქში. მე კარგად მახსოვს, რომ ედ. შევარდნაძემ საბჭოს სხდომაზედაც რამდენჯერმე მკვეთრად, გადაჭრით მიუთითა, რომ ეს აკრძალვა უპირობოდ ყოფილიყო დაცული. როდესაც გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა, ედ. შევარდნაძე იმავე დარბაზიდან ჩვენი თანდასწრებით დაუკავშირდა ტელეფონით არძინბას, რომელიც მთლიანად დაე-

⁴⁹ ყველა ეს მოვლენები დაწვრილებით არის აღწერილი სვ. ჩერვონნაიას წიგნში (გვ. 120-135); შეად. ზ. პაპასქირი, ნარკვევები..., ნაკვ. II, გვ. 259-364; იხ. აგრეთვე: Л. Чхенкели, Двух истин не бывает (показания резидента Госуд. Резвед. Управл. в Абхазии), Тб., 1996, გვ. 46 და შემდ.

თანხმა ამ ოპერაციის ჩატარებას, თუმცა ითხოვა ხელისუფლებიდან ვინმეს ჩასვლა სოხუმში „წვრილმანების დასაზუსტებლად“. ედ. შევარდნაძე დაჰპირდა, რომ მეორე დღეს მასთან ჩავიდოდნენ კიტოვანი და სიგუა. მაგრამ, რალაც მიზეზით, ეს ვერ მოხერხდა და თ. სიგუა ჯ. იოსელიანთან ერთად მხოლოდ მესამე დღეს ჩავიდა სოხუმში, მაგრამ არძინბა მათ იქ აღარ დახვდა. ეს იყო 15 აგვისტოს, ხოლო 14 აგვისტოს კიტოვანი, გვარდიის და მილიციის ქვეგანაყოფებთან ერთად, გადავიდა ენგურზე და შევიდა აფხაზეთის არ-ის ტერიტორიაზე. და აქ ვ. არძინბამ მოახდინა მიღწეული შეთანხმების პირველი დარღვევა: ოჩამჩირის რ-ნის სოფ. ოხურეისთან, აქამდე მშვიდად მიმავალ სახელმწიფო ჯარს დახვდა ე.წ. „აფხაზური გვარდია“, რომლის გამოყოფილად შექმნა თავისთავად უკანონო იყო, რადგან ავტონომიურ რესპუბლიკებს, მომქმედი კონსტიტუციით, შეიძლება ჰყოლოდათ მხოლოდ შინაგანი სამისნიტროს, ე.ი. მილიციის ქვეგანაყოფები. ამ „აფხაზურმა გვარდიამ“ ცეცხლი გაუხსნა სახელმწიფო ჯარს. ამჯერად მსხვერპლი არ იყო – სულ ორიოდე კაცი დაიჭრა მსუბუქად და აფხაზებს უკან დაახევინეს. მეორე მცდელობა სახელმწიფო ჯარების შეჩერებისა განხორციელდა გულრიფშის რ-ნის სოფელ აგუძერასთან. მამასადამე უკვე პირველი დღიდან საქართველოს სახელმწიფოებრივი შეიარაღებული ძალებისათვის, ე.ი. საკუთარი სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალებისათვის წინააღმდეგობის გაწევა იყო კონსტიტუციის უხეში დარღვევა, ე.ი. არსებითად აჯანყება.

ამას უნდა დაემატოს არძინბას შემდგომი ქმედებები. მან მთელ აფხაზეთში გაავრცელა მოწოდება „ქართველი ოკუპანტებისა და აგრესორების წინააღმდეგ სამამულო ომისკენ“. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ არძინბას გარემოცვიდან მალე გავრცელდა ლეგენდა, რომ აფხაზეთის საზღვარი დაარღვია „კბილებამდე შეიარაღებულმა“ ქართულმა ჯარმა, ტანკებით, სამხედრო ვერტმფრენებით, ბირთვული რაკეტებით აღჭურვილმა. სინამდვილეში, როგორც სამართლიანად აღნიშნავს სვ. ჩერვონნაია, თ. კიტოვანის რაზმი არ აღემატებოდა 1000 კაცს, ჰქონდა რამდენიმე BTP, 5 ტანკი, 1 სამხედრო ვერტმფრენი, ათამდე ქვემეხი და სამგზავრო „იკარუსის“ ტიპის ავტობუსი.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ნახსენები მოწოდება არძინბამ გაავრცელა 14 აგვისტოს 11 და 12 საათებს შორის, როდესაც სახელმწიფო შენაერთები ჯერ კიდევ ენგურზე არ იყვნენ გადმოსულები.⁵⁰ ამრიგად, ყოველგვარ ეჭვსგარეშეა, რომ აფხაზი სეპარატისტები წინასწარ ემზადებოდნენ ომისთვის; შემთხვევითი არ იყო ისიც, რომ 15 აგვისტოს, როდესაც თ. სიგუა და ჯ. იოსელიანი სოხუმში ჩავიდნენ, არძინბა მათ აღარ დახვდა და არ ისურვა მათთან შეხვედრა.

მეორე მხრივ, ფორმალურად გარკვეული დარღვევები იყო ჩვენი მხრიდანაც. უპირველეს ყოვლისა გაიზარდა ენგურზე გადასული სახელმწიფო ძალების რაოდენობა: 14 აგვისტოს თ. კიტოვანს არც 1000 მეომარი ჰყავდა, არც 5 ტანკი. 14-ში მასზე მეორე თავდასხმის შემდეგ, იგი შეჩერდა აგუძერასთან და როდესაც სოხუმში 15 აგვისტოს ჩავიდნენ სიგუა და იოსელიანი, ისინი, როგორც ჩანს შეთანხმდნენ, ფოთთან და ენგურთან მდგომი რეზერვიდან კიდევ გამოიწვიათ დამხმარე ძალა და 15 აგვისტოს საღამოს თ. კიტოვანი უკვე გაზრდილი კონტიგენტით დაბანაკდა სოხუმის მისადგომებთან. ნუ დავივინწყებთ, რომ 15-ში სოხუმთან არსებითად შეიკრიბა სამხედრო საბჭო და როგორ გგონიათ, ისინი იქიდან ნებართვას ითხოვდნენ წინასწარი შეთანხმების დარღვევას თუ გადაწყვეტდნენ?! ედ. შევარდნაძემ ამ დარღვევის შესახებ – სოხუმში შეიარაღებული ძალების შესვლის შესახებ – გაიგო მხოლოდ მაშინ, როდესაც მას თბილისში ბ. ელცინმა დაურეკა სოჭიდან და მას თავის მართლება მოუხდა.⁵¹ მოგვიანებით თ. კიტოვანიც აღიარებდა, რომ მისი ქმედება არ იყო მთლად სწორი, მაგრამ ამას ამართლებდა იმით, რომ ეს იყო ადეკვატური რეაქცია ვ. არძინბას უკანონო და თვითნებურ მოქმედებებზე. უნდა ვაღიარო, რომ სახელმწიფო საბჭოს წევრთა უმეტესობა ისე იყო აფხაზ სეპარატისტთა ქმედებით აღმფოთებული, რომ

⁵⁰ С. М. Червонная, Абхазия — 1992, გვ. 132-134; ავტორი აქ უთითებს წიგნს: „Абхазия; Хроника необъявленной войны“, М., 1992, გვ. 29-30; სამწუხაროდ, მე ამ წიგნს ვერ მივაკვლიე.

⁵¹ ედ. შევარდნაძე, ფიქრი წარსულსა და მომავალზე. მემუარები, 206, გვ. 403-404 (ქვევით – მემუარები).

ამართლებდა თ. კიტოვანს. მე პირადად, ამ შემთხვევაში დღესაც არ ვხედავ თ. კიტოვანის დანაშაულს.

15 აგვისტოს საღამოს თ. კიტოვანი შევიდა სოხუმში. ბ. ელცინთან სატელეფონო საუბრის შემდეგ, ედ. შევარდნაძემ რამდენჯერმე სცადა თ. კიტოვანს ტელეფონით დალაპარაკებოდა და მოეთხოვა სოხუმის დატოვება, მაგრამ ვერც იმ დღეს, ვერც 16 აგვისტოს, ვერც კიტოვანს და ვერც სიგუა-იოსელიანს ვერ დაუკავშირდა; მას სოხუმიდან ვერც ის აუხსნეს, სად იმყოფებოდა ეს სამეული. ამას ისიც დაემატა, რომ 15 აგვისტოსვე ზღვიდან – ფოთიდან მოსული დესანტი გადაჯდა. როგორც ჩანს, ესეც სამხედრო საბჭოს მეთაურთა შეთანხმებით გადანყდა. 17 აგვისტოს-კი კიტოვანმა უკვე სოხუმის ცენტრი დაიკავა.

ექვსგარეშეა, საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებას ჰქონდა სრული იურიდიულ-კონსტიტუციური (და მორალური) უფლება თვითონ განესაზღვრა თავისი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, თავისი შეიარაღებული ძალები სად, როდის და როგორ შეეყვანა; ამდენად აფხაზ სეპარატისტთა და მათ მხარდამჭერთა მტკიცება, რომ ეს იყო აფხაზეთის უკანონო ანექსიის ცდა, სრული უმეცრება და დემაგოგიაა.

მაგრამ არსებობს სხვაგვარი მიდგომაც და არა სეპარატისტების მხრიდან, არამედ საქართველოს სახელმწიფოებრივ ინტერესთა ყოველმხრივ დამცველთა წრეშიაც. მაგალითად ისეთი ობიექტური შემფასებელიც კი, როგორიცაა ზ. პაპასჭირი, მაინც აღნიშნავს, რომ ხელისუფლებას მართებდა მეტი სიფრთხილის გამოჩენა. კერძოდ, ედ. შევარდნაძე არ უნდა დაკმაყოფილებულიყო არძინბასთან ზეპირი სატელეფონო შეთანხმებით, უნდა ჩასულიყო პირადად სოხუმში და არძინბასაგან მიეღო ოფიციალური წერილობითი თანხმობა შეიარაღებული კონტიგენტის აფხაზეთში შეყვანის თაობაზე.⁵² შემდგომ განვითარებული მოვლენების და ტრაგიკული დასასრულის გათვალისწინებით, დღეს შეიძლება დავეთანხმოთ ზ. პაპასჭირს და აღსანიშნავია, რომ ედ. შევარდნაძე თვითვე აღიარებს, რომ დაუშვა შეცდომა: „ჩემი დიდი შეცდომა სწორედ ეს იყო: მაშინვე

⁵² ზ. პაპასჭირი, ნარკვევები..., ნაკვ. II, გვ. 367.

უნდა გავფრენილიყავი, მაგრამ თბილისში მძიმე მდგომარეობა იყო და ვერ დავტოვე დედაქალაქი⁵³. მეორეს მხრივ, უნდა გავიაზროთ, რომ ედ. შევარდნაძეს იმ დროს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა საკმარისი ძალაუფლება; სამხედრო ძალების მთავარ-სარდალი თ. კიტოვანი იყო, მას შეეძლო შევარდნაძისთვის არც-კი დაეჯერებინა, მით უფრო მას მერე, რაც მასთან აღმოჩნდნენ თ. სიგუა და ჯ. იოსელიანი. ამასთან არც არძინბა გაუნევდა ანგარიშს შევარდნაძის ჩამოსვლას, რადგან მის მხარეს უკვე საკმაოდ ძალები იყო მობილიზებული.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე უნდა გავაკეთოთ სრულიად უეჭველი დასკვნები:

I. აფხაზეთის არ-ის ტერიტორიაზე სამხედრო შენაერთების შეყვანა აუცილებელი და იმ დროისთვის გადაუდებელი ღონისძიება იყო. ამას მოითხოვდა ქვეყნის საერთო მძიმე ვითარება, რკინიგზის ძარცვა-რბევა და ამასთან დაკავშირებული მეზობელი სახელმწიფოებრივი ერთეულების პროტესტი, აგრეთვე მათდამი სულ უფრო მზარდი ვალი.

II. თვით აქტი აფხაზეთის არ-ის ტერიტორიაზე დისლოცირება და ენგურს გადაღმა გადასვლა სამხედრო შენაერთებისა, იყო საქართველოს კონსტიტუციური უფლება, რამდენადაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს რომელიმე რეგიონში უნესრიგობა, კრიმინალური ქმედებები ამ სახელმწიფოს უმაღლესმა ორგანომ უნდა მოაწესრიგოს იმ ღონისძიებებით, რომელთაც ის საჭიროდ მიიჩნევს.

III. აფხაზეთის არ-ის ტერიტორიაზე შეიარაღებული ძალების შესვლა მოხდა საქართველოს მაშინდელი უმაღლესი ორგანოს – სახელმწიფო საბჭოს არსებითად ერთხმიანი დადგენილებით. მე არ მახსოვს ამ საკითხის განხილვისას საბჭოს რომელიმე წევრის კატეგორიული წინააღმდეგობა ამ ღონისძიებისადმი, ან მითუმეტეს ხმის მიცემის დროს უთანხმოება. ედ. შევარდნაძემ ამ დადგენილებას ბუნებრივია ხელი მოაწერა, როგორც ამ საბჭოს თავმჯდომარემ. მაგრამ ეს არ იყო მისი

⁵³ ედ. შევარდნაძე, მემუარები, გვ. 403; ედ. შევარდნაძე გულისხმობს თბილისში „ზვიადისტთა“ ჯერ კიდევ აღუქვეთელ თარეშს.

პირადი და ერთპიროვნული გადანყვეტილება, როგორც მას დღეს ზოგიერთნი, მისდამი პიროვნულად დაპირისპირებულნი, მიაწერენ. მაშასადამე ედ. შევარდნაძის დადანაშაულება ამ ნაბიჯის გადადგმაში, არის „უნამუსო ტყუილი“ და ცილისწამება. თუმცა, ედ. შევარდნაძეს ეს ნაბიჯი რომ გადაედგა კიდევაც, მას ვერაფერს ამას დანაშაულად ან თუნდაც შეცდომად ვერ ჩაუთვლიდა.

IV. ვ. არძინბას მხრიდან ყოველმხრივ წინასწარ მომზადებული ღონისძიებები, სამხედრო მომზადება, „აფხაზური გვარდიის“ შექმნა, კონტაქტები ჩრდილო-კავკასიელ კონფედერატებთან, კრიმინალურ დაჯგუფებათა დახმარებით იარაღის წინასწარი მომარაგება, დემონსტრაციული თავის არიდება სახელმწიფო საბჭოს ხელმძღვანელ წევრებთან შეხვედრაზე, ბოლოს ცეცხლის გახსნა სახელმწიფოს შეიარაღებული ძალებისათვის, იყო კონსტიტუციის უხეში დარღვევა და სრულიად ამკარა აჯანყება კანონიერი ხელისუფლების წინააღმდეგ.

როგორც აღვნიშნეთ 17 აგვისტოს თ. კიტოვანის სარდლობით მოქმედმა სამხედრო ნაწილებმა დაიკავეს სოხუმი, ხოლო საზღვაო დესანტმა ქ. გაგრა, რომელიც თითქმის არის ჩრდილოეთ საზღვართან მდებარეობს. შეიქმნა შთაბეჭდილება, რომ ხელისუფლებამ წარმატებებს მიაღწია და აფხაზეთის ტერიტორიას ძირითადად აკონტროლებდა; მაგრამ ძალიან მალე ცხადი გახდა, რომ ეს იყო მცდარი შთაბეჭდილება.

ჯერ ერთი, არძინბამ ფართოდ გაავრცელა მოწოდება აგრესორების წინააღმდეგ „სამამულო ომისკენ“, ამასთან მიმართავედა საერთაშორისო საზოგადოებებს დახმარებისთვის. გამჟღავნდა, რომ ასეთი დახმარება მას უკვე მიღებული ჰქონდა: 20 აგვისტოსთვის აფხაზური ძალები გამაგრდნენ მდ. გუმისთის მარჯვენა ნაპირას, ქალაქ ტყვარჩელთან და გაგრასა და განთიადს შორის. ვინ იყვნენ ეს „აფხაზური ძალები“? ეს იყვნენ, პირველ რიგში, „კავკასიის მთიელ ხალხთა კონფედერაციის“ რაზმები, რუს კაზაკთა კარგად აღჭურვილი შენაერთები, „მოხალისეებად“ სახელდებული რუს დაქირავებულთა რაზმები, სადაც პროფესიონალი ყოფილი წითელარმიელები ჭარბობდნენ; ამას დაუმატეთ აფხაზეთში მცხოვრები სომეხთა ე.წ. „ბაგრაშიანის ბატალიონი“, თანაც ნუ დავივიწყებთ, რომ ეს

იყო მაღალ დონეზე აღჭურვილი და სამხედრო ტექნიკით რუსეთიდან მომარაგებული ნაწილები.

სულ უფრო აშკარად მჟღავნებოდა რუსეთის რეაქციული ძალების, ზოგჯერ ცალკეულ პოლიტიკოსთა ინიციატივით აფხაზ სეპარატისტთა ყოველმხრივი ხელშეწყობა, ნაქეზება, აღჭურვა. ჩვენი ხელისუფლება ცდილობდა რუსეთთან საერთო ენის გამონახვას, თავს იკავებდა სეპარატისტთა აქტიურობაზე ადეკვატური პასუხის გაცემისაგან. სახელმწიფო საბჭოზე ზოგიერთი ნევრი ჩვენი მოქმედების გააქტიურებას მოითხოვდა, მაგრამ უმეტესობა, რეალობიდან გამომდინარე, რუსეთთან ღია კონფრონტაციისაგან თავის შეკავებას უჭერდა მხარს. მაშინაც ვფიქრობდი და ახლაც ღრმად მნამს, რომ მაშინდელი სიფრთხილე გამართლებული იყო, ხოლო ამ ფრთხილი პოლიტიკის მთავარი იდეოლოგი მაშინ სწორედ ედ. შევარდნაძე იყო.

და აი, 23 აგვისტოს დილით, ჩვენ შევატყვევთ პრეზიდენტის ნევრებს, კერძოდ ედ. შევარდნაძეს და თ. სიგუას რალაც აშკარა შეშფოთება. სხდომა გაიხსნა თუ არა, ტრიბუნასთან მივიდა საინფორმაციო-სადაზვერვო ბიუროს ხელმძღვანელი ირაკლი ბათიაშვილი და წაიკითხა გამაოგნებელი დოკუმენტი: ნაპრეზიდენტალის ზვიად გამსახურდიას მიმართვა ჩრდილო კავკასიის საბრძოლო შენაერთებისადმი. მე საჭიროდ ვთვლი აქაც მოვიტანო ამ მიმართვის სრული ტექსტი:

„ძმებო – ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებო, რომლებიც აღდექით აფხაზეთის მცირერიცხოვანი ხალხის თავისუფლებისა და ჭეშმარიტი დამოუკიდებლობისათვის. მთელი ჩემი ფიქრებითა და სურვილებით თქვენთან – დატყვევებულ ხალხთა ჭეშმარიტ განმათავისუფლებლებთან ვარ. თქვენ გააგიზგიზეთ ბრძოლის ცეცხლი, რომელიც ნამდვილად გაათავისუფლებს არა მარტო მოძმე აფხაზებს, არამედ მეგრელებსაც და აჭარლებსაც, სვანებსაც და კახელებსაც, კრემლის იმპერიის მსგავსად, საქართველოს იმპერიად გადაქცევის ბოდვით იდეას რომ შეუპყრია. ნებისმიერ პოლიტიკოსს შეიძლება ჰქონდეს შეცდომები, ქედს ვიხრი თქვენ წინაშე. ჩემი ბრალიც არის როცა გამოვაცხადე საქართველოს ერთიანობა, მაშინ სასურველი სინამდვილედ მივიჩნიე. ეს უაზრო იდეაა, რომელზედაც დროა ხელი აიღოს ყველამ, მაგრამ ადამიანისათვის დამახასიათებ-

ლია შეცდომები და შეცდომების აღიარება არასოდეს არ არის გვიან. თქვენმა გულწრფელმა გადწყვეტილებამ იბრძოლოთ უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე, აღმაფრთოვანა და შუქი მოფინა მთელ ჩემს დაბნეულობას. ადამიანი ვერ იქნება თავისუფალი ვერც დიდ და ვერც პატარა იმპერიაში. კავკასიის, როგორც ერთიანი და ამაყი, თუნდაც პატარა, მაგრამ მაინც ამაყი ქვეყნების გზა – ესაა მხოლოდ ჭეშმარიტად თავისუფალ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა, რომელიც არ იქნება დამოკიდებული შევარდნადის ტიპის პოლიტიკოსთა ამბიციებზე, საქართველოს მსგავსი იმპერიის შეკონინებას რომ ცდილობენ. ჩემი საქართველოც გამონაკლისი როდია. თქვენი მისვლა იმპერიის მიწა-წყალზე, რომელსაც საქართველო ეწოდება, იქნება მძლავრი სტიმული ჩემს მრავალტანჯულ სამშობლოში მოსახლე დანარჩენი ეროვნებებისათვისაც. ისინი შემოგიერთდებიან თავიანთ ბრძოლაში დამოუკიდებლობისათვის და დაამხოვენ შევარდნადის – ამ „თეთრი მელას“ ხუნტას, ჩემი მხრივ, მზად ვარ თქვენს რიგებში ჩავდგე უბრალო მებრძოლად, თუ ამის ნებას მომცემთ და უზენაესის ნებაც იქნება“.

ეს მიმართვა დათარიღებულია 22 აგვისტოთი და მას ხელს აწერა ზ. გამსახურდია „საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის“ ტიტულით.

ირ. ბათიაშვილმა მიმართვა რუსულ ენაზე წაიკითხა – მას ხელთ ჰქონდა დოკუმენტის პირველადი სახე; მაგრამ რამდენიმე დღეში ჩვენ გვიჩვენეს ქართული ტექსტი, რომელიც გაგრაში, გუდაუთაში, ახალ ათონში, ტყვარჩელში ურიგდებოდა ქართულ მოსახლეობას. 25 აგვისტოს ეს მიმართვა დაიბეჭდა გაზეთში „საქართველოს რესპუბლიკა“.

როგორ იმოქმედა ამ მიმართვამ სახელმწიფო საბჭოს წევრებზე და მთელ ქართველ საზოგადოებაზე (თავგადადებულ „ზვიადისტთა“ გარდა) ფფიქრობ ამას განმარტება არ სჭირდება. მე ეს დოკუმენტი კვლავ მოვიტანე, რადგან დღემდე (ე.ი. 2010 წლამდე) ჯერ კიდევ არიან ჩვენს შორის ადამიანები, ვინც მისტირის ზ. გამსახურდიას და მის ყველა ქმედებას, თვით ეროვნული ღალატის გამართლებასაც ცდილობს.

3 სექტემბერს მოსკოვში კვლავ შედგა ედ. შევარდნადის და მასთან ერთად ქართული დელეგაციის ბ. ელცინთან შეხ-

ვედრა, რომელსაც აფხაზური ჯგუფიც ესწრებოდა. შეხვედრაზე მიღებულ იქნა „შემაჯამებელი დოკუმენტი“, რომლის შინაარსი აშკარად საქართველოს ხელისუფლების წარმატებად უნდა ჩათვლილიყო, რამდენადაც იგი აფიქსირებდა მოლაპარაკებისა და შეთანხმების ორ მხარეს – რუსულსა და ქართულს. აი როგორ იწყებოდა ეს დოკუმენტი: „რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტი და საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე, რომლებმაც განიხილეს აფხაზეთის, რუსეთის ფედერაციის ჩრდილოეთ კავკასიის რესპუბლიკების, მხარეების და ოლქების ხელმძღვანელთა მონაწილეობით აფხაზეთში შექმნილი ვითარება, ესწრაფვიან ცეცხლის უსწრაფეს შეწყვეტას, საგანგებო კრიტიკული სიტუაციის დაძლევისა და სრულმასშტაბიანი პოლიტიკური მოწესრიგების პირობების შექმნას აფხაზეთში“.⁵⁴ შეთანხმებაში ხაზგასმით იყო ჩანერილი, რომ დაუშვებელია სახელმწიფოთა ტერიტორიული მთლიანობისა და საზღვრების ხელყოფა“. ცხადია, ეს რუსეთს არ ემუქრებოდა, ამდენად შეთანხმებაში რეალურად სწორედ საქართველო იგულისხმებოდა. ამდენად, ეს ქართული დიპლომატიის აშკარა გამარჯვებად ჩანდა. ერთადერთი, რაც ქართულ მხარეს მოეთხოვებოდა, იყო აფხაზეთში შეიარაღებული ძალის იმ შეზღუდული კონტიგენტის დატოვება, რომელიც საჭირო იყო რკინიგზისა და დადგენილი ბლოკპოსტების დაცვისთვის!⁵⁵ საგანგებოდ უნდა აღვნიშნო, რომ შეთანხმებას ხელს აწერდნენ რუსეთის ფედერაციის სახელით ბ. ელცინი, ა. კოზირევი, ბ. გრაჩოვი და ჩრდილო კავკასიის რესპუბლიკების, მხარეების და ოლქების ხელმძღვანელები (სულ 13 კაცი), საქართველოს რესპუბლიკის სახელით ედ. შევარდნაძე, თ. სიგუა, თ. კიტოვანი და ა. ჩიკვაიძე. რაც შეეხება აფხაზურ ჯგუფს, ის შეთანხმებაზე ხელმოწერად არ ფიგურირებდა და ხელს აწერდა მხოლოდ რუბრიკით: „დაეთანხმნენ“ („согласились“), თუმცა ხელს ამ შინაარსით აწერდნენ ვ. არძინბა, კ. ოზგანი, თ. ნადარეიშვილი, ა. ტლეფი, ვ. კუზნეცოვი, ვ. დიაკონოვი, ვ. ჩუბი.

ჩვენ ყველანი ამ შეთანხმებით კმაყოფილნი ვიყავით,

⁵⁴ აფხაზეთის სისხლიანი ქრონიკები, გვ. 205-208.

⁵⁵ ზ. პაპასქირი, ნარკვევები..., ნაკვ. II, გვ. 377-384.

მაგრამ მალე გამოჩნდა, რომ წარმატება არარეალური იყო: უკვე 16 სექტემბერს არძინბა ალბინებს აფხაზეთის უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმს დადგენილებას, რომელშიაც მოსკოვის შეთანხმების სრული იგნორირებით, კვლავ დაფიქსირდა საქართველოს შეიარაღებული ძალების „სუვერენული სახელმწიფოს საზღვრებში შეჭრა“; აქვე იყო მოწოდება აფხაზეთის გადარჩენისკენ „გენოციდისაგან“. და ეს მაშინ, როდესაც ჩვენი მხარე, მოსკოვის შეთანხმების თანახმად, ამცირებს კონტიგენტს გაგრაში და ამზადებს გარკვეულ ქვეყანაყოფებს სოხუმიდან გასაყვანად.

და ასეთ ვითარებაში მოხდა სრულიად აღმაშფოთებელი ფაქტი: 1 ოქტომბერს ექსპრეზიდენტ ზ. გამსახურდიას რაზმებმა დაიკავეს ქ. ხობი, რითაც ლამობდნენ რკინიგზისა და საავტომობილო გზის გადაკეტვას და სოხუმზე სამხრეთიდან შეტევას. ამით დაუყოვნებლივ ისარგებლეს სეპერატისტებმა: მათი სამხედრო ნაწილები შეიჭრნენ გაგრაში, აიღეს იგი და საშინელი, ამაზრზენი ხოცვა-ჟლეტა განახორციელეს აქ. საყოველთაოდ არის ცნობილი, რომ გაგრაში შეჭრილი ჩრდილოკავკასიელი კონფედერანტები, რომელთაც ასეთი მოწინებითა და სიყვარულით მიმართავდა ზ. გამსახურდია, დახოცილი ბიჭების მოკვეთილი თავებით ფეხბურთს თამაშობდნენ. ამასთან აქ დაუფარავად გამოყენებულ იქნა რუსული მძიმე ტექნიკა, ავიაცია, ხოლო თვით ოპერაციას ხელმძღვანელობდა რუსეთის შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის უფროსი გენერალ-პოლკოვნიკი მ. კოლესნიკოვი.⁵⁶

გაგრის დაკარგვის შემდეგ ჩვენმა ნაწილებმა სცადეს განთიადთან და ლესელიძესთან გამაგრება, რათა დაეცვათ საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი; ლესელიძეში ედ. შევარდნაძეც გაფრინდა; გზაში მისი თვითმფრინავი კინალამ ჩამო-

⁵⁶ ამ რუსი გენერლის თვითნებური ქცევის შესახებ წერს ცნობილი აფხაზი მოღვაწე ლორიკ მარშანია: „Кто в действительности виноват и что делать“, გაზ. СГ, 29. I, 2000.

აგდეს.⁵⁷ მაგრამ ამ ზომებმა შედეგი არ გამოიღო. მალე გაგრძეს მოადგნენ რუსეთის საზღვაო სამხედრო ძალები და მოახდინეს ზღვის აკვატორიის სრული ბლოკირება. ამრიგად, მთელი ტერიტორია გაგრის ჩრდილო-დასავლეთით ჩვენთვის არსებითად დაკარგული იყო.

ამის შემდეგ ვითარება ძალზე გართულდა. მე არ მაქვს პრეტენზია ყოველივე დანვრილებით აღვწერო – ეს უკვე გაკეთებულია სვ. ჩერვონაიას და ზ. პაპასქირის ზემოხსენებულ ნაშრომებში, აგრეთვე კოლექტიურ კრებულში „აფხაზეთის ლაბირინთი“ (თბ., 1990) და სხვა ნაშრომებში, მაგრამ რამდენიმე საკითხს მაინც მინდა შევეხო.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა გავამახვილო ყურადღება ქართული მოსახლეობის რეაქციაზე სეპერატისტთა მიერ გაგრის აღებასა და იქ მომხდარ მოვლენებზე. ამის შესახებ ამ ამბების უშუალო მონაწილე ზ. პაპასქირი წერს, რომ სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირის, გალის რაიონების ქართველობამ აისხა იარაღი და უყოყმანოდ ჩადგა სამშობლოს ერთიანობისთვის მეზრძოლთა რიგებში.⁵⁸ აფხაზეთისკენ დაიძრნენ საქართველოს სხვა რეგიონებიდან და თვით სამეგრელოდანაც მოხალისეთა რაზმები, მიუხედავად ნაპრეზიდენტალის მიერ ამის აკრძალვისა. ამხედრდა თბილისის ახალგაზრდობაც; საომრად მიდიოდნენ ისეთებიც, რომლებმაც იარაღის ხმარება არ იცოდნენ. ბევრი მათგანი ამ ომში დაიღუპა კიდევ.⁵⁹ თბილისის მაშინდელმა მერმა ოთარ ლითანიშვილმა ხანდაზმულ თბილისელთაგან საგანგებო ბატალიონიც კი შექმნა.⁶⁰ მე პირადად ომის მსვლელობაში რამდენჯერმე ჩავედი სოხუმში, რომ ამით სო-

⁵⁷ თავდასხმა ედ. შევარდნაძის ვერტმფრენზე შეფასებულია როგორც „პირველი ტერაქტი“ მის წინააღმდეგ: ედ. შევარდნაძე, მემუარები, გვ. 440-449.

⁵⁸ ზ. პაპასქირი, ნარკვევები, ნაკვ. II, გვ. 384 და შემდ.

⁵⁹ ასე დაიღუპნენ ჭაბუა ამირეჯიბის ვაჟი ირაკლი, აბაშიძეთა ოჯახიდან ლევანი, ნოდარ ამაღლობელის ვაჟი არჩილი და სხვანი.

⁶⁰ იხ. ჩემი, ძირძველი ქართული მხარის – აფხაზეთის ისტორიისათვის, გვ. 117.

ლიდარობა, მხარში ამოდგომა დამედასტურებინა ჩემი მეზრდო-
ლი თანამემამულეებისათვის. და აქ მე შევხვდი ასეთ ფაქტს:
სოხუმში მე შევხვდი თბილისელ ექიმ ქალებს, რომლებიც თა-
ვისი ნებით ჩამოდიოდნენ აქ, რათა დახმარება აღმოეჩინათ
აქაური სამედიცინო პერსონალისთვის, დაჭრილთა მოვლასა
და მკურნალობაში. მერე ჩემთვის ცნობილი გახდა, რომ ასე-
თები იყვნენ ჩამოსულნი ქუთაისიდან, გორიდან, ბათუმიდან...
ეს ყველაფერი მე აღვნიშნე, რათა მომავალმა თაობამ იცოდეს
საქართველოს განწყობილება აფხაზეთში მიმდინარე ომისადმი.

ჩავდიოდი მე ომის ქარცეცხლში გახვეულ სოხუმში და
რასაც მე იქ ვხედავდი, ზოგ შემთხვევაში ძალზე ცუდ განწყო-
ბაზე მაყენებდა. მთავარი, რაშიაც მე მაშინ დავრწმუნდი, ეს
იყო ის რეალური ფაქტი, რომ ჩვენ ჯარი, ცივილიზებული, თანა-
მედროვე ქვეყნისთვის შესაფერისი რეგულარული, სათანადოდ
განრთვნილი ჯარი არ გვყავდა. ბიჭები ვაჟკაცურად იბრძოდნენ,
თავს სწირავდნენ – ამის არდანახვა, არაღიარება არ შეიძლებო-
და. მაგრამ არმია არ იყო. მეთაურებიც არ იყვნენ სათანადო
დონეზე მომზადებული და თავის ხელქვეით ქვედანაყოფებთან
შეთანხმებულ-თანაგანრთვნილი. აი, ჩემი ერთ-ერთი ჩასვლის
დროს მე უშუალოდ წინა ხაზთან ახლოს, მდ. ბზიფთან შევხვდე
როგორ თავგამოდებით იბრძოდნენ და უტევდნენ მტერს ე.წ.
„მხედრიონელები“ ჯაბა იოსელიანის მეთაურობით. წარმოიდგი-
ნეთ ჯაბა იოსელიანი, რომლის გამოცდილება კრიმინალურ შეი-
არალებულ გაერთიანებებს არ გასცილებია, მის მიერ შემოკრე-
ბილი „მხედრიონი“, რა ძალებს გაუძლებდა, ან პირადი ვაჟკა-
ცობა, რას უშველიდა, არადა, ჩვენს შეიარაღებულ ძალებში
სწორედ ისინი ითვლებოდნენ საუკეთესო მეომრებად.

ცუდად იყო შეიარაღების საქმეც. გავითვალისწინოთ, სა-
იდან იღებდა ჩვენი ჯარი შეიარაღებას, მძიმესა თუ მსუბუქს?
ჩვენ გვარდიას გამსახურდიას დროიდან დარჩა ჩვენთან დის-
ლოცირებულ საბჭოთა (ე.ი. რეალურად რუსული არმიისგან,
ე.წ. ЗарВО' ანუ „ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის“) სამხედრო
ბაზებიდან. შემდეგაც ჩვენი ყველა შეიარაღებული ძალები იქი-
დან მარაგდებოდნენ. ხელისუფლება ხან ოფიციალურად რუ-
სულ სარდლობასთან მოლაპარაკების გზით აღწევდა იარაღისა
და აღჭურვილობის დრო და დრო მიღებას, უმეტეს წილად-კი

გარკვეული პირები ფარულად ურიგდებოდნენ უფრო დაბალ ჩინოსნებს, ან რაიონებში განლაგებული ჯარების მეთაურებს და საკმაოდ მაღალი გასამრჯელოს ფასად, მათგან მოჰქონდათ შეიარაღება და საკმაოდ ხშირად გარკვეული პროცენტი არ იყო სათანადო ხარისხის.

ყოველივე ამასთან დაკავშირებით შეიძლება თქვან (და ხშირად ამბობენ კიდევ), ასეთი მოუმზადებელი ჯარით, ცუდი შეიარაღებით ომი როგორ დაიწყო ხელისუფლებამ?! ადანაშაულებენ სამხედრო საბჭოსაც, სახელმწიფო საბჭოსაც და რასაკვირველია, ყველაზე არაობიექტური პიროვნებები, ედ. შევარდნაძესაც. ერთი შეხედვით, ასეთი პრეტენზია თითქოს ლოგიკურია, მაგრამ რეალურად ესაა სრული უმეცრება. უპირველეს ყოვლისა, ბოლოს და ბოლოს ხომ უნდა გავერკვეთ, რომ ომი ჩვენ არ დაგვიწყო! ვინც ამ ბრალდებას იმეორებს, ის ხომ აფხაზეთის დღევანდელ დე-ფაქტო ხელისუფლებას უჭერს მხარს. ომში ჩვენ ჩაგვითრიეს! ჩაგვითრიეს სეპერატისტებმა არძინბას მეთაურობით, მათმა დამქაშებმა და, უპირველეს ყოვლისა, რუსეთის რეაქციულმა ძალებმა. ამასთან დანარჩენმა მსოფლიომ, საბჭოთა რუსეთის წინაშე ჯერ კიდევ შემორჩენილი შიშის გამო, ქმედითი დახმარება არ აღმოგვიჩინა. ვითარება ისეთი შეიქმნა, რომ აფხაზეთში ჩვენი შეიარაღებული ძალები უთუოდ უნდა შესულიყვნენ და რამდენადაც ეს აქცია რუსეთთანაც იყო შეთანხმებული, არავინ ელოდა, რომ მოგვიხდებოდა ისეთ ძალებთან დაპირისპირება, რომლის წინაშეც აღმოვჩნდით.

რაც შეეხება ხელისუფლების დადანაშაულებას იმაში, რომ არ გვყავდა სათანადო დონის არმია, არ გვქონდა საკმარისი აღჭურვილობა, ეს ბრალდებები კიდევ უფრო აბსურდულია! საიდან უნდა მომხდარიყო მისი ორგანიზება, სათანადო აღჭურვა და განრთვნა? ორი წლის წინ გამოვედით ძალის-ძალად საბჭოთა კავშირიდან, აღმოვჩნდით სრულიად ახალ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ, ფსიქოლოგიურ გარემოში; ამ ახალ პირობებთან საჭირო იყო სათანადო ადაპტაცია, ცხოვრების ყველა სფეროს თანდათანობითი, გააზრებული გარდაქმნა. ეს კი არსად არ მომხდარა ერთ და ორ წელიწად-

ში.⁶¹ მით უფრო ვერ მოხდებოდა ეს ჩვენთან, რადგან დამოუკიდებელი საქართველოს სახელმწიფოებრივი საძირკველის მშენებლობა აღმოჩნდა უმეტარ მმართველთა ხელში ე.წ. „პირველი პრეზიდენტის“ მეთაურობით. ჩვენ მაშინ რომ მხოლოდ აფხაზი სეპარატისტების პირისპირ აღმოვჩენილიყავით, უდავოა შედეგიც სულ სხვა იქნებოდა.

როგორც აღვნიშნე, 1992 წ. 3 სექტემბრის „შემაჯამებელი ხელშეკრულების“ ხელმოწერის შემდეგ ვითარება კვლავ დაიძაბა. 1993 წ. მაისში კვლავ შედგა მოსკოვში ედ. შევარდნაძის და ბ. ელცინის შეხვედრა და მიღებულ იქნა ახალი შეთანხმება ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ, თუმცა კვლავ მივიღეთ იგივე შედეგი: ეს შეთანხმება კვლავ დაირღვა და, რაც მთავარია, ამჯერად აშკარად გამოჩნდა რა განსაკუთრებით მასშტაბურად ამარაგებდა სეპარატისტებს და მათ მხარდამჭერებს რუსეთი საბრძოლო ტექნიკითა და ტყვია-ნაშლით.

10 ივლისისთვის ჩვენმა ნაწილებმა ოჩამჩირეს ჩრდილოეთით სოფ. ტამიშთან და მდ. ლალიძგის ზემო წელზე ძლიერი დარტყმა მიაყენეს სეპარატისტებს, რომელნიც სამხრეთიდან და აღმოსავლეთიდან ლაშობდნენ სოხუმზე შეტევას. აქ თავი გამოიჩინეს „მხედრიონელებმა“ ჯაბა იოსელიანის პირადი მეთაურობით და სამეგრელოს სამხედრო ნაწილებმა ლოთი ქობალიას სარდლობით. შემდგომში ჩვენთვის ცნობილი გახდა, რომ ქობალიამ ამისთვის ნაპრეზიდენტალისაგან მკაცრი საყვედური მიიღო.

ტამიშთან სეპარატისტები დამარცხდნენ, მაგრამ გუმისთასთან (ახალ ათონთან) მათ წარმატებას მიაღწიეს, აიღეს სოხუმის უშუალო სიახლოვეს რამდენიმე სოფელი და აქედან უკვე სოხუმის პერმანენტული დაბომბვაც დაიწყო.

ამ დროს განსაკუთრებით აქტიურად მოქმედებდა ედ. შევარდნაძე დიპლომატიურ ფრონტზე, კვლავ ცდილობდა რუ-

⁶¹ ეს პრობლემა დამაჯერებლად და მაღალ პროფესიულ დონეზე აქვს შეფასებული ცნობილ პოლიტიკოსსა და დიპლომატს თედო ჯაფარიძეს: „საქართველოს ევრო-ატლანტიკური მომავალი – გარდატეხის მოლოდინი“, – გაზ. „მთელი კვირა“, 2008, 18. II.

სეთთან საერთო ენის გამონახვას, ეძებდა საშუალებებს ევროპის ქვეყნების, თუ ამერიკის დახმარების მოპოვებისა, მაგრამ რეალურ შედეგებს ვერ აღწევდა და სულ უფრო აშკარად ჩანდა რუსეთის მზარდი აგრესიული, ანტიქართული ქმედებები.

ივლისის დასაწყისში ედ. შევარდნაძის ინიციატივით თამაზ ნადარეიშვილი ავადმყოფობის გამო გადადგა აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის და თავდაცვის საბჭოს თავმჯდომარის თანამდებობებიდან და ამ პოსტებზე დაინიშნა პარლამენტის წევრი და ედ. შევარდნაძესთან დაახლოებული პიროვნება ჟიული შარტავა.

მინდა საგანგებოდ ორიოდ სიტყვა მიუძღვნა ჟიული შარტავას, რომელსაც მე 1973 წლიდან ვიცნობდი, იმ დროიდან, როდესაც დავინყე თანამშრომლობა სენაკის (მაშინ ცხაკაიას) რაიონის ნოქალაქევის არქეოლოგიურ ექსპედიციაში. ექსპედიციის წევრები იმთავითვე დაუუახლოვდით რაიონის ხელმძღვანელობას და მაშინ გავიცანი აქ მოღვაწე შესანიშნავი პიროვნება კალე (კალისტრატე) შარტავა და მისი ოჯახი, კერძოდ მისი ვაჟი ჟიული, რომელიც მაშინ დაახლ. 30 წლის იყო. ჟიულისთან მე იმთავითვე ძალიან თბილი ურთიერთობა დამიმყარდა და ასე გრძელდებოდა მოგვიანებით მისი თბილისსა და რუსთავეში მოღვაწეობის დროს. მთავარი ისაა, რომ იგი ჩემთვისაც (და სხვებისთვისაც) ყოველთვის იყო შესანიშნავი ვაჟკაცი და ღირსეული პიროვნება.

აი სწორედ ამ ღირსეული პიროვნების სოხუმში უმაღლეს თანამდებობაზე დანიშვნის საკითხი დაისვა საქართველოს პარლამენტში 1993 წლის ივნისში. იყო სხვა კანდიდატურებიც, მაგრამ საბოლოოდ არჩევანი მაინც ჟიული შარტავაზე შეჩერდა. აქ კვლავ არაკეთილმოსურნეთა მხრიდან ისმის შევარდნაძის მიმართ საყვედური: „ამ უმძიმეს სიტუაციაში აფხაზეთში დანიშვნით მან განირა ჟიული შარტავა“. ეს ისევ მცდარი პოზიციაა. როგორც აღვნიშნე, თ. ნადარეიშვილის ნაცვლად აფხაზეთის არ-ის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის თანამდებობაზე იყო რამდენიმე კანდიდატურა. გამოდის, რომ ვინც უნდა დანიშნულიყო, ის ედ. შევარდნაძის მიერ იქნებოდა განიჩივებული და რა, ეს თანამდებობა აუთვისებელი უნდა დაეტოვებინათ?! ედ. შევარდნაძე კარგა ხანს ყოყმანობდა, მე მოწმე

ვიყავი იმის, რომ მან საკითხის გადაწყვეტა რამდენჯერმე გადადო.

სანამ მე ამ კონკრეტულ საკითხზე გავაგრძელებ მოთხოვნას, საჭიროდ ვთვლი მოკლედ შევჩერდე ერთ უფრო ადრეულ საკითხზე. მიუხედავად აფხაზეთში ძალზე რთული ვითარებისა, სახელმწიფო საბჭოში მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ რაც შეიძლება სწრაფად ჩატარებულიყო საქართველოში საპარლამენტო არჩევნები, რათა ხელისუფლებას ლეგიტიმურობა იურიდიულადაც მოეპოვებინა. 1992 წ-ის 11 ოქტომბერს არჩევნები ჩატარდა და საქართველოს სახელმწიფოს სათავეში კვლავ ჩაუდგა კანონიერი ორგანო – პარლამენტი, არჩეული პირდაპირი, საყოველთაო, ფარული არჩევნებით. ამ არჩევნების, ისევე როგორც შემდგომი – 1995 წლის არჩევნების შესახებ, ბევრს გაჰყვირიან, რომ ისინი დიდი დარღვევებით ჩატარდა, რაც სრული სიცრუეა და ამაზე ქვემოთ მექნება ლაპარაკი. ახლადარჩეულმა პარლამენტმა ხმების უდიდესი უმრავლესობით აირჩია პარლამენტის თავმჯდომარედ და შემდეგ სახელმწიფოს მეთაურად ედ. შევარდნაძე,⁶² ხოლო 1993 წ-ის ივლისში ერთხმად აირჩია აფხაზეთის არ-ის ზემოაღნიშნულ თანამდებობაზე ყოფილი შარტავა. მე ამ ახალი პარლამენტის წევრი არ ვიყავი, მაგრამ ვიცე-პრემიერის სანდრო კავსაძის მიერ შეყვანილი ვიყავი ნაციონალური კონფლიქტების მარეგულირებელ სპეც-კომისიაში და პარლამენტის ისეთ სხდომებს, რომლებზედაც აფხაზეთის ან ცხინვალის რეგიონის პრობლემები იხილებოდა, ვესწრებოდი.

როგორც ვთქვი, ჟ. შარტავას არჩევის საკითხი რამდენჯერმე გადაიდო, მაგრამ ბოლოს პარლამენტიც და ედ. შევარდნაძეც მივიდნენ დასკვნამდე, რომ ჟ. შარტავაზე უკეთესი კანდიდატი არ არსებობს და ამ უმძიმეს ვითარებაში თუ ვინმე უშველის საქმეს, ეს სწორედ ისაა. ასეთი გადაწყვეტილების მიღებას თვით ჟ. შარტავამ შეუწყო ხელი, მან ძალზე დამაჯერებლად დაასაბუთა, რომ დღეს საკითხს არ ნყვეტს სამხედრო

⁶² ზ. პაპასქირი, ნარკვევები..., ნაკვ. II, 385; გ. ანჩაბაძე, საქართველო 1946-1992 წწ., – „ქართველები და აფხაზები, ისტორია და თანამედროვეობა“, 2009, გვ. 149-150.

ძალა, ამიტომ აფხაზეთის მთავრობის სათავეში არაა აუცილებელი სამხედრო პირი იდგეს. სამხედრო ძალის მხრივ ჩვენ პერსპექტივა არ გვაქვს. საჭიროა ისეთი კანდიდატი, ვინც მოახერხებს საერთო ენის გამონახვას აფხაზ სეპარატისტებთანაც, რუსეთთანაც და სამეგრელოს „ზვიადისტ“ ბელადებთანაც. მან თვითვე შესთავაზა ედ. შევარდნაძეს და პარლამენტის წევრებს – „მე მზად ვარ ეს თანამდებობა დავიკავო, რადგან აფხაზეთთანაც მაქვს გარკვეული კონტაქტები, თითქოს კარგი ურთიერთობა მაქვს ზუგდიდელ მეთაურებთანაც და რუსეთის წარმომადგენლობაშიაც ვიცნობ ზოგიერთს“ და დაასახელა გენერალი(?) პასტუხოვი, რუსეთის ოფიციალური წარმომადგენელი აფხაზეთში. თათბირის შემდეგ მე მივედი მასთან და ვუთხარი: „ძალზე მძიმე და საშიშ საქმეს კისრულობ!“ მან დაახლოებით ასე მიპასუხა: „დღეს ისეთი ვითარებაა, რომ თუ საჭიროა, თავიც უნდა გასწირო. იქ საქართველოს ბედი წყდება! (ეს სიტყვები მე ზუსტად მახსოვს). თანაც იმედი მაქვს, იქნებ როგორმე პასტუხოვი მოვტეხო, კარგად ვიცნობ, სენაკშიაც მყავდა ერთხელ. მაგრამ დღეს ყველაზე მთავარია იმ გადარეული „ზვიადისტების“ ჭკუაზე მოყვანა! კარგად ვიცნობ ქობალიასაც, ელიავასაც და იქნებ რამე გამომივიდეს!“

ისიც გავითვალისწინოთ, რომ ედ. შევარდნაძემ როდი მიატოვა ჟიული; იგი სამ-ოთხ დღეში ერთხელ, როგორც წესი, ჩადიოდა სოხუმში და ცდილობდა დახმარებოდა. დანიშვნის შემდეგ უ. შარტავა ცდას არ აკლებდა მდგომარეობის გამოსწორებას, ყველა მიმართულებით აქტიურად მოქმედებდა. მისი ინიციატივით და ხელმძღვანელობით სოხუმში შედგა თავდაცვის საბჭოს საგანგებო სხდომა, რომელსაც პოლიტიკური პარტიებისა და არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ და სწორედ აქ იქნა მიღებული შეთანხმების ტექსტი, რომელიც ბორის პასტუხოვმა წაუღო 25 ივლისს სოჭში მყოფ ელცინს, ხოლო 27 ივლისს აქ ხელი მოეწერა შეთანხმებას რუსეთს, საქართველოს და აფხაზეთს შორის ცეცხლის შეწყვეტის, აფხაზეთის ტერიტორიიდან მძიმე ტექნიკის გაყვანისა და კონფლიქტის ზონის ეტაპობრივად დემილიტარიზაციის შესახებ. ბევრი ამ შეთანხმებას „კაპიტულანტურს“ უწოდებს და ედ. შევარდნაძეს ლამის ქვეყნის ლალატში სდებს

ბრალს. მაგრამ ცხადია, რომ ეს ამჯერადაც რეალური ვითარების აბსოლუტური გაუაზრებლობაა. ცხადია, რომ სხვა გამოსავალი საქართველოს ხელისუფლებას აღარ ჰქონდა. ბევრი იმაშიაც ადანაშაულებს ხელისუფლებას, რომ მან შეასრულა სოჭის შეთანხმება და გაიყვანა მძიმე ტექნიკა, იმ დროს, როდესაც რუსეთს ეს არ გაუკეთებია. ესეც სისულელეა! ვთქვათ არ გამოგვეყვანა ის, რაც იმ დროისთვის დაგვრჩა აფხაზეთში. ეს რა საქმეს უშველიდა?! რა გვქონდა, რისი ამარა ვიყავით მაშინ? ამით გავუნევედით წინააღმდეგობას რუსულ ტანკებს და ავიაციას?

ხელისუფლებამ სხვა გზებიც სცადა. 28 აგვისტოს, მარიამობის დღესასწაულზე, კათალიკოს-პატრიარქის ილია II-ისა და ედ. შევარდნაძის ინიციატივით შედგა მრავალათასიანი შერიგების თავყრილობა ქუთაისში, ბაგრატიის ტაძარში. ამ ღონისძიებას მეც ვესწრებოდი ჩვენ გამოჩენილ მეცნიერთან და მოღვაწესთან ალექსანდრე (ლალე) ჯავახიშვილთან (ივანე ჯავახიშვილის ვაჟი) ერთად. აქ თავი მოიყარა მრავალმა ცნობილმა პიროვნებამ, ეროვნული მოძრაობის ლიდერებმა, აფხაზეთის დელეგაციამ არ-ის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე ლორიკ მარშანიას მეთაურობით. თითქოს რაღაც იმედი ჩაგვესახა და ამ დროს მოვიდა ცნობა, რომ გამსახურდიას მომხრე „ეროვნულმა გვარდიამ“ აიღო ხობი, სენაკი, მარტვილი, ერთმა ნაწილმა ფოთისკენ გაილაშქრა, მეორე-კი აღმოსავლეთისაკენ დაიძრა და სამტრედიას უახლოვდებოდა. ედ. შევარდნაძე რამდენიმე თანმხლებ პირთან ერთად, დაუყოვნებლივ გაფრინდა ფოთში, ხოლო ქუთაისის მაშინდელმა გამგებელმა თემურ შაშიაშვილმა თავი მოუყარა შინაგან ჯარებს, ქუთაისის მახლობლად და სენაკის აეროპორტში განლაგებული რუსული ჯარიც გამოიყვანა და აქედან დაახვეინა უკან „ზვიადისტებს“, ხოლო ფოთიდანაც ისინი გამორეკეს. მაგრამ აფხაზეთის პრობლემა ნაპრეზიდენტალის ბრძანებით მოქმედთა გამცემლურმა ოპერაციამ, მწვავედ გაართულა, რადგან ძირითადი ყურადღების გადატანა ხელისუფლებას სამეგრელოში დანყებული აჯანყების ჩახშობაზე მოუხდა.

შემდეგ იყო რუსეთთან კიდევ რაღაც მოლაპარაკებების მცდელობა, სეპარატისტთა შემოტევების მოგერიებაც, რაღაც

გარკვეული წარმატებებიც, მაგრამ სულ უფრო მეტად იძაბებოდა შინაგანი წინააღმდეგობები, რომელთა დაძლევა თანდათან ჭირდა... ბოლოს ყველაფერი დამთავრდა 27 სექტემბერს, როდესაც საპარატისტთა ფორმირებებმა აიღეს სოხუმი... სანამ გავაგრძელებ ამ ომის დასასრულის სხვა მხარეებზე ლაპარაკს, მინდა შევეხო ყველაზე მტივიწიულ და საშინელ ფაქტს, რომ აფხაზეთის პრობლემის ჩვენთვის ტრაგიკული დასასრული მნიშვნელოვანწილად ჩვენშივე მომზადდა. ზ. გამსახურდიას რეჟიმმა ჯერ კიდევ ხელისუფლებაში ყოფნისას დაუშვა აფხაზეთში რიგი შეცდომებისა და შეუწყო ხელი აქ ანტიქართულ ძალთა ორგანიზებას და გააქტიურებასაც (ამაზე იხ. ზევით), ხოლო უკვე დამხობის შემდეგ, გროზნოში ყოფნისას მან განაგრძო ეს ყოვლად გაუმართლებელი ქმედებები.

დღეს ყველასთვის კარგად არის ცნობილი, როგორ მოუწოდებდა ზ. გამსახურდია აფხაზეთში მცხოვრებ ქართველებს, არ მიეღოთ მონაწილეობა სახელისუფლებო (ე.ი. მისი გამოთქმით – „ხუნტის“) ჯარებთან ერთად სეპარატისტთა წინააღმდეგ ბრძოლებში, როგორი გაღიზიანებით საყვედურობდა თავის ხელქვეითებს, როცა მისთვის ცნობილი ხდებოდა, რომ ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა, და მით უფრო, სამეგრელოდან ვინმე იბრძოდა აფხაზეთის დასაცავად. როგორც აღვნიშნე, მაშინ ბევრი სოჭის შეთანხმების ხელმოწერას და აფხაზეთიდან მძიმე ტექნიკის გაყვანას „ლალატის ტოლფას“ ქმედებად აფასებდა, მაგრამ იგივე ხალხი რატომ არაფერს ამბობს იმაზე, რომ მებრძოლთა რაზმები ნაპრეზიდენტალის მომხრეებს გამოჰყავდათ ფრონტის წინა ხაზიდან, აშიშვლებდნენ თავდაცვის პოსტებს ყველაზე მძიმე სიტუაციებში, რაც „ლალატის ტოლფასი“ კი არ იყო, არამედ ყველაზე საშინელი ეროვნული ლაღატი.

იმ დროს, ე.ი. 27 სექტემბრის წინა დღეებში, სოხუმის მისადგომები დატოვეს ქართული შეიარაღებული ძალების ძირითადმა რაზმებმა და მშვიდობიანი მოსახლეობის უდიდესმა ნაწილმა. შემდეგ დღეებში აფხაზმა სეპარატისტებმა და მათმა მოკავშირეებმა აიღეს გულრიფში, ოჩამჩირე და გალი. ამასობაში ზოგად განკარგულებებს გროზნოდან ზუგდიდში მოჰყვა პირდაპირი განკარგულება, რომ ლოთი ქობალიას და აკაკი

ელიავას შეეყვანათ თავისი ძალები ოჩამჩირის რაიონში და სოფ. კინდლთან გადაეკეტათ გზა სოხუმისკენ მიმავალი სახელისუფლებო ჯარისთვის, ამავე დროს არ მიეცათ ლტოლვილებისთვის აქეთ წამოსვლის საშუალება. აი სწორედ ამის შედეგად აფხაზეთის სამხრეთ რაიონებიდან და თვით სოხუმიდან აყრილ მოსახლეობას მოუხდა კოდორის ხეობის უმძიმესი გზით, ჭუბერის უღელტეხილით თავის შველა. აქ დაიღუპა ოთხასზე მეტი მოხუცი, ავადყმოფი, ქალი და ბავშვი.

24 სექტემბერს ღამით გროზნოდან ზუგდიდში ჩამოვიდა თვით განდევნილი პრეზიდენტი და მაშინვე გასცა ბრძანება ოჩამჩირეს მისადგომებიდან გამოეყვანათ ძალების უმეტესობა და აქ დაეტოვებინათ მხოლოდ 2 ათასამდე კაცი, რომელსაც დაევალა არა მარტო არავითარ შემთხვევაში არ დახმარებოდნენ „ხუნტის“ რაზმებს სოხუმში, არამედ არ გამოეშვათ ისინი იქიდან.⁶³ ჩვენ თბილისში ყოველივე ამის შესახებ ყოველდღიური ინფორმაცია მოგვდიოდა, ხოლო უკვე ომის დამთავრების შემდეგ, ჩემთვის ცნობილი გახდა, რომ გამსახურდიას განკარგულებით მოიხსნა სოხუმის მისადგომებთან, კერძოდ სოხუმის თავზე აღმართულ მაღლობზე, ე.წ. „ფუნიკულიორზე“ მდგომი შენაერთი და 26-ში დილით სეპარატისტებმა უკვე აქედანაც დაუშინეს აფხაზეთის მთავარ ქალაქს.⁶⁴

და ბოლოს გავიხსენოთ ჟიული შარტავას ტელეფონით ლაპარაკი აღმოდებული სოხუმიდან ოჩამჩირეში მდგომ აკაკი ელიავასთან, შემდეგ ლოთი ქობალიასთან ზუგდიდში. ყველამ ხომ ნახა ტელეჩანანერი, როგორ ეხვეწებოდა ჟ. შარტავა – „მოდიო, გვიშველეთ, ლოთი, სოხუმს ვკარგავთ!“ მაგრამ იქიდან იყო ცალსახა პასუხი: „ვერ გავაკეთებთ, პრეზიდენტმა გვიბრძანა, არ წამოვიდეთ სოხუმში!“ და იქ, იმ დროს ხომ ედ. შევარდნაძეც იდგა. და აი, ამის მერე ჟიული შარტავა დაიღუპა. ედ. შევარდნაძემ უკანასკნელი თვითმფრინავით ძლივს მო-

⁶³ „სიმაღლე ზვიად გამსახურდიას შესახებ“, გვ. 208-213.

⁶⁴ ჩემი „ძირძველი ქართული მხარის – აფხაზეთის ისტორიის-თვის“, გვ. 132-133.

ახერხა ბაბუშერას აეროდრომიდან გამოფრენა.⁶⁵

არის თუ არა ამაში დამნაშავე აკაკი ელიავას და ლოთი ქობალიას „პრეზიდენტი“?! საქართველოს ისტორიაში საკმაოდ იყვნენ ბალავაშები და შადიმანები, მაგრამ დღესაც თუ აღმოჩნდებოდა ასეთი, ეს აღარ გვეგონა!

რაც შეეხება ზოგადად აფხაზეთში მიმდინარე საბრძოლო მოქმედებათა ჩემუელ შეფასებას, მე ეს გავაკეთე ჯერ კიდევ 2008 წელს აფხაზეთისადმი მიძღვნილ ჩემს საგანგებო ნაშრომში.

უპირველეს ყოვლისა, მე შევეხე თვით ამ ე.წ. „ომის“, „საქართველო-აფხაზეთის ომის“ სახელწოდებას. იქ მომხდარი მოვლენები, ჩემი ანალიზის საფუძველზე, იყო აფხაზეთის მოქალაქეთა მხოლოდ მცირე ნაწილის აჯანყება საქართველოს წინააღმდეგ. მაგრამ ვინ შეუწყო ხელი აფხაზეთში სეპარატიზმის წარმოქმნას, გაძლიერებას და მის აგრესიულ ძალად ქცევას? რასაკვირველია, ეს იყო რუსეთი, ჯერ მეფის, შემდგომში საბჭოთა რუსეთი, ხოლო როცა საბჭოთა კავშირმა რღვევა იწყო და საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა, რუსეთის ეს რეაქციული ძალები გააქტიურდნენ, უფრო შემტევნი გახდნენ ლა სწორედ ისინი უწყობდნენ ხელს მის ანტიქართულ ძალად ქცევას, თანაც ეს ძალები სეპარატისტებს, როცა საჭირო იყო, ამარაგებდნენ მძიმე ტექნიკით, ეხმარებოდნენ, აგზავნიდნენ აქ გამოცდილ ოფიცრებს, „კაზაკებს“, ვითომ მოხალისეებს, რეალურად კი – დაქირავებულ მეომრებს. ამრიგად თავისი ძირითადი სანყისით აჯანყება, თანდათან იქცა ომად, ომად საქართველოსა და რუსეთს შორის.

საინტერესო მონაცემებს მივაგენი ამას წინათ ინტერნეტის მეშვეობით ელექტრონულ ენციკლოპედიაში „ვიკიპედიაში“. აქ აღწერილია გასული საუკუნის 90-იან წლებში ჩეჩნეთში მიმდინარე მოვლენები, კერძოდ ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის ჯოჰარ დუდაევის მეთაურობით. ქვეთავში „ჩეჩნეთი და რუსეთის ფედერაცია“ არის ასეთი აბზაცი: „Чеченцы и

⁶⁵ ზ. პაპასქირი, ნარკვევები..., ნაკ. II, გვ. 414-421; იხ. ჩემი წერილი: „ვთქვათ ბოლოს და ბოლოს სრული სიმართლე“, ვ. რცხილაძე, ახალი კრებული, 2008, გვ. 116-123.

представители других северокавказских республик в 1992 г. воевали в мятежной Абхазии против грузинской армии в составе сил Конфедерации горских народов Кавказа, командовал ими Шамиль Басаев, а вооружали и обучали их российские офицеры“ (www.wikipedia.org).

იგივე ამბავი ბევრად ადრე მიაშობო ცნობილმა აზერბაიჯანელმა მწერალმა ჩინგიზ აბდულაევმა, რომელიც ამასთან ყოფილა რუსეთის შინაგანი კრიმინალური ძალების წინააღმდეგ მებრძოლი სპეციალური ორგანიზაციის თანამშრომელი.

მაშასადამე ის მოვლენები, რომლებიც 90-იან წლებში აფხაზეთში განვითარდა, არ აღმოჩნდა მარტო ლოკალური აჯანყება – ეს იყო საქართველოს წინააღმდეგ ომი, რომელშიაც გაერთიანდნენ და დაირაზმნენ აფხაზი სეპარატისტები და აფხაზეთში მცხოვრები ანტიქართული ეთნიკური ჯგუფები (გავიხსენოთ „ბაგრამიანის ბატალიონი“), კავკასიის მთიელ ხალხთა კონფედერაცია, რომლის შიგნით მოქმედებდნენ კრიმინალური ფინანსიური ჯგუფები და, რაც მთავარია, რუსეთის იმპერიის ყველა რეაქციული ძალები.

და ამ მძლავრი და დიდი სამხედრო პოტენციალის წინააღმდეგ როგორი საქართველო აღმოჩნდა? საბჭოთა სისტემიდან ახლად გამოსული, ეკონომიურ საძირკველს მოკლებული, შინაგანი წინააღმდეგობებით დანაწევრებული, ორგანიზებულ, რეგულარულ არმიას, სათანადო შეიარაღებას და რესურსებს მოკლებული ქვეყანა.

როდესაც აღნიშნული ომი იწყებოდა, როცა საქართველოს ხელისუფლება თავის ხელქვეით, განუყოფელ რეგიონში წესრიგის დასამყარებლად საჭირო ღონისძიებებს ანხორციელებდა, მიუხედავად უკვე მაშინ ჩეჩენთა მტრულ განწყობათა და, რაც მთავარია, რუსეთის მიერ აშკარა ნამქეზებლური ქმედებებისა, მაინც ვერავინ იფიქრებდა, რომ ასე ღიად და აქტიურად იმოქმედებდნენ ყველა ეს ძალები.

უნდა შევხვო კიდევ ორ მომენტს, რომელსაც მავანნი ხელისუფლების და კერძოდ შევარდნაძის შეცდომად მიიჩნევენ. ორიოდე დღის წინ (2010 წ. სექტემბრის შუა რიცხვებში) ერთ-ერთ სატელევიზიო გადმოცემაში სრულიად აშკარად გახშიან-

და, რომ ე.წ. დსთ-ში („დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში“) საქართველოს შესვლის დაგვიანება იყო შეცდომა; საქართველოს დსთ-ში შესვლას ხელისუფლება, კერძოდ ედ. შევარდნაძე რომ შემოთავაზებისთანავე დათანხმებოდა, შეიძლებოდა აფხაზეთის დაკარგვა თავიდან აგვეცდინა. რასაკვირველია, ასეთი ნაბიჯი საქართველოზე რუსეთის ზეწოლას შეანელებდა და გარკვეულ ეტაპზე ეს ჩვენს სასარგებლოდ იმოქმედებდა, მაგრამ ეს ვითარებას კარდინალურად არ შეცვლიდა, ანტიქართული ძალები თავის ძირითად განზრახვაზე ხელს არ აიღებდნენ. რაც მთავარია, უნდა გავითვალისწინოთ ის, თუ რა მძაფრი წინააღმდეგობა ხვდებოდა ქართულ საზოგადოებაში, სხვადასხვა პოლიტიკურ პარტიებში დსთ-ში შესვლის ყოველგვარ მცდელობას. რა, ამ განწყობისთვის ედ. შევარდნაძეს ანგარიში არ უნდა გაენია?! ეს ხომ გამოიწვევდა ძალთა დაპირისპირებას თბილისში, პარლამენტის შიგნით და აფხაზურ პრობლემაზედაც მხოლოდ უარყოფითად იმოქმედებდა.

დსთ-ში შესვლის საკითხი მოგვიანებითაც დაისვა, უკვე აფხაზეთის დაკარგვის შემდეგ, როდესაც გამსახურდიას მომხრეებმა კვლავ განახორციელეს თავისი ანტიქართული ქმედებები, აიღეს ქ. ფოთი და ჩეჩნების, „კაზაკების“ და სხვათა დამხმარე ძალებით, დუდაევის სურათების ფრიალით და კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ჯვარედინად გადახაზული პორტრეტებით აღმოსავლეთისაკენ დაიძრნენ. ცხადი იყო, რომ იმ დროს ხელისუფლებას არანაირი ძალა არ ჰქონდა ფოთის განთავისუფლებაზედაც ეზრუნა და აღმოსავლეთ საქართველოსთვისაც აეცდინა აჯანყებულთა შემოტევა. ქვეყანა კატასტროფის წინაშე იმყოფებოდა. ედ. შევარდნაძემ კვლავ ელცინს მიმართა და წინასწარ გადაწყვიტა ამჯერად დათმობაზე წასულიყო, რის გამოც გაემგზავრა მოსკოვში დსთ-ის მეთაურთა თათბირზე. და რა მივიღეთ: ელცინმა და რუსეთის ფედერაციის თავდაცვის მინისტრმა პაველ გრაჩოვმა მას დაუდეს წინ საქართველოს რუკა, რომელზედაც საქართველო გაყოფილი იყო ორად და ელცინმა შესთავაზა: შენ დარჩი აღმოსავლეთ საქართველოში და გამსახურდია იჯდეს დასავლეთშიო. ედ. შევარდნაძე, ცხადია, ამას არ დაეთანხმა და გამოსვლისას კარიც-კი

გამოიჯახუნა. მე ეს მაშინ მიაშინა სანდრო კავსაძემ და ავთან-
დილ მარგიანმა (პრემიერ-მინისტრის მოადგილე), მერე-კი ედ.
შევარდნაძის „მემუარებში“ წავიკითხე (გვ. 432-435).

მაგრამ დიპლომატიურმა ალლომ ამჯერადაც არ უმტყუ-
ნა ედ. შევარდნაძეს, მან გაითვალისწინა უკვე მაშინ წარმოქ-
მნილი წინააღმდეგობანი რუსეთსა და უკრაინას (მიმართა დახ-
მარებისთვის უკრაინის პრეზიდენტს ლეონიდ კრავჩუკს, რო-
მელმაც დაგვახმარა „შავი ზღვის ფლოტი“ და ამ გზით განთა-
ვისუფლდა ფოთი, ხოლო რამდენიმე დღეში ჩვენი ერთ-ერთი
სარდლის დავით თევზაძის ძალისხმევით, ზუგდიდიდანაც განი-
დევნენ „ზვიადისტები“. აი მაგალითი კვლავ ქვეყნის ლალატი-
სა, დსთ-ში შესვლის ძალზე საეჭვო შეღავათისა და ედ. შევარ-
დნაძის ენერგიული და გააზრებული ქმედებებისა.

მეორე საკითხიც რუსეთთან ურთიერთობას ეხება,
ოლონდ უფრო ცოტა ადრეული დღეებით თარიღდება, კერძოდ
15-16 სექტემბერს მოხდა, როდესაც ზ. გამსახურდიამ, უკვე
თავისი ჩამოსვლის შემდეგ, შეიარაღებული ფორმირებები გუ-
რიაში შეიყვანა, რითაც ისარგებლეს სეპარატისტებმა, სასწრა-
ფოდ დაიკავეს სოხუმის მახლობლად საკმაოდ მნიშვნელოვანი
პუნქტები. საქართველოს უკვე ორ ფრონტზე უზღებოდა
ბრძოლა და, გარდა ამისა, მას ემუქრებოდა მძიმე ეკონომიური
ბლოკადა. ედ. შევარდნაძემ კვლავ რუსეთს მიმართა, კერძოდ
ადლერში მყოფ რუსეთის ფედერაციის თავდაცვის მინისტრს
პაველ გრაჩოვს. 17 სექტემბერს ედ. შევარდნაძე გია ყარყარაშ-
ვილის და ირაკლი ბათიაშვილის თანხლებით ჩავიდა ადლერში
და აქ მიიღო მოულოდნელი წინადადება: „ყოველმხრივ დაგეხ-
მარებით, ოლონდ აფხაზეთში უნდა შევიყვანოთ რუსული არ-
მიის ორი სრულფასოვანი დივიზია“(!). ასეთ წინადადებას მა-
შინვე წინააღმდეგენ ყარყარაშვილი და ბათიაშვილი, არ დაე-
თანხმა მას არც ედ. შევარდნაძე. როგორც, სრულიად დამაჯე-
რებლად ხსნის ასეთ რეაქციას ედ. შევარდნაძე, ორი დივიზიის
აფხაზეთში შემოყვანა ნიშნავდა არა მარტო აფხაზეთის, არა-
მედ ფოთის, სენაკის, ზუგდიდის დაკარგვას და საქართველოს
ძირითადი ნაწილის სრულ ბლოკადაში მოქცევას.⁶⁶

⁶⁶ ედ. შევარდნაძე, მემუარები, გვ. 424-426.

მაგრამ არის ისეთი აზრიც, რომ ასეთი უარყოფა გრაჩოვის წინადადებისა, იყო შეცდომა,⁶⁷ თუმცა, ვინც ამ მოვლენებს მთლიანობაში და, რაც მთავარია, საქართველოს საერთო ინტერესების გათვალისწინებით გაიაზრებს, უდავოდ უნდა მივიღეს დასკვნამდე, რომ აქ არავითარი შეცდომა არ იყო და ასე შეფასდა ეს ქმედება მაშინ.

რა როლი შეასრულა ყოველივე ზემოაღწერილში ედ. შევარდნაძემ? უპირველეს ყოვლისა მე უნდა გავიმეორო, რომ მაშინ მას ხელისუფლებაში ჯერ არ ჰქონდა ისეთი ძალა და უფლება, რომ გადაენწყვიტა საკუთარი შეხედულებისამებრ იმ დროს წამოჭრილი უმძიმესი საკითხები. გარდა ამისა მას ჰქონდა უშუალო ურთიერთობები გორბაჩოვთან, ელცინთან, მათგან გარკვეული მხარდაჭერის შეპირებებსაც ლეზულობდა, დრო და დრო თითქოს დახმარებაც მოსდიოდა და ალბათ თავიდან ვერც იმას წარმოიდგენდა, რომ საერთაშორისო ძალების თვალწინ, რუსეთი ასეთ აგრესიას განახორციელებდა. რაც მთავარია, ვითარება გამოუვალი იყო: რუსეთიდან მომავალი რკინიგზის უსაფრთხოების დაცვა სრულიად აუცილებელი იყო, ამას მოითხოვდა არა მარტო საქართველოს ინტერესები, რუსეთის, აზერბაიჯანის, სომხეთის ინტერესებიც და აფხაზეთის მაშინდელი ლიდერიც ხომ ამას თითქოს ეთანხმებოდა. ალბათ ედ. შევარდნაძე ვერც იმას იფიქრებდა, რომ ნაპრეზიდენტალი გამსახურდია და მისი მიმდევარნი ასეთ აკშარა ლალატს იკისრებდნენ.

ამას გარდა, უთუოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ომის მსვლელობაშიაც ედ. შევარდნაძის ქმედებები, მისი ფრთხილი, დიპლომატიური ურთიერთობები რუსეთის ლიდერებთან, იყო სწორი და გააზრებული ქმედებები და შეუძლებელია იმის უარყოფა, რომ სწორედ ასეთი სვლებით ედ. შევარდნაძემ მიაღწია შედარებით ნაკლებ სისხლისღვრას და მსხვერპლს, ვიდრე ეს მოსალოდნელი იყო სხვების ხელში.

სანამ მაშინდელი ისტორიის ამ უმძიმესი მოვლენების განხილვაზე დავსვამდი წერტილს, მინდა შევეხო კიდევ ორ ეპიზოდს, რომლებიც ედ. შევარდნაძეს უკავშირდებიან.

⁶⁷ ზ. პაპასქირი, ნარკვევები..., ნაკ. II, გვ. 416.

ჯერ კიდევ აფხაზეთის ომის დამთავრებამდე ჩვენ აშკარად ვხვდებოდით, რომ სულ უფრო იძაბებოდა ურთიერთობა ერთი მხრივ ჯაბა იოსელიანსა და თენგიზ კიტოვანს და მეორე მხრივ ედ. შევარდნაძეს შორის. მე ვერ ვიტყვი, რა იყო ამ დაპირისპირების კონკრეტული მიზეზები, მაგრამ ეს ანტაგონიზმი აშკარად ჩანდა. ბოლოს, 14 სექტემბერს შევარდნაძემ მოითხოვა ამ ორი პიროვნების წასვლა პოლიტიკური ასპარეზიდან; პარლამენტის უმრავლესობამ მხარი ედ. შევარდნაძეს დაუჭირა. მაგრამ, რადგან ის ორნი, განსაკუთრებით თ. კიტოვანი, არ თმობდნენ პოზიციებს, შევარდნაძემ გააკეთა განცხადება პარლამენტის თავმჯდომარისა და სახელმწიფო მეთაურის თანამდებობებიდან გადადგომის შესახებ. როგორც-კი ამის შესახებ ცნობილი გახდა საზოგადოებისთვის, ყოფილი „იმელის“ შენობის წინ (აქ მაშინ განლაგებული იყო პარლამენტი) თავმოყრა იწყო აუარებელმა ხალხმა. გადაიჭედა რესპუბლიკის მოედანი, გადაიკეტა რუსთაველის გამზირი. ხალხი ხმამაღლა მოითხოვდა შევარდნაძეს უკან წაეღო თავისი განცხადება. ბოლოს, პარლამენტის წინ ქვაფენილზე ხალხმა დაიწოქა კიდევ! ამ დროს ჩვენ, პარლამენტის და სხვადასხვა კომისიების წევრები შეკრებილნი ვიყავით თავმჯდომარის კაბინეტში და იგივეს მოვითხოვდით მისგან. უცბად დერეფნიდან რაღაც ხმაური მოისმა, გაიღო კარი და კაბინეტში შემოვიდა საქართველოში იმ დროს ცნობილ ქალბატონთა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ჯგუფი, რომელსაც მოუძღვოდა სოფიკო ჭიაურელი, ხოლო ჯგუფიდან დამამახსოვრდა მზექალა შანიძე, იზა ორჯონიკიძე, გურუდა გაბუნია... მათ კიდევ უფრო მძაფრად და კატეგორიულად მოითხოვეს ედ. შევარდნაძისგან გადადგომის განცხადების უკან წაღება. ამავე დროს მას შეატყობინეს, რომ ამავე თხოვნით მას მიმართავს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II და ედ. შევარდნაძემ უარპყო თავისი გადადგომა. კონფლიქტი იმ ხანად მოგვარდა.

მეორე ეპიზოდი უშუალოდ სოხუმის დაცემას უკავშირდება. როდესაც უკვე დაკარგული სოხუმიდან ედ. შევარდნაძე, თავისი თანმხლები პირებით, დიდი გაჭირვებით თბილისში დაბრუნდა, იგი იგონებს, რა საშინელ განცდას ჰყავდა იგი შეპყრობილი, ისე რომ პარლამენტშიაც არ აპირებდა წასვლას.

მაგრამ, როდესაც პარლამენტიდან, რამდენიმე ადამიანმა მას მიაკითხა, იგი წავიდა. ჩვენ მას ასევე ძალზე გულგატეხილები ველოდებოდით სხდომათა დარბაზში. შემოვიდა ედ. შევარდნაძე და მოხდა უჩვეულო ამბავი: მთელი დარბაზი ფეხზე იდგა და ოვაციით შეხვდა. რასაკვირველია ეს არ იყო საზეიმო ან გამარჯვების ტოლფასოვანი ოვაცია, მაგრამ ყველა ტაშს უკრავდით, ისეთებიც კი, ვინც მის მიმართ არ იყო დიდი სიმპატიით განწყობილი. ეს ტაშისცემა იყო მადლიერების გამოხატვა იმისთვის, რომ ის ბოლომდე იდგა ძირძველი ქართული მიწის – აფხაზეთის დაცვის ხაზზე. ჩვენ ხომ იმ დროს ნანახი გვქონდა უკვე ის ტელეფირი, რომელზედაც უკანასკნელი წუთები იყო აღბეჭდილი ჟიული შარტავასი და იქვე ხომ გაუნძრევლად ედუარდ შევარდნაძეც იდგა.

მე ეს ორი ეპიზოდი მოვიტანე აქ, რათა ყველასთვის გასაგები გახდეს, როგორი იყო მაშინდელი საზოგადოების (ცხადია „ზვიადისტთა“ გამოკლებით) განწყობა ედ. შევარდნაძის მიმართ. ცხადია, რომ ჩვენ ყველანი უდიდესი იმედით ვუყურებდით ედ. შევარდნაძეს და ეს იმედი მთლიანად გაგვიმართლდა შემდგომ წლებში.

ძირითადი დასკვნები და საბოლოო შეფასებები

გარკვეული პირადი მიზეზების გამო, მე საკმაოდ დროით შევწყვიტე ჩემი თავისებური მოგონებების წერა. ამ ხნის მანძილზე როგორც მასმედიაში, ისე საზოგადოებაში, მუდმივად ისმის კამათი, აზრთა ურთიერთდაპირისპირება, უარყოფითი თუ დადებითი შეფასებები როგორც განვლილი დროებისა, ისე ჩვენი დღევანდულობის, საერთაშორისო ვითარებისა, თუ მომავლისაკენ მიმავალი გზებისა, ასევე ცალკეულ მოღვაწეთა დახასიათების გარშემო დებატები... მე ამას ყველაფერს ვუკვირდებოდი, თვალს ვადევნებდი თუ ყურს ვუგდებდი, ვიზირებდი, ან უარეყოფდი... ხან დადგებოდა მომენტი, რაღაც აღმაშფოთებდა, წონასწორობიდან გამომიყვანდა, კალამს ხელში ამატაცებინებდა, მაგრამ ვახერხებდი თავის დაოკებას, ვჩერდებოდი. მეორე მხრივ, იყო ისეთიც რაც მომწონდა, მახარებდა და ვფიქრობდი – ღირს ამის მერე მეც ვწერო, ჩემი მოსაზრებები ვაფიქსირო?!

აი, არც ისე დიდი ხნის წინ მე მივიღე მონუმენტური წიგნი სათაურით „შევარდნაძე“, რომლის რედაქტორ-გამომცემელია **ნუგზარ ფოფხაძე**. წიგნის გამოცემის თარიღად აწერია 1998 წ., მაგრამ მე ის მხოლოდ 2010 წელს შემხვდა. წიგნში თავმოყრილია სხვადასხვა თაობის და ქვეყნის 74 ავტორის – გამოჩენილი პოლიტიკოსების, მეცნიერების, შემოქმედების, საზოგადო მოღვაწეების შეხედულებანი **ედუარდ შევარდნაძის** შესახებ, მათ მიერ მისი პიროვნებისა და ღვაწლის შეფასება. აქ ისეთი დიდებული სახელებია თავმოყრილი და ყველა მათგანის აზრი ისეთი ზეამაღლებულია, რომ მე კვლავ დამეუფლა განწყობა – „ამათ მერე მე რაღა უნდა ვთქვა?! რაღა საჭიროა ჩემი – რიგითი პიროვნების შეფასება? მას ვინღა მიაქცევს ყურადღებას?!“ ამასთან გამეხარდა კიდევ: „რა, ახლაც ამოიღებენ ხმას ვიღაც უგვანო პიროვნებები და კიდევ გაბედავენ რაიმეს უარყოფითის თქმას იმ კაცზე, ვინც დალოცა საქართვე-

ლოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ, ვისაც უდიდესი პოლიტიკოსის რეიტინგი მიანიჭეს მსოფლიოს უმაღლესი რანგის სახელმწიფო მოღვაწეებმა, ვის წინაშე ქედს იხრიან ჩვენი ერის ისეთი დიდი წარმომადგენლები, როგორიცაა თუნდაც **ჭაბუა ამირეჯიბი** და მასთან ერთად სხვანი და სხვანი!

მაგრამ, ჯერ ერთი, უკადრისთა გამოხდომები კვლავ არ ცხრება და გარდა ამისა, მეც ვერ ვიოკებ მისწრაფებას ჩემი ვთქვა ამ დიდებულ პიროვნებაზე, მით უფრო, რომ მეც მაქვს სათქმელი და თუ ბევრს ვერა, ზოგ რამეს მეც დავუმატებ მის პორტრეტს.

ძალიან ხშირად ედ. შევარდნაძის მიმართ ისმის ბრალდებები, რომ მან გამოზარდა დღევანდელი ხელისუფლების მეთაურები, რომ ისინი მისი „დასმულები“ არიან. ეს, ცხადია, მომდინარეობს ოპოზიციის მხრიდან და თავის ამ დანაშაულს თვით ედ. შევარდნაძეც აღიარებს. ამასთან ასეთ ბრალდებებს მუდმივად მოსდევს ავად ხსენება იმ ორგანიზაციისა, რომელშიაც თავდაპირველად გამოჩნდნენ ეს ლიდერები ე.წ. „ნაციონალური მოძრაობისა“, ე.ი. „მოქალაქეთა კავშირისა“. საქმე იქამდეც მივიდა, რომ ზოგიერთნი დღეს მაღავენ, რომ ოდესღაც ამ კავშირის წევრები იყვნენ. მე არ ვაპირებ ამჟამად იმ მოვლენების განხილვა-შეფასებას, რაც ხდებოდა „მოქალაქეთა კავშირში“ მისი არსებობის უკანასკნელ წლებში, რა ტრანსფორმაცია განიცადა მან. ეს საკმაოდ ზუსტად და დამაჯერებლად აქვს გაკეთებული ცნობილ პუბლიცისტსა და მწერალს **გია ლომაძეს** თავის წიგნში „ენითხუროები“ (თბილისი, 2000),⁶⁸ მაგრამ მე მინდა წარმოვადგინო რეალური და სრული ისტორია თვით ამ კავშირის დაარსებისა და მოღვაწეობისა, რამდენადაც ვიყავი მისი ერთ-ერთი დამაარსებელი და წევრი 2004 წლამდე.

1993 წ. საქართველოში და განსაკუთრებით თბილისში უაღრესად მძიმე ვითარება იყო: შეიარაღებული ბანდების აუ-

⁶⁸ ეს პოოცესები ასახულია აგრეთვე წიგნში – „ოთხი დღე, რომელმაც შეძრა საქართველო“, „ლიტერატურული საქართველოს“ და „მართალი გაზეთის“ ერთობლივი ჟურნალისტური გამოძიება, თბ., 2002.

ლაგმავი დატაცება, ბინების დაყაჩაღება... ღამის საათებში კაცი ქუჩაში გასვლას ვერ ბედავდა; უტრანსპორტობა, ტოტალური უსინათლობა... უმძიმესი იყო ქალაქის ეკონომიური მდგომარეობაც – ცარიელი მაღაზიები, რაიონებიდან ვერ შემოდის ვერანაირი პროდუქტი. ჩვენ ყოველივე ამას ვხედავდით, ვითმენდით, მაგრამ აშკარა იყო, რომ სახელმწიფო საბჭომ, შემდეგ პარლამენტმა, უშიშროების სამსახურის ორგანოებმა რაღაც ზომები უნდა მიიღონ.

და აი, ასეთ ვითარებაში 1993 წ-ის სექტემბრის დასაწყისში მე დამირეკეს და გადმომცეს ცოტა ხნის წინ შექმნილი საზოგადოება „თბილისელის“ პრეზიდენტის, ჩემი ძველი მეგობრის დავით ციციშვილის (ციცკას) თხოვნა – მეორე დღეს მასთან ოფისში მივსულიყავი. მივედი (გრიბოედოვის ქუჩის ასახვევში), იქ დამხვდნენ ამ საზოგადოების და იქვე განლაგებული კულტურის ფონდის წევრები. დ. ციციშვილმა მოკლედ აღნუსხა რა ვითარებაა ქალაქში, აღნიშნა, რომ საზოგადოებაშიაც და მთავრობაშიაც მომწიფდა აზრი, რომ ვითარების გამოსწორების ინიციატივა თავის თავზე უნდა აიღონ თვით თბილისის მოქალაქეებმა და მაშასადამე საზოგადოება „თბილისელმა“. მან ხაზი გაუსვა, რომ ამ წინადადებით მას მიმართა სახელმწიფოს მეთაურმა ედ. შევარდნაძემ და ეს აზრი გაიზიარა და აკურთხა კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II, რომელიც არჩეული იყო საზოგადოება „თბილისელის“ საპატიო თავმჯდომარედ. ჩვენ ყველანი დავეთანხმეთ.

ორი დღის შემდეგ, უკვე ფილარმონიის დარბაზში შეიკრიბა საზოგადოება „თბილისელის“ საერთო კრება და მოწვეული სტუმრები. ეს უკვე საკმაოდ ხალხმრავალი შეკრება იყო, რომელმაც ასევე ერთხმად მიიღო დადგენილება, რომ შეიქმნას საგანგებო ორგანიზაცია, რომელიც მხარში ამოუდგება ხელისუფლებას და პირველ რიგში სახელმწიფოს მეთაურს, ქალაქში და მის შემოგარენში წესრიგის დამყარების საქმეში. მიღებული დადგენილებით, ეს ახალი ორგანიზაცია უზრუნველყოფს დახმარებას სახელმწიფოს მეთაურის იმ ბრძანებულების განხორციელებაში, რომელიც ქვეყანაში აწესებდა საგანგებო მდგომარეობას. თუმცა, აქვე იყო აღნიშნული, რომ „მოქალაქეთა კავ-

შირი“ არ აიღებდა თავზე პოლიციურ ფუნქციებს, მაგრამ ყოველმხრივ დახმარებას გაუწევდა ამ ორგანოებს.

იმავე სხდომაზე არჩეულ იქნა „მოქალაქეთა კავშირის“ თავმჯდომარედ ედ. შევარდნაძე. არსებითად ეს კავშირი შეიქმნა როგორც სახელმწიფოს მეთაურის (შემდეგ პრეზიდენტის) მხარდამჭერთა ორგანიზაცია, პარტია. აქვე უნდა ხაზი გაუსვა, რომ „მოქალაქეთა კავშირში“ არსებითად შევიდა ყველა ის, ვინც თავის დროს გაერთიანდა „საზოგადოებრივ მოძრაობა – დამოუკიდებელ საქართველოში“. აქ იყვნენ ჭაბუა ამირეჯიბი, ზაზა კახიანი, ლალი ჯავახიშვილი, აკაკი ბაქრაძე, გურამ ფანჯიკიძე, ო. ჯაფარიძე, ჯ. ჩარკვიანი, რ. ამაშუკელი, ნოდარ კაკაბაძე და სხვანი (ყველას ვერ ჩამოთვთვლი – ნუ მინყენენ), ე.ი. კვლავ თბილისის გამორჩეული ელიტა. ამავე სხდომაზე არჩეულ იქნა „მოქალაქეთა კავშირის“ საბჭო, რომლის თავმჯდომარედ (როგორც შემდეგ უწოდებდნენ – სპიკერად) არჩეულ იქნა დავით ციციშვილი, მის მოადგილედ კი პროფ. გურამ თევზაძე. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სანამ კავშირის თავმჯდომარე იყო დ. ციციშვილი (ე.ი. 1995 წ-მდე) ამ ორგანიზაციას ძველებურად ეწოდებოდა საზოგადოება „თბილისელი“.

1993 წ. 29. IX გამოქვეყნდა საქართველოს რესპუბლიკის პრემიერ-მინისტრის ოთარ ფაცაციათა ბრძანებულება (№732), რომლითაც შეიქმნა ქ. თბილისის „მოქალაქეთა კავშირის“ საგანგებო ოპერატიული საბჭოს შტაბი 21 კაცის შემადგენლობით ოთარ ფაცაციათა ხელმძღვანელობით, რომელსაც ევალებოდა კავშირის მოქმედების კოორდინაცია.⁶⁹

ეს კავშირი ძალიან მალე ამოქმედდა.

ამრიგად, „მოქალაქეთა კავშირის“ რეალური დამფუძნებელი იყო ქალაქ თბილისის გამორჩეული მოქალაქე, ცნობილი ქველმოქმედი და მოღვაწე დავით ციციშვილი, რომლის პიროვნულ ღირსებათა ამ მხარეს საგანგებო შეფასება მისცა ჩვენმა დიდებულმა მოქანდაკემ მერაბ ბერძენიშვილმა, კულტურის ფონდის პრეზიდენტმა: „შემოიკრიბა რა თავის გარშემო თბილისის ინტელიგენცია, თბილისელი მოქალაქენი, რომლებსაც

⁶⁹ სრული ტექსტი გამოქვეყნებულია გ. ლომაძის დასახელებულ წიგნში, გვ. 7-9; აქვეა შტაბის სრული შემადგენლობა.

უყვართ თავისი დედაქალაქი, დააარსა საქველმოქმედო ორგანიზაცია „თბილისელი“, ერთ მუშტად შეკრა ხუთი ათასი თბილისელი და კეთილშობილური, ვაჟკაცური საქმისთვის დარაზმა. საზოგადოებამ უაღრესად ეროვნული, დიდი საქმეები აკეთა“...

როგორც აღვნიშნე იმ დროს საქართველოში უმძიმესი მდგომარეობა იყო და „მოქალაქეთა კავშირის“ წინაშე უპირველეს ამოცანად დაისვა ქვეყნის დედაქალაქში წესრიგის, კანონიერების აღდგენა, შეიარაღებულ უკანონო ფორმირებათა თავგასულობის აღაგმვა. ეს ამოცანა დასვა „მოქალაქეთა კავშირის“ წინაშე მისი საგანგებო საბჭოს გაფართოებულ სხდომაზე ო. ფაცაციაშვილმა. მისი გამოსვლის ძირითადი აზრი იყო, რომ „კავშირის“ შემადგენლობა იმდენად პრესტიჟულია, მასში გაერთიანებული არიან ისეთი ცნობილი ადამიანები, რომ თუ ისინი აქტიურად გამოვლენ ასპარეზზე, მოუწოდებენ თანამოქალაქეებს წესრიგისაკენ, კანონიერების დაცვისკენ, არ შეიძლება თბილისელებმა და საერთოდ ქართველებმა მათ არ დაუჯერონ და ერთობლივი ძალით არ აღდგენენ ამ ეროვნული საქმის განხორციელებისათვის. ამავე მოწოდებით მოგვმართა რამდენიმე დღის შემდეგ სახელმწიფოს მეთაურმა ედ. შევარდნაძემაც, და „მოქალაქეთა კავშირი“ ამოქმედდა.

ცხადია, ჩვენ ცარიელა ხელებით აბა რას გავაკეთებდით, მაგრამ პირველი დანოლა მოვახდინეთ სამართალდამცავ ორგანოებზე და ადგილობრივ ხელმძღვანელებს მოვთხოვეთ მობილიზაცია, თანამშრომელთა მიმართ მეტი მომთხოვნელობა, პოლიციის რაიონულ და საქალაქო ორგანოებში მკაცრი რეჟიმის დანერგვა და, რაც მთავარია, უკომპრომისო ბრძოლა ყოველგვარ წესრიგის დამრღვევთა მიმართ. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ „მოქალაქეთა კავშირის“ შემადგენლობამ მართლაც გარკვეული ზემოქმედება მოახდინა სამართალდამცავ ორგანოებზე და ძალიან მალე მათი ქმედებები გააქტიურდა. უსათუოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენ იმთავითვე მხარში დაგვიდგნენ შინაგან საქმეთა და იუსტიციის მაღალჩინოსნები. ასე მაგალითად, მე უშუალო მონაწილე ვიყავი იმისა, რა აქტიურად ჩაებნენ ამ საქმეში უშიშროების სამსახურის მაშინდელი ხელმძღვანელები ანზორ მაისურაძე, ავთანდილ იოსე-

ლიანი, შინაგან საქმეთა მინისტრის მოადგილე ჯიმი მიქელაძე, საქალაქო სასამართლოს თავმჯდომარის მოადგილე ავთო კობახიძე... უნდა ითქვას ისიც, რომ ჩვენ ზენოლას გარკვეული დროით ერთგვარად დაემორჩილა ჯაბა იოსელიანიც და მალე თბილისიდან გაქრა „მხედრონელების“ ერთი ნაწილი, ხოლო ვინც დარჩა, ეს იყო ამ გაერთიანების უფრო შეგნებული და სწორად მოქმედი ნაწილი, რომელიც სამართალდამცავ ორგანოებს ამოუდგა გვერდში.

ქალაქში თანდათანობით წესრიგის დამყარებას, კანონიერების განმტკიცებას მოჰყვა ეკონომიკური ვითარების გამოსწორებაც. ჯერ გარეუბნებიდან, მერე უფრო შორეული სოფლებიდან დაიწყეს პროდუქტების შემოტანა და ამ პროცესში, სამთავრობო ორგანოებთან ერთად, აქტიურად იყო ჩაბმული „მოქალაქეთა კავშირიც“. ჩვენ დავდიოდით ჯერ თბილისთან ახლომდებარე სოფლებში (კოჯორი, ტაბახმელა, მცხეთა...), შემდეგ უფრო შორს მდებარე მეურნეობებს ვაკითხავდით (ქარელი, ტყვიავი, კარალეთი...), კახეთსაც-კი ვეწვიეთ. ძალიან მნიშვნელოვანი როლი ამ მიმართულებით შეასრულა ქვემო ქართლის გუბერნატორად დანიშნულმა ლევან მამალაძემ, რომელიც „მოქალაქეთა კავშირის“ ახალგაზრდული ორგანიზაციის თავმჯდომარე იყო. ლ. მამალაძის შესახებ ბევრი ცუდი ითქვა მოგვიანებით, მან უდავოდ გამოიყენა თავისი თანამდებობა პირადი გამდიდრებისთვის, მაგრამ იმ წლებში სრულიად ახალგაზრდამ (იგი მაშინ 26 წლისა იყო) მან მოახერხა ეთნიკურად მეტად რთულ რეგიონში ბევრი სასიკეთოს გაკეთება, აქ ჩამოსახლებული სვანების, აზერბაიჯანელების, ქართველების მორიგება-გაერთიანება, უკანონო ქმედებების აღაგმვა და ეს ყველაფერი ქართლის და, პირველ რიგში, თბილისის და რუსთავის ვითარებას ძალზე გამოადგა.

ერთი სიტყვით, დაფუძნებიდან პირველ წლებში „მოქალაქეთა კავშირი“ აქტიურად და სწორად მოქმედებდა. 1995 წ. მისი თავმჯდომარეობიდან გადადგა დ. ციციშვილი ჯანმრთელობის გაუარესების გამო; შემდეგ წელს იგი გარდაიცვალა კიდევაც. კავშირს რაღაც დროს აკადემიკოსი გურამ თევზაძე ხელმძღვანელობდა, ხოლო შემდეგ მისი სათათბიროს სპიკერი გახდა სპორტის აკადემიის რექტორი ისტორიკოსი ომარ გოგი-

აშვილი. ამ დროს კავშირი აგრძელებდა აქტიურ საქმიანობას, მონაწილეობდა ყველა უმნიშვნელოვანეს ღონისძიებებში. 1995 წ. „მოქალაქეთა კავშირში“ გაჩნდა ახალი ძალები, მოვიდა ახალგაზრდობა, რომელიც თავდაპირველად მორიდებით იქცეოდა, ყოველმხრივ მხარში ედგა უფროს თაობას, ხელისუფლების ინტერესების შესაბამისად იქცეოდა და ყველანაირად ემხრობოდა ედ. შევარდნაძეს. მაგრამ თანდათან ეს ახალგაზრდა ძალები მომრავლდნენ, მათ გაუჩნდათ თავისებური „ბელადები“, დაიწყო მათი დაპირისპირება „მოქალაქეთა კავშირის“ ძველ თაობასთან, სრულიად გაუმართლებელი ნაბიჯების გადადგმა... ერთი სიტყვით, დაიწყო „მოქალაქეთა კავშირის“ ტრანსფორმაცია. ამ პროცესის შესახებ მე სიტყვის გაგრძელებას არ ვაპირებ. ჯერ კიდევ 2001 წ. ერთ-ერთი თავისი სატელევიზიო გამოსვლის დროს ედ. შევარდნაძემ პირდაპირ აღიარა, რომ მან შეუწყო ხელი ამ ახალ ძალებს ხელისუფლებაში მოსვლისას. ეს მას რამოდენიმეგზის მერეც გაუმეორებია.

დაუშვა თუ არა ედ. შევარდნაძემ შეცდომა, როდესაც „მოქალაქეთა კავშირში“ ამ აშკარა ცვლილებებს წინ არ აღუდგა, როდესაც მიიღო თავის გუნდში ეს ახალი თაობა და მიზნად დაისახა მათი გაზრდა, სწორი გზით წარმართვა?! ამაზე მე ამჟამად მსჯელობას არ დავინწყებ და აღვნიშნავ მხოლოდ, რომ იმ დროს ედ. შევარდნაძე სხვაგვარად ვერ მოიქცეოდა, მას ესაჭიროებოდა ახალი ძალები ხელისუფლებაში; მას ესაჭიროებოდა ახალგაზრდა თაობა და გია ლომაძის თქმისა არ იყოს, „პრეზიდენტმა შევარდნაძემ მაშინ სტრატეგიულად სწორი არჩევანი გააკეთა“ (გვ. 14-15)".

ედ. შევარდნაძეზე მე ბევრი მაქვს სათქმელი და ამის მოთავსება ერთ წიგნში გამიჭირდება. თანაც მე არაერთგზის გამომითქვამს ჩემი შეხედულება მისი მოღვაწეობის შესახებ, ამიტომ გადავწყვიტე ამჯერად გავიმეორო მის შესახებ 2004 წ. გაზეთში გამოქვეყნებული საკმაოდ ვრცელი შეფასებები.⁷⁰ აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ იმ პერიოდში, როცა მე ვაფასებდი ედ. შევარდნაძის დამსახურებას ისეთ სფეროში, რომელშიაც მე არ ვარ კომპეტენტური – მაგალითად ეკონომიკურ სფერო-

⁷⁰ მკითხველს შევახსენებ, რომ მე ამას 2004 წ. ვწერ.

ში - მე კონსულტაციები მქონდა მიღებული ცნობილი სპეციალისტებისგან (ლ. პაპავა, გ. თოფაძე, პ. კოლუაშვილი, ს. ცისკარიშვილი და სხვ.). მე პირდაპირ გადმოვიღებ ამ წერილს გარკვეული კორექტივებით, შემოკლებებითა და შევსებებით. მე მაშინ კალამი ხელში ამალეხინა იმ აღმამფოთებელმა უმადურობამ, რომელსაც ჩვენი საზოგადოების საკმაოდ განსხვავებული სპექტრი იჩენდა იჩენს ედ. შევარდნაძის მიმართ.

კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ, რა ვითარება იყო საქართველოში იმ დროს, როდესაც ედ. შევარდნაძე ჩამოვიდა და სახელმწიფოს ჩაუდგა სათავეში. ამ ვითარების შესახებ მე ზევით მქონდა საუბარი და რა, დღეს იგივე სიტუაციით? ალაგმულია შეიარაღებული ბანდები, მანქანებით გადაჭედილია ქალაქი, მუშაობს ტრანსპორტი - მეტრო, ტროლეიბუსი, ავტობუსი, „მარშრუტკები“... ქუჩებში ღამითაც სეირნობს ხალხი, ბაზრები და მაღაზიები სავსეა სურსათით, უმაქნისი „კუპონების“ ნაცვლად მიმოქცევაშია მყარი ვალუტა... ვინ მიაღწია ამას ყოველივეს? სწორედ ედ. შევარდნაძემ! მან ამოიყენა გვერდით მოქალაქეთა მონინავე ნაწილი, მოახდინა ყველა ძალების მობილიზება, მტკიცე ხელით დაიწყო ქვეყნის მართვა. მეტყვით, პრობლემები დღესაც არის, ითიშება ელექტროენერგია, გაზი, განსაკუთრებით რეგიონებში... მაღაზიებში სურსათი მიუწვდომელია ხალხის დაბალი ფენისთვის... რასაკვირველია, ეს ასეა, მაგრამ ერთბაშად - ათ-თხუთმეტ წელიწადში - ყოველივე ამის დაძლევა და სრული მოგვარება შეუძლებელია. თანაც გავიხსენოთ დივერსიები ელექტროხაზებზე სპილენძის მავთულების მოსაპოვებლად, დივერსიები თბოსადგურებზე, გაზგაყვანილობების მიზანდაახული დაზიანებები... და მაინც ჩვენ დღეს ვარსებობთ, ვცხოვრობთ ყოველ დღე უკეთ...

და ხომ არ ჰგონია ვინმეს, რომ ვინმე სხვა პოლიტიკოსი ამას მიაღწევდა ედ. შევარდნაძის გარდა?! ჩემს თვალწინ ჩაიარა პოლიტიკურ მოვლანეთა მთელმა სპექტრმა და მათ შორის ხომ არავინ იყო, ვინც ამას შესძლებდა. ეს უდავოა, ეს აქსიომაა!

დამოუკიდებელი საქართველო ზედიზედ სცნო ევროპის სახელმწიფოებმა, აშშ-მა, თვით რუსეთმაც, აღმოსავლეთის ქვეყნებმა. თბილისში ზედიზედ იხსნება საელჩოები, სხვადას-

ხვა წარმომადგენლობები, ჩვენი ელჩები და კონსულები მოედ-
ვნენ მთელ მსოფლიოს. აქ ისევ შევარდნაძის სახელი და უდი-
დესი საერთაშორისო ავტორიტეტი მოქმედებს! საქართველო
სახელმწიფოდ, საყოველთაოდ აღიარებულ დემოკრატიულ სა-
ხელმწიფოდ იქცა. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანა რეალურად
დანანევრდა, მსოფლიო არ სცნობს ყალბად შექმნის წარმონაქ-
მნებს ჩვენს მიწა-წყალზე და აღიარებს ერთიან და განუყო-
ფელ საქართველოს. ესეც ედ. შევარდნაძის დამსახურებაა.

საქართველოს აღიარებამ აღმოსავლეთ-დასავლეთის და-
მაკავშირებელ დერეფნად, ნავთობ- და გაზსადენების გრანდი-
ოზულმა პროექტმა რამდენი ქვეყანა დააინტერესა, რამდენი
ადამიანი დაასაქმა, რა უდიდესი ეკონომიკური მომავალი შე-
უქმნა ქართველ ხალხს. ბათუმის, ფოთის ნავთსადგურების
რეკონსტრუქციამ საქართველო მსოფლიო ასპარეზზე არ გაიყ-
ვანა?! აღდგა და ინტენსიურად ამუშავდა რკინიგზა, ამუშავდა
საავიაციო, ფეროშენადნობთა, ცემენტის, ელმავალმშენებელი,
ქუთაისის საავტომობილო ქარხნები, სოფლის მეურნეობის
პროდუქტების მწარმოებელი ფაბრიკები...

რაც მე ზემოთ ჩამოვთვალე, არ კმარა იმისთვის, რომ
შეფასდეს ედ. შევარდნაძის 11-წლიანი მოღვაწეობა, როგორც
ერის სამსახურში შეტანილი გამორჩეული წვლილი, ეროვნული
სახელმწიფოს, ახალი საქართველოს ქვეყნარბი და უაღრესად
წარმატებული მშენებლობის დასაწყისი?!

ყოველივე ამის საპირისპიროდ ხშირად მეუბნებიან: „ეს
რა აღმშენებლობა იყო, როცა ერთი მდიდრებიან და ხალხის
მასა-კი უმძიმეს მდგომარეობაშია, განიცდის უდიდეს სიდუხ-
ჭირეს!“ ასახელებენ მიზეზულ ხელფასებს, 14 ლარიან პენსი-
ებს, მათ გაუცემლობას, ხალხისთვის გამოყოფილი თანხების
დატაცება-ჩაჯიბვას და ა.შ. ამ სიდუხჭირეს მეც ვხედავდი და
არა მარტო ვხედავ, თვითაც განვიცდი სხვაზე არანაკლებად.
მაგრამ ხელისუფლება მარტო პრეზიდენტი არაა, ყოველივე
ამის გამომჟღავნებას, დამტკიცებას და შემდეგ საკუთარი ზო-
მების მიღებას ბევრი რამე ელობება წინ, რასაც მარტო პრეზი-
დენტი ვერ დაძლევს. გაიხსენეთ, რომ მას გარედანაც და შიგ-
ნიდანაც დემოკრატია, ადამიანის უფლებათა დაცვას სთხოვ-
დნენ.

ყველაზე მთავარი კი იმ საერთაშორისო ისტორიული განვითარების გაუთვალისწინებლობაა, რომელიც ჩვენში ხდება. ნუთუ არ გვესმის, რომ საქართველოში მიმდინარეობს ძირფესვიანი სოციალურ-ეკონომიკური გარდატეხა, ერთი ფორმაცია იცვლება ახალი, კარდინალურად განსხვავებული ფორმაციით: ავტორიტარული „პროლეტარიატის დიქტატურაზე“ დაფუძნებული წყობილება იცვლება საბაზრო ეკონომიკაზე დაფუძნებული ფორმაციით. ნებისმიერ ქვეყანაში, ნებისმიერ ისტორიულ ვითარებაში ფორმაციათა ცვალებადობას ასწლეულები სჭირდებოდა, ამასთან ამას სდევდა მძაფრი შინაგანი პროცესები... ვინმეს ხომ არ ჰგონია, რომ თანამედროვე როკ-ფერელების, მორგანების, როტშილდების წინაპრებმა ლმერთისგან მიიღეს მზამზარეული მილიონები. ისინი თანდათან, თაობიდან-თაობაში სხვადასხვა გზებით მდიდრდებოდნენ და პირველი საფეხურები ამ კლანებისა ისეთივე კორუმპირებული იყო, ხშირად ისინი კრიმინალური საშუალებებით იძენდნენ ქონებას, „ფარულ ბიზნესს“ ეწეოდნენ. თუ ისტორია არ იცით, წაიკითხეთ მხატვრული ლიტერატურა – ჯეკ ლონდონი, ფრენკ ნორისი, თეოდორ დრაიზერი – ნახეთ, რა ხდებოდა XIX-XX სს-ის ამერიკაში: XVIII ს-ის 80-იან წლებში მოიპოვა ჩრდილოეთ ამერიკამ დამოუკიდებლობა, ხოლო XX ს-ის დასაწყისშიაც აქ ჯერ კიდევ უხვად არის კორუფცია, მსხვილი ფინანსური კლანების დაპირისპირება, ე.წ. „ველური დასავლეთის“ დაუმორჩილებლობა, ფერმერთა გაფიცვა-აჯანყებები. საუკუნენახევარი დასჭირდა ისეთ სუპერსახელმწიფოს, როგორიც ამერიკაა, რომ რუზველტის პირველი პრეზიდენტობის დროს დალაგებულიყო... ეს ერთი მაგალითია; სხვაგან ეს კიდევ უფრო დიდხანს გრძელდებოდა. და ჩვენ გვინდა, რომ რალაც ათ წელიწადში ედ. შევარდნაძემ უპრეცედენტო სასწაული მოახდინოს?!

მე აქ ვამთავრებ 2004 წ. ჩემს მიერ გამოქვეყნებულ წერილს. აქ შემეძლო საერთოდ დამესრულებინა ჩემი მოგონებებიც. მაგრამ არ შეიძლება არ აღვნიშნო, რომ დღემდე არ წყდება დამოუკიდებლობამოპოვებულ საქართველოში მიმდინარე პროცესების არასწორი და ხშირად აშკარა გაყალბებული აღწერა და შეფასება. არ მსურს ამ საკითხებზე კვლავ სიტყვის გაგრძელება... მე აი ახლაც ვიჯექი, შემართული მქონდა კალა-

მი, ვიხედებოდი ჩემს თუ სხვის ჩანაწერებში, სხვადასხვა პუბლიკაციებში და ვერა და ვერ მოვახერხე გამომერჩია ყველაზე მნიშვნელოვანი, ყველაზე ღირებული... ვერ გამოვყავი ამ ზღვა მასალაში მთავარი. უზარმაზარი წვლილი ქვეყნის ეკონომიკურ აღდგენა-აღორძინებაში, „ტრასეკას“ საერთაშორისო თითქმის ლეგენდარული პროექტი, ასევე მსოფლიოსათვის უდიდესი მნიშვნელობის ბაქო-თბილისი-სუფსის, ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენები, ბაქო-თბილისი-ერზერუმის გაზსადენი, რიგი სანარმოების აღდგენა-ამოქმედება, აჭარაში ურთულესი პრობლემების ძირითადში მოგვარება, კონსტიტუციის აღდგენა-გადამუშავება და დამტკიცება, ქვეყანაში წესრიგის დამყარება, პირველი ნაბიჯები შეიარაღებული ძალების წესრიგში მოყვანისათვის და სხვა... და ყოველივე ეს ურთულეს ვითარებაში, აღმასრულებელი ხელისუფლების არამდგრადობის და ხშირად არასანდოობის, ქვეყნის დაქუცმაცების პირობებში, ათასგვარ შემოტევათა მოგერიებით, პირდაპირი ტერაქტების გადატანით... მე არ ვიცი, ვინ შესძინა ამდენი ძალა ამ კაცს!!

ჩემი შეფასებები აქ რომ დავამთავრო, ვფიქრობ საკმარისი იქნება ნათქვამი ედ. შევარდნაძის შესახებ. მაგრამ არ შემიძლია მისი მოღვაწეობის ერთ სფეროს უფრო ვრცლად არ შევეხო: ესაა მისი უდიდესი წვლილი ქართული კულტურის აღორძინება-განვითარების საქმეში, არსებითად ქართული ეროვნულობის დაცვისა და შენარჩუნების საქმეში. ეს ის სფეროა, რომლის სათანადო გააზრება და გაგება მე ხელმეწიფების და რომლის სამსახურში მე უშუალოდ მიმიღია მონაწილეობა.

ჩემი საკმაოდ ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე მომიხდა აუარებელ ადამიანთან – სხვადასხვა რანგის, თანამდებობის, განათლების დონის, მრწამსის ადამიანთან ურთიერთობა... ეს ურთიერთობა, უპირველეს ყოვლისა, ჩემი ოჯახიდან იწყებოდა, სადაც ბავშვობიდან მიხდებოდა არაერთ გამორჩენილ პიროვნებასთან კონტაქტი... შემდეგ იყო სკოლა, უნივერსიტეტი, სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტი, შემდეგ კვლავ უნივერსიტეტი, სადაც საკმაოდ მაღალ თანამდებობასაც მივაღწიე, ასევე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტი, ს. ჯანაშიას სა-

ხელობის სახელმწიფო მუზეუმი, გ. წერეთლის სახელობის აღ-
მოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, შ. ამირანაშვილის სახ. ხე-
ლოვნების სახელმწიფო მუზეუმი, სხვა უმაღლესი სასწავლებ-
ლები და კვლევითი ცენტრები... და ყველგან აქ კონტანქტები
სხვადასხვა პიროვნებებთან, ზოგთან უახლოესი – მეგობრუ-
ლი, ზოგთან ძალიან ახლობლური, კოლეგიალური, ზოგთან
უფრო ზედაპირული. ამიტომაც თითქოს, არ უნდა გამკვირვე-
ბოდა ის არაჩვეულებრივად მდიდარი გარემო, რომელშიაც
ტრიალებდა და მოღვაწეობდა ედ. შევარდნაძე. მე, ცხადია,
მხედველობაში არა მაქვს მისი პოლიტიკური მოღვაწეობა, აქ
სიმრავლე სუბიექტებისა ალბათ დაუთვლელია. მე ვგულის-
ხმობ ქართველ საზოგადოებრივ და კულტურის მოღვაწეებს,
საქართველოს შემოქმედებით ინტელიგენციას, ქართველ მწერ-
ლებს, თეატრალურ, სამხატვრო მოღვაწეებს, მეცნიერებს.

ჩვენ ჯერ კიდევ ედ. შევარდნაძის კარიერის ადრეული
საფეხურებიდან ვიცოდით მისი დიდი სიახლოვე ნოდარ დუმბა-
ძესთან და გურამ ფანჯიკიძესთან; შემდეგ ამათ მიემატნენ
ჯანსუღ ჩარკვიანი და რეზო ამაშუკელი. და აი, ამ ახალგაზ-
რდებთან ერთად მათ ჩამოაყალიბეს შინაგან საქმეთა სამინის-
ტროსთან „საზოგადოებასთან ურთიერთობის ინსტიტუტი“.
ამან ჩვენი ერთგვარი უკმაყოფილებაც გამოიწვია – რა უნდათ
ამ ჩვენს ბიჭებს „შინსახკომთან“. მაგრამ სულყველაფერს გა-
დაცდა ჩვენი განცვიფრება, როცა გავიგეთ, რომ ამ ინსტი-
ტუტში, ედ. შევარდნაძის ინიციატივით, გაერთიანდნენ ჩვენი
ეროვნული მეცნიერებისა და ხელოვნების ისეთი მოღვაწეები,
როგორებიც იყვნენ საქართველოს მეცნ. აკადემიის პრეზიდენ-
ტი ნიკოლოზ მუსხელიშვილი, სახალხო არტისტი სერგო ზაქა-
რიაძე, ძმები კაკო და შოთა ძიძიგურები, აკადემიის ვიცე-პრე-
ზიდენტი სერგო დურმიშიძე. ეს უკანასკნელი მამაჩემის (პროფ.
იულონ ლომოურის) ნამონათფარი და შემდეგ მისი დიდი მეგო-
ბარი იყო და მისგან გავიგე მე, რომ მასთან სახლში ხშირად
სტუმრობდნენ ზემოხსენებული გამოჩენილი პიროვნებები და
ედ. შევარდნაძეც, აქ ხვდებოდნენ ისინი ერთმანეთს და აქ ყა-

ლიბდებოდა მათი სიახლოვე,⁷¹ ხოლო ედ. შევარდნაძისთვის ეს იყო მისი მრწამსის ჩამოყალიბების ერთ-ერთი მთავარი კერა. მეორე ასეთი კერა იყო ნ. დუმბაძისა და გურამ ფანჯიკიძის ოჯახები. თუ ამას ყოველივეს გავითვალისწინებთ, აღარ იქნება გასაკვირველი არც თენგიზ აბულაძის „მონანიება“, არც ჭაბუა ამირეჯიბის და ანა კალანდაძის ნაწარმოებთა გამოქვეყნება და სხვა ეროვნული შინაარსის ქმედებანი.

მე საკმაოდ შორეულ წარსულში დავბრუნდი, მაგრამ ეს იძულებითი უკუსვლაა, რადგან თუ არ გავიხსენებთ ედ. შევარდნაძის პირველ ნაბიჯებს მისი რესპუბლიკაში ხელისუფლების სათავეში მოსვლისას, გაუგებარი შეიძლება გახდეს უკვე რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, მისი მოღვაწეობა.

მოგვიანებით, თავის მემუარებში ედ. შევარდნაძე იხსენებს მის ცკ-ის პირველ მდივნად არჩევის შემდეგ, რა რთული ამოცანის წინაშე აღმოჩნდა იგი, როგორ დაიწყო მან გამოსავლის, ახალი გზების ძებნა. და აი უკვე იმ დროიდან აშკარად გამოჩნდა მისი მიზანმიმართული ლტოლვა ქართული კულტურის მოღვაწეებთან დაახლოებისაკენ, მათი მხარში ამოყენებისა და ახალი ქვეყნის, ახალი საქართველოს მათი დახმარებით აშენებისაკენ.

მე აქ დავასახელე ედ. შევარდნაძის წიგნი „დიდი მაგალითები“. მე მისი წაკითხვისთანავე განმაცვიფრა ავტორის საოცარმა გააზრებულმა, პროფესიონალურმა შეფასებამ არა საყოველთაოდ ცნობილი ჩვენი მოღვაწეებისა, არამედ ისეთების, როგორიცაა, ვთქვათ, ექვთიმე თაყაიშვილი, საბა-სულხან ორბელიანი, არნოლდ ჩიქობავა, ილია ზურაბიშვილი და ა.შ. ამას მინდა დავუმატო, რომ შემდეგაც, როცა მე თვით ვიყავი ერთგვარი მონაწილე და უშუალო დამკვირვებელი ედ. შევარდნა-

⁷¹ ედ. შევარდნაძისა და ნ. მუსხელიშვილის ურთიერთობის შესახებ მოგვიანებით შოთა ძიძიგურმაც მიაშბო, თანაც მან ისიც მომიყვა, რომ ნ. მუსხელიშვილს იმ დროს მიენიჭა „საპატიო მილიციელის“ წოდება, ხოლო 2006 წ. მე ამის შესახებ წავიკითხე ედ. შევარდნაძის მემუარებში „ფიქრი წარსულზე და მომავალზე“, გვ. 70-72; უფრო ადრე კი მას ეს გამოქვეყნებული ჰქონდა წიგნში – „დიდი მაგალითები“, 2003, გვ. 146-150.

ძის მოღვაწეობისა, მე ყოველ ნაბიჯზე ვხედავდი, როგორ ილტვოდა იგი ქართული კულტურის, ქართული ეროვნულობის დაცვის, აღდგენის, აღორძინებისაკენ. სწორედ ამ გზით სულამ განაპირობა მისი დაკავშირება საზოგადოება „თბილისელთან“, მის საფუძველზე თავისი მხარდამჭერი ძალის – „მოქალაქეთა კავშირის“ შექმნა! ეს ხომ ერთი ამკარა და თვალნათელი მაგალითია მისი ძირითადი გზის არჩევისა – გადავარჩინოთ ქართული კულტურა, ქართველი ხალხი კულტურამ უნდა იხსნას.

მე რამდენჯერმე აღვნიშნე რა უალრესად მძიმე და რთულ ვითარებაში დაბრუნდა ედ. შევარდნაძე საქართველოში, რამდენი პრობლემის გადაწყვეტა მოუხდა მას პირველივე დღეებიდან და განსაკუთრებით 1992 წლის აგვისტოს შემდეგ, როდესაც დაიწყო ომი აფხაზეთში, რასაკვირველია არავინ მოელოდა მაშინ, რომ იგი ქართული კულტურის მოგვარების ან ხელშეწყობის საკითხებით დაინტერესდებოდა. და ასეთი რამ არც ჩანდა, თვით „მოქალაქეთა კავშირშიაც“ ამისთვის არავის ეცალა. მაგრამ, როგორც ჩემთვის მოგვიანებით გახდა ცნობილი, ედ. შევარდნაძეს არასდროს დავინწყებია ეს მხარე ქართული ცხოვრებისა.

ამ მხრივ აღსანიშნავია ედ. შევარდნაძის გამოხმაურება ჯერ კიდევ 1992 წ. გალაქტიონ ტაბიძის დაბადების 100 წლისთავზე და განსაკუთრებით მისი წერილი ქართველი მწერლებისადმი 1993 წლის 14 ივლისს ნობარ დუმბაძის დაბადების დღესთან დაკავშირებით, რომელშიაც მან ჩვენი მწერლების ახალ თაობას „სამოციანელები“ (იგულისხმებოდა XX ს-ის) უწოდა. აქ ედ. შევარდნაძემ საგანგებოდ გაუსვა ხაზი მწერლობის სულიერ და ისტორიულ მისიას, მის პასუხისმგებლობას ერის აწმყოსა და მომავლის წინაშე. და ამისთვის მან მაშინ მოიცალა, როდესაც აღმოდებულ სოხუმში მიემგზავრებოდა.

ან გავიხსენოთ იგივე 1992 წელი, ოღონდ უკვე სოხუმის დაცემის შემდგომ, ედ შევარდნაძის მიმართვა ახალგაზრდა მეცნიერებისადმი. მე ეს მიმართვა გამაცნო „ილია ვეკუას სახელობის ახალგაზრდა მეცნიერთა კლუბის“ პრეზიდენტმა, ცნობილმა ლიტერატურულმა მოღვაწემ და თან ტექნიკური დარგის მეცნიერმა რეზო კლდიაშვილმა, რომელმაც იმ წლის

ოქტომბრის ბოლოს მიმინვია პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში აღნიშნული კლუბის შეხვედრაზე.

აღნიშნული მიმართვა პასუხი იყო მისდამი გაგზავნილი წერილისა, რომელშიაც კლუბის წევრები უმონშებდნენ თავის სრულ მხარდაჭერას სახელმწიფო მეთაურს და მზადყოფნას მხარში ამოსდგომოდნენ მას. თვით ედ. შევარდნაძე კი საგანგებოდ აღნიშნავდა მოწინავე, მოაზროვნე ახალგაზრდობის როლს მომავალი საქართველოს მშენებლობის საქმეში და პატივს მიაგებდა აფხაზეთის ომში დაღუპულ ახალგაზრდებს. აი მცირე ამონარიდი იმ მიმართვიდან, რომელიც მე მაშინ გადმოვწერე რ. კლდიაშვილის მიერ ჩემთვის მოცემული ტექსტიდან: „...სწორედ ჩვენ უნდა გადავარჩინოთ და განვაავითაროთ ჩვენი ხელოვნება, მწერლობა, მეცნიერება, განათლება, სპორტი; დამოუკიდებელი ქვეყნის მოთხოვნილებებისა და შესაძლებლობების კვალობაზე“.⁷²

რაკი ამ თავყრილობას შეეხებ, არ შემოიძლია არ აღვნიშნო ის საერთო განწყობა იმ მხარდაჭერისა, რომელსაც იქ შეკრებილი ახალგაზრდები ამჟღავნებდნენ ედ. შევარდნაძის მიმართ. როდესაც, რ. კლდიაშვილმა მისი მომართვა წაიკითხა, მთელი დარბაზი ფეხზე ადგა და ნამდვილი ოვაცია მოაწყო.

ზემოთ მე აღვწერე იმ პერიოდში, ე.ი. 1993 წ., ხალხის განწყობა ედ. შევარდნაძის მიმართ, როდესაც იმ წლის 14 სექტემბერს ჯ. იოსელიანთან და თ. კიტოვანთან დაპირისპირების გამო ედ. შევარდნაძემ გააკეთა განცხადება გადადგომის შესახებ და იმელის შენობის წინ ათასობით ხალხმა დაიჩოქა თხოვნით – უკან წაეღო ეს განცხადება და იმავე ხანებში დაკარგული სოხუმიდან დაბრუნებული ედ. შევარდნაძის ოვაციით შეხვედრა პარლამენტში. ახლაც „ახალგაზრდა მეცნიერთა კლუბშიაც“ იგივე განწყობა გამოვლინდა.

რა მოხდა შემდეგ – 10 წლის მერე, როდესაც იგივე ედ. შევარდნაძეს ხალხმა მოსთხოვა – „გადადექიო“ და განხორციელდა ე.წ. „ვარდების რევოლუცია“?! პასუხი თითქოს ლოგიკუ-

⁷² ეს მიმართვები და ედ. შევარდნაძის დამოკიდებულება ქართული კულტურის მიმართ გამოქვეყნდა მოგვიანებით მის ზემოთქმულ წიგნში „დიდი მაგალითები“, გვ. 7-23.

რია: 1993 წ. ხალხს სჯეროდა ედ. შევარდნაძის, მისი იმედი ჰქონდა, 2003 წელს-კი იმედგაცრუებული ხალხი გამოვიდა ქუჩაში და მოითხოვა მისი წასვლა. ასე ხსნის ბევრი ამ ფაქტებს, მაგრამ ეს ასე არ იყო: არც მოვლენათა აღწერა არაა სწორი და არც შეფასება არაა მართებული. მაგრამ ამაზე მე ჩემსას ვიტყვი ქვემოთ.

ედ. შევარდნაძის დამოკიდებულება ქართული კულტურისადმი მარტო მიმართვებსა, მოწოდებებსა და ზეპირ განცხადებებში არ ვლინდებოდა. ჯერ კიდევ 1995 წ. ნოემბერში საპრეზიდენტო არჩევნების შემდეგ თავის ოფიციალურ საპროგრამო გამოსვლაში იგი საგანგებოდ გამოყოფდა თავის ამოცანებს ქართული კულტურის აღზევების უზრუნველსაყოფად. იგი წერდა: „საჭიროა ხალხის ნიჭისა და შემოქმედებითი ენერგიის, ქვეყნის რესურსების, ინტელექტუალური პოტენციალის უფრო ეფექტიანი გამოყენება. პრეზიდენტს საქმიანი და მეგობრული სისტემატური ურთიერთობა უნდა ჰქონდეს მწერალთა კავშირთან, კომპოზიტორთა კავშირთან, თეატრალურ მოღვაწეთა კავშირთან, კინემატოგრაფისტთა კავშირთან, ჟურნალისტთა კავშირთან, მხატვართა კავშირთან, ყველა შემოქმედებით ორგანიზაციასთან. პრეზიდენტი უნდა ზრუნავდეს ეროვნულ მეცნიერებათა აკადემიაზე, ყველა დარგობრივ მეცნიერებათა აკადემიებზე, სამეცნიერო-კვლევით ცენტრებზე, ეროვნულ უნივერსიტეტზე, სხვა უნივერსიტეტებზე, კოლეჯებზე, კათედრებზე, მეცნიერებაზე, განსაკუთრებით შემოქმედებით ახალგაზრდობაზე. მათი პრობლემები – პრეზიდენტის პრობლემები უნდა იყოს“.⁷³

და კვლავ უნდა გავიმეორო – ეს არ იყო ლიტონი განცხადებები და დაპირებები. მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე ედ. შევარდნაძე აქტიურად ზრუნავდა ქართული კულტურის დაცვაზე, აღმავლობასა და განვითარებაზე, ზრუნავდა პრაქტიკულად, ცხადია იმ პირობების გათვალისწინებით, რომელშიაც მას მოუხდა ქვეყნის სათავეში დგომა.

⁷³ ედ. შევარდნაძე, დამოუკიდებელი, განუყოფელი, დემოკრატიული საქართველოსთვის, საქართველოს პრეზიდენტის საპროგრამო გამოსვლა, 1995, გვ. 20.

აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ 1992 წლის ივლისში მე დავინიშნე შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორად. ამდენად მე უშუალოდ აღმოვჩინდი დაკავშირებული ქართული კულტურის ძეგლთა დაცვის, შენახვისა და პოპულარიზაციის პრობლემებთან. ამავე დროს მე იმ დროს ვხელმძღვანელობდი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გ. წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ბიზანტიოლოგიის განყოფილებას და მაშასადამე უშუალო შეხება მქონდა ქართული მეცნიერების მაშინდელ ვითარებასთან. ამდენად ჩემი შეფასება ედ. შევარდნაძის ღვაწლისა ქართული კულტურისა და მეცნიერების დაცვა-განვითარების სფეროში, არის არა ზერელე და ზოგადი, არამედ სრულიად კონკრეტული, კომპეტენტური და არ შეიძლება ეჭვს იწვევდეს.

მე აქ მოვიტან ქართული კულტურული ვითარების ისეთი უშუალო მცოდნის შეხედულებას ედ. შევარდნაძის ამ დარგში დამსახურების შესახებ, როგორიცაა საქართველოს ყოფილი კულტურის მინისტრი ვალერი ასათიანი, რომელიც ამ პოსტზე იყო 1985-1990, 1995-2000 წლებში. ამასთან მხედველობაშია მისაღები ისიც, რომ ვ. ასათიანი არის საკმაოდ ცნობილი და წარმატებული მეცნიერი, პროფესორი, ბიზანტიოლოგიური დარგის მკვლევარი. აი როგორ აფასებს ვ. ასათიანი ედ. შევარდნაძის ღვაწლს:

„ედუარდ შევარდნაძის პიროვნებისათვის დამახასიათებელმა მრავალწახნაგოვნებამ თვალსაჩინო გამოხატულება ჰპოვა ლიტერატურის, მეცნიერების, ხელოვნების ყველა სფეროს წინასვლასა და განვითარებაში... ედუარდ შევარდნაძე ყოველთვის დიდ მისიას აკისრებდა კულტურას, როგორც ერთ-ერთ ყველაზე დემოკრატიულ გზას ეროვნული ფენომენის მსოფლიოს ხალხებისთვის გასაცნობად... ედუარდ შევარდნაძემ, როგორც განათლებულმა ისტორიკოსმა, უზუსტესად განჭვრიტა, რომ არ არსებობს ანმყო წარსულის გარეშე და მის მიმართ ზრუნვა ყოველდღიური ფიქრისა და განსჯის საგანი უნდა იყოს... ბოლო წლების საქართველო – დარბეული, დაუძლურებული, შეურაცხყოფილი, გახლეჩილი, თითქმის იმედგადაწერული – ბატონმა ედუარდმა მისთვის დამახასიათებელი

შეუპოვრობით, სიმტკიცითა და ოპტიმიზმით სასიკეთო მიმართულებით შემოაბრუნა“...⁷⁴

საჭიროდ ვთვლი აღვნიშნო კიდევ ერთი, ჩემის აზრით, ასევე უაღრესად მნიშვნელოვანი გარემოება. 1994-95 წწ-დან, ე.ი. იმ დროიდან, რაც ედ. შევარდნაძე უკვე საკმაოდ დამოუკიდებლად მართავდა სახელმწიფოს, ხოლო მე-კი მქონდა უშუალო შეხება მართვის ამ სფეროსთან, მე მივაქციე ყურადღება იმ უაღრესად გამართლებულ, გააზრებულ და ეროვნული თვალსაზრისითაც ღირსეულ საკადრო პოლიტიკას, რომელსაც იგი ახორციელებდა.

პარლამენტში მეცნიერების, განათლების საკითხებს 1998 წლამდე კურირებდა შესანიშნავი მეცნიერი, მწერალი, საზოგადო მოღვაწე რომან მიმინოშვილი, ხოლო მისი ტრაგიკულად დაღუპვის შემდეგ ამ დარგს (განათლების, მეცნიერების, კულტურის და სპორტკომიტეტს) სათავეში ჩაუდგა აკადემიკოსი ნოდარ ამაღლობელი (თსუ ყოფილი რექტორი). მის კომიტეტში შემოკლებილი იყვნენ ასევე საკმაოდ ცნობილი მეცნიერები და კულტურის გამოცდილი მოღვაწენი, რომელთაგან მე განსაკუთრებით უნდა გამოვყო კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ქვეკომიტეტის თავმჯდომარე გიორგი შაიშმელაშვილი, რომელიც იმ დროს უკვე საკმაოდ ფართოდ იყო ცნობილი, განსაკუთრებით ურბანისტიკის დარგში ნაყოფიერი მოღვაწეობით და რომელთანაც მე მომიხდა მჭიდრო თანამშრომლობა.

ჯერ კიდევ სახელმწიფო საბჭოს წევრად ყოფნისას ედ. შევარდნაძემ, თუ არ ვცდები 1992 წლიდან, კულტურის, მეცნიერების, განათლებისა და ახალგაზრდობის საქმეთა გაძღოლა დაავალა ცნობილ ლიტერატორსა და პუბლიცისტს კობა იმედაშვილს, რომელიც შემდეგ ვიდრე 2004 წლამდე ხელმძღვანელობდა ამ დარგს პრეზიდენტის კანცელარიაში და არაერთი ფრიად სასარგებლო საქმის ორგანიზება მოახერხა. ასევე ედ. შევარდნაძის პირად კანცელარიას სათავეში ედგა ღირსეული ახალგაზრდა პეტრე მამრაძე. საერთოდ უნდა აღვნიშნო, რომ ედ. შევარდნაძემ იმხანად თავი გამოიჩინა, როგორც კადრების შერჩევის ძალზე ალლოიანმა მცოდნემ. მე არ

⁷⁴ იხ. ზემოხსენებული წიგნი „შევარდნაძე“, გვ. 57-63.

ვიცი როგორი იყო მისი ქმედება სხვა დარგებში – მას ხშირად საყვედურობენ თითქოს-და მცდარი საკადრო პოლიტიკის გამო – მაგრამ, რაც შეეხება იმ დარგებს, რომელთანაც მე მჭონდა უშუალო შეხება, მე მხედველობაში მაქვს კულტურა, განათლება, მეცნიერება, აქ ყოველთვის მცოდნე, ალლოიანი, სათანადო კვალიფიკაციის ადამიანები ინიშნებოდნენ მის მიერ. როდესაც 1995 წ., გარკვეული მიზეზების გამო გადადგა კულტურის მინისტრი დავით მაღრაძე,⁷⁵ ედ. შევარდნაძემ ამ თანამდებობაზე დანიშნა ვ. ასათიანი, მიუხედავად იმისა, რომ იმ დროს მისი გარემოცვიდან, უკვე ეწინააღმდეგებოდნენ და არც მოტყუებულა არ არჩევანში. ასევე მან, თავისი საგანგებო დაჟინებით, განათლების მინისტრად 1998 წ. დანიშნა ალექო კარტოზია, რაშიაც აგრეთვე არ შემცდარა. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ ედ. შევარდნაძეს არც სხვა თანამდებობებზე დანიშვნებისას მოსვლია შეცდომები: მაგალითად უდავოდ ძალზე ღირსეული პიროვნება იყო (და არის) ნიკოლოზ ლეკიშვილი, რომელიც ჯერ თბილისის მერად, ხოლო 1995 წ. სახელმწიფო მინისტრად დაინიშნა. მე არ მაინტერესებს, რა ნაკლი ჰქონდა ბატონ ნიკოს, როგორი ბიზნესმენი იყო იგი, მაგრამ არაერთი უმნიშვნელოვანესი კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმეში ამოგვიდგა იგი მხარში და ამასთან მე მოწმე ვიყავი აქტიური ქველმოქმედებითი მოღვაწეობისა.

ედ. შევარდნაძეს ეროვნულ-კულტურულ ღონისძიებათა მხარდაჭერა და ყოველმხრივი ხელშეწყობა ჯერ კიდევ ცკ-ს მდივნობის დროს ახასიათებდა. ამაზე, სხვათა შორის, ლაპარაკობს პოლიტიკასთან ისე შორს მყოფი კაცი, როგორიცაა ვახუშტი კოტეტიშვილი, რომ აღარ გავიმეოროთ მისი საყოველთაოდ ცნობილი ქმედება 1978 წ. ქართულ ენასთან დაკავშირებით, ედ. შევარდნაძემ მხარი დაუჭირა საქართველოში ფოლკლორული დღეების დაწესებას, თვითონაც მიიღო მათში მონა-

⁷⁵ დ. მაღრაძე – გამოჩენილი პოეტია და პოლიტიკური მოღვაწე; იგი 1992-1995 წწ-ში იყო კულტურის მინისტრი და ძალზე ღირსეულად მოღვაწეობდა ამ თანამდებობაზე; მაგრამ იყო ახლო მაგობარი ჯაბა იოსელიანის და უკანასკნელის დაპატიმრების შემდეგ გადადგა ამ თანამდებობიდან.

წილეობა და მალე მისი თაოსნობით შემოღებულ იქნა ჩვენში ეროვნული დღესასწაულები – „შოთაობა“, „თბილისობა“, „ვაჟაობა“, ხოლო მისი პრეზიდენტობის დროს დაწესდა „ილიაობა“ და „შატილობა“.⁷⁶

ამ გარემოებას განსაკუთრებით აღვნიშნავ, რამდენადაც დღეს ასეთი დღესასწაულები სანატრელი გავგიხდა. პომპეზური, ძვირადღირებული დღესასწაულები ჩვენ არ გვაკლია, მაგრამ მათ არ გააჩნიათ არავითარი ეროვნული მუხტი.

მე უნდა განსაკუთრებით აღვნიშნო ის ფაქტი, რომ ედ. შევარდნაძე ყველა მნიშვნელოვან ეროვნულ ღონისძიებაში თვითონ იღებდა აქტიურ მონაწილეობას. მე პირადად არაერთგზის მინახავს იგი ასეთ ღონისძიებებზე, არა მარტო თბილისში, არამედ ვთქვათ, საგურამოში „ილიაობაზე“, ფშავეში „ვაჟაობაზე“, მირზაანში „ფიროსმანობაზე“... და რალა შორს წავიდე, ხელოვნების მუზეუმში ჩემი დირექტორობის დროს, მე ვერ დავასახელებ ვერც ერთ მეტნაკლებად მნიშვნელოვან გამოფენას, რომლის გახსნას პრეზიდენტი ედ. შევარდნაძე არ დასწრებოდა. მის ასეთ ქმედებას მნიშვნელობა ჰქონდა არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ამჟღავნებდა მის პირად დაინტერესებას ქართული კულტურული ცხოვრებით, არამედ იმიტომაც, რომ მისი ასეთი პოზიცია სტიმულს უქმნიდა ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლებს იგივე პრინციპებით ემოქმედათ, მობილიზაციას უკეთებდა ხელისუფლების სხვა ორგანოთა მუშაკებს ასევე ეზრუნათ ეროვნულ კულტურაზე და მათი კომპეტენციის ფარგლებში ყოველმხრივ დახმარებოდნენ ქართულ ხელოვნებას, პოეზიას, განათლებას... მერმინდელმა მოვლენებმა დაგვანახვეს თვალნათლივ, რა აუცილებელი, საჭირო და ერის ინტერესების შესაბამისი იყო ედ. შევარდნაძის მთელი ეს მოღვაწეობა.

არასდროს დამავიწყდება 1995 წ. 12 ოქტომბერი, როდესაც სოფ. მირზაანში ნიკო ფიროსმანის 130 წლის იუბილესთან და მისი სახლმუზეუმის საბოლოო დამთავრებასთან დაკავში-

⁷⁶ ვ. კოტეტიშვილი, დიდი ეროვნული მოძრაობას პარტიის პირველი კაცი ჩაუდგა სათავეში, – წიგნი „შევარდნაძე“, გვ. 257-264.

რებით ამ მხარეს ედ. შევარდნაძე ეწვია თავის თანმხლებ პირებთან და აუარებელ სტუმრებთან ერთად. ეს იყო ჭეშმარიტი სახალხო ზეიმი, რომელშიაც მთელი კახეთი მონაწილეობდა. მე კვლავ მინდა ხაზი გაუსვა იმას, რომ ეს არ იყო ზევიდან დაგეგმილი და პომპეზური რაღაც ოფიციალური ღონისძიება, ეს იყო ჭეშმარიტი სახალხო ზეიმი. ცხადია, მირზაანში ხალხი ნიკალამ მიიყვანა, მაგრამ როდესაც ხმა გავრცელდა, რომ დღესასწაულზე პრეზიდენტი ედუარდ შევარდნაძე ჩამოდის, აქეთ დაიძრა მთელი ქიზიყი და შეიძლება ითქვას მთელი კახეთიც... ედ. შევარდნაძეც აქ სათანადოდ იქცეოდა, ჯერ მომღიმარი სახით გაისეირნა ხალხში, თანაც არსად ჩანდა არც „სპეცრაზმელები“ და საგანგებო დაცვა... შემდეგ კახურ ხალიჩებგადაფარებული ტრიბუნიდან სიტყვით მიმართა დამსწრეებს, სადა, უბრალო, ამასთან აშკარად საცრად გულწრფელი მისალმებით – „მადლობა თქვენ, ძვირფასო კახელებო! მადლობა კახეთს, რომელიც ყოველთვის იყო ბურჯი საქართველოს ძლიერებისა, ბურჯი და გარანტია მისი უკვდავებისა!“ შემდეგ თვით დარბაზში საკუთარი ხელით ჩამოკიდა კედელზე კულტურის სამინისტროს მიერ შეძენილი ნიკო ფიროსმანის ნახატი „მუშა“, სახლმუზეუმისთვის შეძენილი შემდეგ-კი კვლავ ხალხში გავიდა და საერთო სუფრაზე მჯდომარემ მიიღო მონაწილეობა ამ ეროვნულ ზეიმში, ყოველივე ეს შესანიშნავად აღწერა ფიროსმანის სახლმუზეუმის დირექტორმა ანზორ მაძლარაშვილმა და ჩვენც ხომ უშულოდ მონმენი ვიყავით იმ საერთო აღტაცებისა, რომელიც სუფევდა იმ დღეს მირზაანში და ეს აღტაცება ფიროსმანიდან თანდათან შევარდნაძეზე გადავიდა.

ედ. შევარდნაძის ასეთი მოქმედება და ქცევა, პირველ რიგში, რასაკვირველია, ეროვნული კულტურისადმი მისი დამოკიდებულების გამოხატულება იყო, მაგრამ ამას ჰქონდა სხვა შედეგიც, როგორც აღვნიშნე, ეს იწვევდა ჩვენი ცხოვრების ამ მხარისადმი აქტიური დახმარებისა და ხელშეწყობის მობილულებას. ანზორ მაძლარაშვილი შემდეგ მიაშობოდა, როგორ გაიზარდა თვით რეგიონის ხელმძღვანელობის მხრიდან მისთვის ხელშეწყობა და ცენტრალური მთავრობის ორგანოთა მხარდაჭერაც, ამას მეც ყოველ ნაბიჯზე ვხედავდი ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის პრობლემების გადაწყვეტისას.

როგორც აღვნიშნე, 1992 წ. მე დავინიშნე შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორად და ამის მერე 12 წლის მანძილზე მე მიხდებოდა ედ. შვეარდნაძესთან უშუალო კონტაქტების პირობებში მუშაობა და კონკრეტულად მისი ყოველმხრივი დახმარების და მხარდაჭერის დაფიქსირება. ყოველივე ამის ამჟამად აღწერას მე ვერ შევუდგები და ავლნიშნავ მხოლოდ ზოგიერთს.

ჩემი მუზეუმის დირექტორად დანიშვნისთანავე ჩემს წინაშე ყველაზე მწვავედ დაისვა ექსპონატების ძალზე ცუდად ორგანიზებული დაცვის, საერთოდ შენობის უსაფრთხოების პრობლემა. რით უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ წინარე პერიოდებში ეს მძიმე პრობლემა არ იყო სათანადოდ ორგანიზებული, მე დღემდე ვერ ამიხსნია. მაგრამ 90-იან წლებში, როდესაც ქვეყანაში უმძიმესი კრიმინალური ვითარება სუფევდა, ეს საკითხი მთელი სიმწვავეით წამოიჭრა. 1994 წ. ზაფხულში ღამით ბიბლიოთეკიდან, როგორც ჩანს, ფანჯრიდან შემოსულმა ქურდებმა მოიპარეს სამი ჰოლანდიელი მხატვრის ნამუშევარი, იმავე წელს პუშკინის ქუჩის მხრიდან ასევე ფანჯრით შემოაღწიეს მესამე სართულზე და მოიპარეს რუსი მხატვრის ლევ კანდინსკის ნამუშევარი.⁷⁷ ხოლო კულმინაცია იყო იმავე წელს მუზეუმიდან სამი შედევრის – ლუკას კრანახის, ჟან ბატისტ შარდენის და იაკოვ ვან რეისდალის ტილოების გატაცება, თანაც შეიარაღებული პირების მიერ, გარკვეული ძალმომრეობით. ამას-კი უკვე მოჰყვა საგანგებო რეაქცია და ედ. შვეარდნაძის უშუალო ჩარევა. მისი განკარგულებით და დაფინანსებით ქალაქის მერიამ (თ. ლითანიშვილი) მოახდინა ფანჯრების რკინის გისოსებით, მუზეუმში შემოსასვლელი და დარბაზებში შესასვლელი რკინის კარებებით გამაგრება და მოხდა მუზეუმის აღჭურვა სიგნალიზაციით. რაც მთავარია, შეიქმნა შსს სამინისტროში ეროვნული კულტურის დაცვის სპეცლევგიონი პოლკოვნიკ ა. ჭაბუკიანის მეთაურობით, რომელშიაც გაერთიანდნენ საგანგებოდ შერჩეული, სანდო და დისციპლინირებული

⁷⁷ კანდინსკის სურათის დაბრუნება სულ ორიოდე დღეში თბილისის მაშინდელი მერის კოტე გაბაშვილის ძალისხმევით მოხერხდა.

კადრები. მუზეუმში გამოიყო საგანგებო ოთახი, სადაც ამ რაზმის მორიგეები იყვნენ განთავსებული სათანადოდ შეიარაღებულები. მალე ასეთივე რაზმები განლაგდა სხვა მუზეუმებში და კულტურულ დაწესებულებებში.

შემდეგაც ბევრი რამ გაკეთდა მუზეუმის და საერთოდ ეროვნული საგანძურის დაცვისთვის და აქ ოფიციალურად კულტურის სამინისტრო, თბილისის მერია ან სხვა სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციები ჩანდნენ. რასაკვირველია ეს უჯრედები ამ მიმართულებითაც და საერთოდ ქართული კულტურის დაცვა-აღორძინებისათვის ძალზე დიდ სამუშაოს ასრულებდნენ, მაგრამ მთავარი იყო მაინც ის ატმოსფერო, ის საერთო განწყობა, რომელიც ამ მიმართულებით ედ. შევარდნაძემ შექმნა. ნებისმიერი მინისტრი, რაიონის ხელმძღვანელი ხედავდა რა ქვეყნის პრეზიდენტის საგანგებო ყურადღებას ქვეყნის ამ მიმართულებიდან, ყველაფერს აკეთებდნენ იმისთვის, რომ ქვეყნის მეთაურის მიერ არჩეულ გზას გაჰყოლოდნენ და მისი რისხვა არ დაემსახურებინათ. არ შეიძლება არ აღვნიშნო, რომ ამ განწყობილებას აყვნენ სხვა ქვეყნების საელჩოებიც და მათ საკმაოდ დიდი წვლილი შეიტანეს მუზეუმის რეაბილიტაცია-რეკონსტრუქციაში, ჩვენი ექსპონატების სხვა ქვეყნებში გამოფენის საქმეში.

ხოლო ამ მიმართულებით ედ. შევარდნაძის ინიციატივით და საგანგებო ძალისხმევით ჩატარებული საგანგებო რეკონსტრუქცია, რომელიც 1999-2000 წლებში ჩატარდა ჩვენი მუზეუმის საგანძურის ფონდსაცავსა და საგამოფენო დარბაზებშიაც მსოფლიო ბანკის დაფინანსებით და „საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ფონდის“ (თავმჯდომარე დ. ნინიძე) ხელმძღვანელობით. ეს იყო, შეიძლება ითქვას გრანდიოზული, უმაგალითო რეკონსტრუქცია, რომელშიაც ჩართული იყო საქართველოს არაერთი სამშენებლო, საკვლევი-სამეცნიერო დაწესებულება, ასევე საერთაშორისო სამუზეუმო სპეცსამსახურები. ამ რეკონსტრუქციის შედეგად ხელოვნების მუზეუმის განძთსაცავი მრავალი ათეული წლით არის უზრუნველყოფილი უსაფრთხოებით ყოველმხრივ. აღნიშნული ღონისძიება იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ ედ. შევარდნაძემ საგანგებოდ აღნიშნა იგი თავის 2000 წლის საარჩევნო პროგრამაში

განვლილი საპრეზიდენტო ვადაში ჩატარებული სამუშაოების ნუსხაში.⁷⁸ ამგვარი სამუშაოები იგეგმებოდა სხვა განყოფილებებშიაც, მაგრამ ისინი ველარ განხორციელდა.

საჭიროდ ვთვლი შევჩერდე კიდევ ერთ პრობლემაზე, რადმენადაც იგი დღეს საკმაოდ აქტუალური გახდა. ჩემი მუზეუმში მისვლიდან ძალიან მალე წამოიჭრა იდეა ს. ჯანაშიას სახელობის მუზეუმისა და შ. ამირანაშვილის სახელობის ხელოვნების მუზეუმის ერთგვარი გაერთიანებისა. კერძოდ ს. ჯანაშიას სახ. მუზეუმის დირექტორმა **ლევან ჭილაშვილმა** მომმართა წინადადებით გაგვეერთიანებინა ორივე მუზეუმის საგანძური ჯანაშიას მუზეუმში, სანაცვლოდ კი მთავაზობდა მის მუზეუმში დაცული ახალი დროის ფერწერის, გრაფიკის ნიმუშებს, ხელნაწერებს. ამ იდეის თანახმად ჯანაშიას მუზეუმში ხდებოდა უძველესი დროის, ანტიკური და შუასაუკუნეების ხელოვნებისა და არქეოლოგიის მუზეუმად, ხოლო ჩვენი-კი თანამედროვე ხელოვნების გალერეად. მე იმთავითვე ამ იდეას წინ აღვუდექი, რადგან დაუშვებლად მიმაჩნდა, რომ ამდენი ათეული წლის მანძილზე მრავალპროფილიან მუზეუმად მყოფი ეს დაწესებულება ჩემს ხელში ასეთი შეზღუდული პროფილისა გამხდარიყო. ჩემი პოზიცია გაიზიარა კულტურის სამინისტრომ, მაგრამ ჯანაშიას მუზეუმში აღმოჩნდნენ საკმაოდ აქტიური მომხრეები (ან იქნებ სულაც ინიციატორები) ამ იდეისა, მას დაუჭირეს მხარი ზოგი სამეცნიერო დაწესებულების ცალკეულმა თანამშრომლებმაც და მე საკმაოდ უხერხულ ვითარებაში აღმოვჩნდი. და უცებ პრეზიდენტის კანცელარიიდან მიიწვიეს კობა იმედაშვილი და მავალებს ედ. შევარდნაძის სახელით, ეს საკითხი გავიტანო ჩემი მუზეუმის სამეცნიერო საბჭოზე. საკმაოდ შევწუხდი, რადგან ამ საბჭოში შედიოდნენ თვით ლ. ჭილაშვილი, მისი მოადგილე ლალი ჯავახიშვილი, ვახტანგ ბერიძე, რომელიც შ. ამირანაშვილთან იყო დაპირისპირებული, აგრეთვე სხვა პირებიც, რომელთა პოზიცია მე არ ვიცოდი. ხოლო როდესაც მე ეს საკითხი საბჭოს სხდომაზე დავაყენე, ჩემდა სასიხარულოდ, მუზეუმების ასეთი გაერთიანების წინააღმდეგ კატეგორიულად გამოვიდნენ

⁷⁸ ედ. შევარდნაძე, აღმშენებლობა და განვითარება – საქართველოს გზა კეთილდღეობისაკენ, 2000, გვ. 50.

ლალი ჯავახიშვილი, ვახტანგ ბერიძე, ნაპო ზაქარაია, ოთარ ღრთქიფანიძე... ისინი მთლიანად დაეთანხმნენ ჩემს მთავარ არგუმენტს, რომ მუზეუმების ყოველგვარი გაერთიანება, პროფილის შეცვლა იქნება დარღვევა არსებული ტრადიციისა, ჩვენი გამოჩენილი მოღვაწეების ექ. თაყაიშვილის, დიმიტრი შევარდნაძის, ირ. სონღულაშვილის, მიხ. ჭიაურელის ჯერ კიდევ 20-იან წლებში დაფუძნებული მუზეუმის ხელყოფა, რისი დაშვება არ შეიძლება. როდესაც საბჭოს ეს პოზიცია მოხსენდა პრეზიდენტს, მან მაშინვე მოხსნა ეს საკითხი დღის წესრიგიდან სრული კატეგორიულობით.

დღეს მე ეს ფაქტი გავიხსენე, რადგან 2005 წ. ჩატარდა ე.წ. სამუზეუმო რეფორმა, რომლის შედეგად მოხდა ყველა მუზეუმების გაერთიანება და ერთი ე.წ. ეროვნული მუზეუმის დაქვემდებარება ე.წ. გენერალური დირექტორისადმი, რომლის პოსტზე დაინიშნა სრულიად არაკომპეტენტური პიროვნება.⁷⁹ ეს იყო ერთი უდიდესი შეცდომა, რომელმაც არც ერთ მუზეუმს არ მოუტანა სიკეთე, ხოლო ხელოვნების მუზეუმი საშინელ მდგომარეობაში მოაქცია.

ამით ვამთავრებ ჩემს მოგონება-შეფასებებს და კვლავ მინდა გავიმეორო ჩემს მიერ ზემოთ არაერთგზის ნათქვამი: XX ს-ის ბოლოს საქართველოს ჰყავდა ერთადერთი ღირსეული, რეალურად მოაზროვნე, ეროვნულ გზაზე მდგომი ლიდერი, რომელმაც ქვეყანა დიდ უბედურებას, სრულ განადგურებას გადაარჩინა. ესაა არა მარტო ჩემი, არამედ ყველა მოაზროვნე და მიუდგომელი ადამიანის შეფასება. ხოლო ვინც ამას უარჰყოფს – ან უგზურია, ან სრულიად უცოდინარი, ან შეპყრობილია იმავე სენით, რომელიც ამჟამად ესოდენ მოდებულია მთელ პოსტსაბჭოურ რუსეთში და რომელსაც ჩვენმა ცნობილმა პუბლიცისტებმა ომარ გოგიაშვილმა და ნოდარ ფორაქიშვილმა „ქართველთმოძულეობა“ („Грузинофобия“) უწოდეს.⁸⁰ დიახ, ვინც ვერ აფასებს ედ. შევარდნაძის უდიდეს

⁷⁹ იხ. ჩემი წერილი: „რეფორმა თუ ეროვნული კულტურის ხელყოფა“, – „ლიტერატურული საქართველო“, 11. II, 2005.

⁸⁰ О. Гогнашвили, Н. Поракишвили, „Безумие и безумия“ (незанимательная грузинофобия), 2005.

ღვანლს საქართველოს წინაშე, ის უდავოდ „ქართველთა მოძულეობით“ არის დაავადებული.

ჩემი ეს მოგონებები უკვე დამთავრებული მქონდა, როდესაც ჩემს ჩანაწერებში აღმოვაჩინე რამდენიმე დოკუმენტი და დაფიქსირებული ფაქტი, რომელმაც სტიმული მომცა მცირე დანაშაულის გამეკეთებინა. საქმე ისაა, რომ 1995 თუ 1996 წლებიდან ხელოვნების მუზეუმის უშუალო სიახლოვეს აგებულ დიდ შენობაში განლაგდა საზოგადოება „საქართველოს ქალები მშვიდობისა და სიცოცხლისათვის“, რომლის პრეზიდენტი ბრძანდებოდა ქალბატონი ნანული ცაგარეიშვილი-შევარდნაძე, მეუღლე ედ. შევარდნაძისა და აი ჩემს ჩანაწერებში მე აღმოვაჩინე რამდენიმე ცნობა, როგორ გვეხმარებოდა ქალბატონი ნანული ჩვენ, როგორ აქტიურად იღებდა მონაწილეობას მუზეუმში მიმდინარე რიგ ღონისძიებებში, როგორ უწევდა შემწეობას მუზეუმს მატერიალურადაც და რაც მთავრია, მე გამახსენდა, რომ ქალბატონი ნანულის ინიციატივით განხორციელდა რამდენიმე ღონისძიება ედ. შევარდნაძის ჩვენდამი დახმარების განცხადებით. საერთოდ, როგორც ჩემთვის ცნობილია, ქალბატონი ნანული ღირსეული მეუღლე იყო საქართველოს პრეზიდენტის ყველა მის საკმაოდ მძიმე და წინააღმდეგობით სავსე ცხოვრებაში, ის მისი დამამშვიდებელიც იყო, მასტიმულირებელიც, გამამხნეველებელიც და ზოგჯერ ნამქეზებელიც. და თვით ნანული შევარდნაძეს პირადად მნიშვნელოვანი როლი აქვს შესრულებული ჩვენი საზოგადოების ვითარების გაუმჯობესებასა და მომავალ თაობაზე ზრუნვაში.

უარესად მნიშვნელოვანი იყო „მოქალაქეთა კავშირის“ როლის გაძლიერებაში 1992-1995 წლებში სახელმწიფოს მეთაურის, აპარატის ხელმძღვანელის ვაჟა ლორთქიფანიძის წვლილი, მის მიერ ჩატარებული გარდაქმნები, რომელთა შედეგად 1993 წ. ეს კავშირი არსებითად გარდაიქმნა პრეზიდენტის პარტიად. საერთოდ ვ. ლორთქიფანიძე მერეც, განსაკუთრებით 1998-2000 წწ-ში მეტად პოზიტიურ როლს ასრულებდა, როგორც სახელმწიფო მინისტრი.

აქ კვლავ გამახსენდა ედ. შევარდნაძის საოცარი უნარი მაღალ თანამდებობებზე დანიშნისას ღირსეულ პიროვნებათა შერჩევით. შეიძლება ყოველთვის ეს არ ხერხდებოდა, ზოგჯერ

მასაც მოსდიოდა შეცდომა, მაგრამ უმეტეს წილად ის სწორ არჩევანს აკეთებდა, ზემოთ მე დავასახელე ასეთი ღირსეული პიროვნებები, ამჟამად კი მინდა საგანგებოდ აღვნიშნო **ირაკლი მენაღარიშვილი, ზურაბ აბაშიძე, დავით თევზაძე....**

და კიდევ ერთი, უკანასკნელ ხანს საგრძნობლად იკლო ედ. შევარდნაძის კრიტიკამ და მით უფრო აღვირახსნილმა ლანძღვამ. ხალხმა თვალში გამოიხედა, ყოველ შემთხვევაში მისმა იმ ნაწილმა, ვისაც ობიექტურობის და მოვლენათა სამართლიანი შეფასების უნარი შერჩა. ამის ერთ-ერთი მაგალითია გაზეთ „დრონის“ 2011 წლის 23.VI დაბეჭდილი დავით ზურაბიშვილის წერილი. ასე რომ, ბატონო ედუარდ, იქნებ კვლავ აღდგეს სიმართლე და გაიმარჯვოს მადლიერების გრძნობამ.

შემოკლებანი

ლს – ლიტერატურული საქართველო

ხსმნ – ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის
ნარკვევები

СГ – Свободная Грузия

სარჩევი

წინასიტყვაობა.....	4
თავი I	
ჩემი ოჯახური გარემო, აღზრდა, ძირითადი პრინციპები	6
თავი II	
დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი წლები	17
თავი III	
ედუარდ შევარდნაძის დაბრუნება	55
თავი IV	
აფხაზეთის ტრაგედია და ედუარდ შევარდნაძის როლი ამ პროცესებში	65
თავი V	
ძირითადი დასკვნები და საბოლოო შეფასებები	101
შემოკლებანი	134

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. შავსაძის გზა. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge